

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΙΕΡΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ, 7^{ος} αι. π.Χ. -3^{ος} αι. π.Χ.»

ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

ΡΟΔΟΣ, «ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ» «2024»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

A.M. 4352022021

«ΙΕΡΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ, 7^{ος} αι. π.Χ. -3^{ος} αι. π.Χ. »

« SANCTUARIES AND CULTS OF THASOS, 7th century BC to 3rd century BC »

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Στεφανάκης Μανώλης

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ελπίδα Κοσμίδου

Εμμανουήλ Καλκάνης

ΡΟΔΟΣ, «ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ» «2024»

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μέσα από την αγάπη μου για την αρχαιολογία και πολύ περισσότερο για τη γενέτειρά μου τη Θάσο, μου δημιουργήθηκε η επιθυμία να μελετήσω τα αρχαία ιερά της, που βρίσκονται διάσπαρτα μέσα στην πόλη και περιφερειακά αυτής αντανακλώντας το θρησκευτικό παρελθόν των Θασιτών. Οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν στην έρευνα αφορούν κυρίως στην έλλειψη στοιχείων, σε κάποια ιερά, είτε επειδή δεν έχουν πραγματοποιηθεί αρχαιολογικές έρευνες ή δε σώζονται επαρκή αρχαιολογικά κατάλοιπα, είτε οι μελέτες να είναι ακόμα σε εξέλιξη και να μην έχουν δημοσιευτεί ακόμα τα στοιχεία τους.

Από τη θέση αυτή ,πρώτα απ' όλα, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας μου, κ. Εμμανουήλ Στεφανάκη, Αναπληρωτή Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας και Νομισματικής του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για την πολύτιμη βοήθεια, την καθοδήγησή του αλλά και την άψογη συνεργασία που είχαμε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας. Ευχαριστώ θερμά τα υπόλοιπα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής της διπλωματικής εργασίας μου, την Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας Κοσμίδου Ελπίδα και τον κ. Καλκάνη Εμμανουήλ για τις συμβουλές τους πάνω στο γράψιμο μιας επιστημονικής εργασίας. Επίσης όλους τους καθηγητές μου στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και ειδικότερα στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών και το ΠΜΣ «Αρχαιολογία Ανατολικής Μεσογείου Ελλάδα, Αίγυπτος, Εγγύς Ανατολή», με τους οποίους είχαμε τη χαρά να παρακολουθήσουμε τα μαθήματά τους. Τέλος την Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας για την ελεύθερη πρόσβαση που είχα στη βιβλιοθήκη του Μουσείου Θάσου, καθώς και τους αρχιτέκτονες της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής που εργάζονται στη Θάσο K.Tony Kozelj και Manuela Wurch-Kozelj για την μετάφραση κάποιων κειμένων.

Ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ και μια απέραντη ευγνωμοσύνη θα ήθελα να εκφράσω στους γονείς μου, στο σύζυγό μου-Στέργιο και στην κόρη μου-Κωνσταντίνα, για τη στήριξη, την αμέριστη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

**Στους δικούς μου ανθρώπους...
για την υπομονή και την στήριξη**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	5-6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7-9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΘΑΣΟΣ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ <i>1.1. Τοπογραφία - Πολεοδομία</i> <i>1.2. Μυθολογία</i> <i>1.3. Ιστορία</i> <i>1.4. Πλουτοπαραγωγικές πηγές</i> <i>1.4.1. Υπόγειος και υπέργειος πλούτος</i> <i>1.4.2. Μάρμαρο</i> <i>1.4.3. Θάσιος οίνος</i>	9-24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΛΑΤΡΕΙΑ <i>2.1. Γιορτές - Τελετουργίες</i> <i>2.2. Αγώνες</i>	24-44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΙΕΡΑ ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΘΕΟΤΗΤΩΝ <i>3.1. Αστικά ιερά</i> <i>3.1.1. Ηράκλειο-Ιερό Ηρακλή</i> <i>3.1.2. Ποσειδώνιο -Ιερό Ποσειδώνα</i> <i>3.1.3. Αρτεμίσιο-Ιερό Άρτεμης</i> <i>3.1.4. Ιερό του Διός Αγοραίου</i> <i>3.1.5. Διονύσιο-ιερό Διονύσου</i> <i>3.2. Ιερά Ακρόπολης</i> <i>3.2.1. Ιερό Δηλίας Αρτέμιδος</i> <i>3.2.2. Ιερό Πυθίου Απόλλωνα</i> <i>3.2.3. Ιερό Αθηνάς Πολιούχου</i> <i>3.2.4. Ιερό του θεού Πάνα</i> <i>3.3. Αγροτικά ιερά</i> <i>3.3.1. Θεσμοφόριο- Ιερό Δήμητρας και Κόρης</i> <i>3.3.2. Αλυκή- Ιερό Απόλλωνα ή Διόσκουρων</i>	44-70

3.3.3. Ιερό Αρκούδας	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΙΕΡΑ ΗΡΩΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΟΡΑ	70-86
<i>4.1. Η αρχαία Αγορά</i>	
<i>4.2. Ηρωολατρεία</i>	
<i>4.3. Ταφικό μνημείο Γλαύκου</i>	
<i>4.2. Ιερό Θεαγέννη-Θεογέννη</i>	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ	86-96
<i>5.1. Επιγραφικές μαρτυρίες</i>	
<i>5.2. Ελληνικές θεότητες</i>	
<i>5.2.1. Ασκληπιός</i>	
<i>5.2.2. Ήρα</i>	
<i>5.2.3. Αφροδίτη</i>	
<i>5.2.4. Εστία</i>	
<i>5.2.5. Ερμής</i>	
<i>5.2.6. Άδης</i>	
<i>5.2.7. Νύμφες και Χάριτες</i>	
<i>5.2.8. Αγαθοί Δαίμονες – Αγαθή Τύχη</i>	
<i>5.3. Ανατολικές θεότητες</i>	
<i>5.3.1. Σάραπις</i>	
<i>5.3.2. Ίσιδα</i>	
<i>5.3.3. Κυβέλη – Μητέρα των Θεών</i>	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	96-105
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	106-121
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ-ΕΙΚΟΝΩΝ	121-126
ΠΙΝΑΚΕΣ- ΕΙΚΟΝΕΣ	127-154

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- ΑΑΑ** Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
ΑΔ Αρχαιολογικό Δελτίο.
ΑΕ Αρχαιολογική Εφημερίδα

- AEMΘ** Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη.
- AJA** American Journal of Archaeology, the journal of the Archaeological institute of America, The Norwood Press, Norwood, Mass 1899.
- BCH** Bulletin de Correspondance Hellenique.
- Γ.Α.Σ.** Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή.
- ET** Etutes Thasiennes.
- JHS** Journal of Hellenic Studies
- IG XII 8** Inscriptiones Graecae, vol. XII, Fasc. VIII.
- IG XII Suppl.** Inscriptiones Graecae, vol. XII, Supplementum.
- Recherches I** J. Pouilloux, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, I, EtThas III (1954)
- SEG** Supplementum Epigraphicum Graecum

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τα νησιά του Βορείου Αιγαίου η Θάσος είναι εκείνη η οποία ίδρυσε το πρωϊμότερο, το ισχυρότερο αλλά και το μακροβιότερο αποικιακό κράτος. Η περιοχή ήταν πράγματι προνομιακή. Ακτές με πολλά φυσικά λιμάνια συνδύαζονταν με κοιλάδες εύφορης γεωργικής γης και περιβάλλονταν από βουνά πλούσια σε ναυπηγική ξυλεία και πολύτιμα μέταλλα. Η εν λόγω εργασία μελετά τα ιερά και τις λατρείες της Θάσου από τα χρόνια του αποικισμού της έως τον 3^ο αι. π.Χ.. Μια Πόλη-κράτος μικρή, εντούτοις καταμαρτυρείται η λατρεία πολλών θεοτήτων. Σε μια πρώτη φάση αποκαλύπτονται τα ιερά στο εσωτερικό της πόλης - κράτους, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των οικισμών εντός των τειχών. Στη συνέχεια ερευνώνται τα ιερά προς τιμήν ηρώων που βοήθησαν στην ανάπτυξη της πόλης, και οι πολίτες τους τίμησαν σαν θεούς. Ακολουθούν οι θεότητες που τα ιερά τους ακόμη αναζητούνται, αλλά έγιναν γνωστές από σημαντικά ευρήματα, η αξιοποίηση των οποίων βοήθησε στην κατανόηση της λατρείας στο νησί της Θάσου. Οι θεοί στη ζωή των Θασίων ήταν παρόν στη καθημερινότητά τους και είχαν κεντρικό ρόλο σε κάθε επίπεδο της ζωής τους.

Λέξεις κλειδιά: *Θάσος, αποικισμός, Αρχίλοχος, θεότητες, Θεαγένης,*

ABSTRACT

Thasos is the earliest, most powerful, and longest-lasting colonial state in the North Aegean islands. With its privileged location, boasting natural ports along the coasts, fertile agricultural valleys, and mountains rich in shipbuilding timber and precious metals, the area thrived. This master's thesis delves into the sanctuaries and cults of Thasos, spanning from its colonization to the 3rd century B.C. Although a small city-state, Thasos worshipped numerous deities. The study begins by revealing the sanctuaries within the city-state that played a crucial role in building the settlements within the walls. The investigation then progresses to the shrines built in honor of heroes who helped develop the city, and the citizens who honored them as gods. The study also explores the deities whose shrines are still being sought but were made known by important finds, allowing a deeper understanding of the cult on the island of Thasos. Ultimately, the study concludes that the gods were present in the daily life of the Thasians, playing a central role in every aspect of their lives.

Keywords: Thasos ,colonization, Archilochus, gods, Theagenes,

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάπτυξη της αρχαίας πόλης - κράτος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την διαμόρφωση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Τα ιερά ήταν ιδιαίτεροι χώροι, είχαν κεντρικό ρόλο στη θρησκευτική πρακτική των Ελλήνων, καθώς αποτελούσαν το χώρο εκδήλωσης των πεποιθήσεων τους και των λατρευτικών πράξεων. Το θέμα της παρούσας εργασίας θέτει ως στόχο την παρουσίαση και ανάλυση της θρησκευτικής ζωής των Θασίων από τα χρόνια του αποικισμού της έως και τον 3^ο αι. π.Χ. πριν της άφιξη των Ρωμαίων στο νησί. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αι. έχουν δημοσιευτεί μελέτες σχετικά με την αρχαία Θάσο, στις οποίες υπάρχουν μόνο περιορισμένες αναφορές στους ιερούς τόπους και στις λατρευτικές εκδηλώσεις του νησιού. Στην παρούσα εργασία μέσω της συνεξέτασης των γραπτών πηγών, γραμματειακών και επιγραφικών κειμένων και αρχαιολογικών δεδομένων θα επιχειρηθεί μια συνολική διερεύνηση των ποικίλων πτυχών της λατρευτικής έκφρασης στη νήσο Θάσο κατά την αρχαιότητα. Μέσα από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα όπως, αναθήματα, νομίσματα, και επιγραφές θα δείξουμε ότι, αν και η Θάσος ήταν μια συνηθισμένη πόλη, εντούτοις καταμαρτυρείται σ' αυτήν η λατρεία πολλών θεών. Η μελέτη άλλωστε των ιερών μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον τρόπο άσκησης των λατρευτικών πράξεων, και κατά συνέπεια την

αρχαιοελληνική θρησκεία. Η «συνύπαρξη» των αρχαίων Ελλήνων με τους θεούς, τους ήρωες και τα ιερά τους είναι πραγματικά διαφωτιστική.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε έξι κεφάλαια με την εξής δομή:

Αρχικά, στο πρώτο (1^ο) κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην καταγωγή και στην ίδρυση της Θάσου. πρόκειται για μικρή μυθολογική και ιστορική ανασκόπηση του νησιού, δίνοντας βάρος στην ίδρυση του νησιού από του Φοίνικες και τους Παρίους, έτσι όπως μας παραδίδονται μέσα από τις φιλολογικές μαρτυρίες. Δεν λείπουν βέβαια, και οι αναφορές στις πηγές πλούτου, που ανέδειξαν τη Θάσο σε ένα από τις πλουσιότερες και ισχυρότερες αποικίες στο Βόρειο Αιγαίο. Στο δεύτερο (2^ο) κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τελετουργίες και οι αγώνες που θεσπίστηκαν από τους κατοίκους για τους θεούς που τιμούσαν ως «Πολιούχους» και «Σωτήρες». Σύμφωνα με έναν κατάλογο που χρονολογείται τον 4^ο αι. π.Χ μπορούμε να αντιστοιχίσουμε θεότητες και γιορτές αφιερωμένες στη λατρεία τους. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τους Πατρώους Θεούς, των οποίων η λατρεία έφτασε από τη μακρινή Πάρο στη Θάσο κατά τον αποικισμό της από του Παρίους, και η συσχετίσή αυτών των θεών με το πάνθεον της μητρόπολης που προσαρμόζεται στο θρησκευτικό τοπίο της αποικίας.

Στο τρίτο (3^ο) κεφάλαιο παρατίθενται τα ιερά τα οποία έχουν αποκαλυφθεί, ενταγμένα χωροταξικά μέσα και έξω από τον ιστό της πόλης, χωρισμένα σε αστικά ιερά: i) *Ηράκλειο* 6^{ος} αι. π.Χ., ii) *Ποσειδώνιο* 5^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ., iii) *Αρτεμίσιο* 4^{ος} αι. π.Χ., iv) *Αγοραίου Διός* 4^{ος} αι. π.Χ., v) *Διονύσιο* 4^{ος}-3^{ος} αι. π.Χ. Ιερά της Ακρόπολης: i) *Πύθιον* 5^{ος} αι. π.Χ., ii) *Αθήναιον* 5^{ος} αι. π.Χ., iii) *Ιερό Πάνα* 4^{ος} αι. π.Χ. Αγροτικά ιερά: i) *Θεσμοφόριο* 6^{ος} αι. π.Χ., ii) *ιερό των Διόσκουρων* 7^{ος} αι. π.Χ. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που έχουν έρθει στο φως κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, σε συνδυασμό με γραμματειακές και επιγραφικές πηγές αποτέλεσαν την κύρια πηγή στη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Η παρουσίαση του κάθε ιερού θα τεκμηριωθεί χρονολογικά, τοπογραφικά, επιγραφικά. Σημαντικό ρόλο θα έχουν τα αναθήματα των πιστών, όπως: κεραμική, ειδώλια, κοσμήματα, επιγραφές, νομίσματα. Άλλα εισακτέα από την μητρόπολη και άλλα φτιαγμένα από ντόπιους τεχνίτες.

Το τέταρτο (4^ο) κεφάλαιο σχετίζεται με την ηρωολατρεία την πανάρχαια γέφυρα μεταξύ θεών και ανθρώπων. Οι ήρωες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής μυθολογίας και η λατρεία τους παραδοσιακή τελετουργία της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας, τα δε ιερά τους είναι ενταγμένα στο χώρο της αρχαίας αγοράς της πόλης, ενός δημόσιου χώρου κατάλληλου για να ασκούνται οι πολιτικές, θρησκευτικές και εμπορικές λειτουργίες της κοινότητας. Για το σκοπό αυτό θα μελετηθούν: i) *Το Ταφικό μνημείο Γλαύκου* 6^{ος} αι. π.Χ., ii) *Το Ιερό Θεαγένη* 4^{ος} αι. π.Χ.

Το πέμπτο (5^ο) κεφάλαιο είναι αφιερωμένο σε κάποιες θεότητες που λατρεύτηκαν και τιμήθηκαν στη Θάσο χωρίς τα ιερά τους να έχουν εντοπιστεί ακόμη εντούτοις γνωρίζουμε την ύπαρξή τους από αρχαιολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες. Το σημαντικότερο από αυτά είναι του *Ασκληπιού*, συμπέρασμα που ανάγεται από τον μεγάλο αριθμό από επιγραφές και ευρήματα που αποδεικνύουν το κύρος της λατρείας του Ασκληπιού στο νησί. Σημαντικό, επίσης, είναι και το ιερό της *Ηρας* που μας το καταμαρτυρεί ο Ιπποκράτης τον 5^ο αι. π.Χ. Μέσα από ένα ορόσημο του 5^{ου} αι. π.Χ. έχουμε πληροφορίες για το *ιερό του Δία*. Και κάποιες μικρότερες θεότητες τις οποίες γνωρίζουμε ονομαστικά από κάποια λίθινα ανάγλυφα.

Τέλος το έκτο (6^ο) κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα που προέκυψαν μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα, για τους λατρευτικούς χώρους, τις λατρείες και τη θρησκευτική ζωή των Θασίων από τον αποικισμό και λίγο πριν της άφιξη των Ρωμαίων στο νησί.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν ότι οι αρχαίοι Έλληνες συσχετιζαν τους αγώνες, τους θεούς, τους ήρωες και τα ιερά τους. Τα ιερά δεν ήταν μόνο λατρευτικοί χώροι αλλά και περιοχές όπου τελούνταν γιορτές και αγώνες. Σε όλες τις πανελλήνιες ιερές τοποθεσίες ενυπήρχαν πάντα στάδια και θέατρα για τους αγώνες, ανάλογα με το είδος τους, αθλητικοί, μουσικοί, δραματικοί κ.ά. Ο ρόλος τους επομένως στην θρησκευτική πρακτική των Ελλήνων ήταν σημαντικός, καθώς αποτελούσαν το χώρο εκδήλωσης των πεποιθήσεων τους, και των λατρευτικών πράξεων. Η μελέτη λοιπόν, των ιερών μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον τρόπο άσκησης της λατρευτικής πρακτικής, και κατ' επέκταση την αρχαίες ελληνικές θρησκευτικές πεποιθήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΘΑΣΟΣ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

1.1. Τοπογραφία -Πολεοδομία

Λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού ο αιγαιακός κόσμος απλώνεται πέρα από τα όρια του πελάγους που φέρει το όνομα του Αιγέα, του μυθικού βασιλιά της Αθήνας που καταποντίστηκε στα νερά του. Τα όρια αυτού του πολιτισμού ορίζονται από τις υψηλές κορυφές της Μακεδονίας και της Αιγαιακής Θράκης στο Βορρά έως τις ακρογιαλιές της Κρήτης στο Νότο, και από τις παραλίες της δυτικής Μικράς Ασίας στα ανατολικά ως τους πρόποδες της Πίνδου στα δυτικά. Ο κόσμος του Αιγαίου χαρακτηρίζεται αναμφίβολα από γεωφυσική διαφοροποίηση και κατάτμηση. Η επικοινωνία ανάμεσα στα νησιά και τις ακτές ακολούθησε αρχικά τους δρόμους που υποδείκνυαν τα θαλάσσια ρεύματα και οι δυνατότητες της παράκτιας ναυσιπλοΐας. Στη διαμόρφωση των οικονομικών και πολιτιστικών δικτύων ανταλλαγών επέδρασαν κατά τις διάφορες χρονικές περιόδους ποικίλοι παράγοντες, που διαμόρφωσαν άλλοτε κοινά

χαρακτηριστικά ενός ενιαίου πολιτιστικού χώρου και άλλοτε επί μέρους ενότητες είτε αυτόνομες όπως η Κρήτη, είτε συμπλέγματα όπως οι Κυκλάδες, είτε ακόμη ενότητες νησιωτικού και ηπειρωτικού χώρου συνδεδεμένες με αμφίδρομους δεσμούς. Στην τελευταία περίπτωση θα μπορούσαμε να εντάξουμε τη Θάσο.

Η Θάσος διαμόρφωσε διαχρονικά τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της και τις ιδιαιτερότητές της εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης στα βόρεια του Αιγαίου. Απέχει περίπου 4,5 μίλια από την κοντινότερη στεριά της Μακεδονίας και ξεπροβάλλει μέσα στα νερά του Αιγαίου πέλαγος είτε σαν ολοστρόγγυλο βότσαλο, είτε σαν ένας σκοτεινός όγκος πλάι στη θρακική ήπειρο (**Πίνακας 1α**). Η πρωτεύουσα ο Λιμένας είναι χτισμένη στο ΒΑ τμήμα του νησιού σε θέση ιδιαίτερα προνομακική λόγω της φυσικής οχύρωσης και της πρόσβασης σε ασφαλές λιμάνι που εξασφαλίζει την επικοινωνία με τις απέναντι ακτές. Η νήσος τυγχάνει προνομακικής γεωγραφικής θέσης και εξαιρετικής στρατηγικής σημασίας, καθώς βρίσκεται πολύ κοντά στην απέναντι Θρακική ήπειρο, και κατά συνέπεια ελέγχει την παραλιακή ζώνη της ηπειρωτικής χώρας, τις εμπορικές συναλλαγές με τις ελληνικές πόλεις και τα θρακικά φύλα. Ελέγχει και την ναυσιπλοΐα, καθώς βρίσκεται σε κομβικό σημείο για τις θαλάσσιες διαδρομές που οδηγούν στις ακτές της Μικράς Ασίας, στα νησιά του Αιγαίου και στη νότια Ελλάδα, στα παράλια της Μακεδονίας και της Θράκης. Ο Ηρόδοτος την τοποθετεί «αντίον Σαμοθρηίκης»¹. Ενώ ο Θουκυδίδης δίνει το στίγμα του νησιού ως εξής: «έστι δε η νήσος Παρίων αποικία απέχουσα της Αμφιπόλεως ημίσεος ημέρας μάλιστα πλουν»². Ο Στράβων την κατατάσσει μεταξύ των νησιών που βρίσκονται έξω από την Ελλάδα, τόσο μακριά όσο η Μακεδονία και η Θράκη³

Η γειτνίασή της με το βαλκανικό χώρο και τη Μικρά Ασία διευκόλυνε την επικοινωνία της με τις ηπειρωτικές περιοχές της Ευρώπης και της Ασίας, και της έδινε πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομία του νησιωτικού Αιγαίου που ήταν εξαρτημένη από τη κινητικότητα της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου. Οι όρμοι, τα φυσικά και τεχνητά λιμάνια του νησιού, προσέφεραν ασφαλή καταφύγια στα πλοία της αρχαιότητας. Όποιος είχε τον έλεγχο του νησιού κυριαρχούσε σε ολόκληρο το θρακικό πέλαγος, από την χερσόνησο του Άθω έως τον ποταμό Έβρο, καθώς και στις πλουτοπαραγωγικές περιοχές της απέναντι ζώνης. Επομένως ήταν φυσικό επακόλουθο η Θάσος να εξελιχθεί σε μια μεγάλη ελληνική πόλη, και να αναδειχθεί ως σημαντικό, εμπορικό, οικονομικό και καλλιτεχνικό κέντρο. Μια περιοχή μεγάλου φυσικού κάλλους, καταπράσινη, με εκτεταμένους αμπελώνες, πευκώνες και κάθε είδους άγριας χλωρίδας, διατηρεί ακόμα την

---

¹ Ηρόδοτος VI, 47.

² Θουκυδίδης Δ, 104, 4.

³ Στράβων, 2.5.21 · Hansen 2004, 778

μορφή που περιέγραψε στα μισά του 7^{ου} αι. π.Χ. ο Αρχίλοχος: «*Ἦδε δώστε ὄνου ράχης ἔστηκεν ὕλης ἀγρίης ἐπιστεφής*»⁴. Μια οροσειρά της οποίας οι πέντε βασικές κορυφές υψώνονται σε υψόμετρο άνω των χιλίων μέτρων, διαιρεί το νησί από τα νοτιοανατολικά προς τα βορειοδυτικά σε δύο ανισομερείς ζώνες. Η βορειοανατολική πλαγιά, - τραχιά σκαμμένη από βαθιά φαράγγια, εκτεθειμένη στους ισχυρούς ανέμους, - κατεβαίνει σχηματίζοντας κολπίσκους και βραχώδους ακτογραμμή, συνθέτοντας μαζί με το βουνό και τη θάλασσα τοπία σπάνιας ομορφιάς. Η νοτιοδυτική πλαγιά, λιγότερο ανώμαλη και απόκρημνη, ξεδιπλώνεται κλιμακωτά μέχρι τη θάλασσα, που τον ορίζοντά της κλείνει ο πυραμιδόσχημος όγκος του Άθω.

Κατά τον 8^ο αι. π.Χ. και 7^ο αι.π.Χ., όλες οι ελληνικές πόλεις- κράτη ήταν διαμορφωμένες σε ένα αστικό κέντρο την πόλη, η οποία περιλάμβανε όλες τις θρησκευτικές, πολιτικές και εμπορικές λειτουργίες και συναλλαγές, και μια επικράτεια χώρα, από την οποία η κοινότητα εξασφάλιζε τα προς το ζην. Το σχήμα αυτό εγκαθιδρύθηκε και στη Θάσο (**Πίνακας 1β**). Εκεί η συμπαγής νησιωτική κοινωνία, με οχυρώσεις και δικές της πλουτοπαραγωγικές πηγές, ανεξάρτητη ή κηδεμονευόμενη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα πόλης – κράτους της οποίας οι θεσμοί αντιστοιχούν με ορισμένα ιδιαίτερα γνωρίσματα των γενικών αρχών πολιτικής οργάνωσης των ελληνικών πόλεων.

Ο βασικός οικισμός εγκαταστημένος στο Λιμένα, προστατευμένος από τον κάβο του Εβραιόκαστρου στα ανατολικά και από το ακρωτήριο Παχύς στα δυτικά, η αρχαία πόλη επωφελούνταν από μία σειρά πλεονεκτημάτων που της παρείχε η τοποθεσία. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό αγκυροβόλι, μια εύφορη πεδιάδα με πλούσια νερά, μια ακρόπολη μερικές εκατοντάδες μέτρα από την ακτή, που στους πρόποδες της μπορούσαν να αναπτυχθούν οι οικιστικές συνοικίες και που πρόσφερε ασφάλεια σε περίπτωση ανάγκης. Οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι ανεπαρκείς για να μπορέσουμε να αναφερθούμε στον τρόπο ζωής των πρώτων γενιών αποίκων. Είναι βέβαιο πάντως ότι η θέση των πρώτων ιερών στην Ακρόπολη (Πυθίου Απόλλωνα, Αθήναιο), και του Αρτεμισίου και του Ηρακλείου στο κάτω μέρος της πλαγιάς ορίστηκαν πολύ νωρίς με βάση τα αναθήματα που ήρθαν στο φως από την αρχαιολογική σκαπάνη. Αν και τα ιερά δεν διαθέτουν σημαντικά οικοδομήματα, ορισμένα από αυτά αποτέλεσαν πολύ σύντομα σημεία εδραίωσης για την οργάνωση του χώρου. Στα τέλη του 7^{ου} αι. π.Χ. αναπτύσσονται δύο οικιστικές ζώνες, η μία στα περίχωρα του Αρτεμισίου -ΒΑ τομέα- και η άλλη κοντά στο Ηράκλειο -ΝΔ τομέα-⁵.

⁴ Ο Αρχίλοχος τη χαρακτήρισε ως «ραχοκοκαλιά του γαϊδουριού που στέφεται με άγριο ξύλο».

⁵ Graham 2000, 301-327.

Η πραγματική αστική εγκατάσταση με κανονικά οικοδομικά τετράγωνα χρονολογείται τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ., με τοιχοδομία η οποία χαρακτηρίζεται από το «πολυγωνικό σύστημα»⁶ με ακανόνιστα λαξευμένους μαρμαρόλιθους. Τα ιερά και τα δημόσια κτήρια παρουσιάζουν μνημειακό χαρακτήρα και συνδέονται με την οικονομική άνθηση και την δημογραφική ανάπτυξη της πόλης. Μαρτυρούν επίσης την πρόθεση της τελευταίας για οργάνωση κοινότητας σε δομημένους χώρους σε σχέση με το φυσικό ανάγλυφο και τις μεταβολές του πεδίου⁷.

Τον 4^ο και 3^ο αιώνα η αγορά θα παίξει σημαντικό ρόλο στην πολιτική, θρησκευτική και οικονομική αναδιοργάνωση της πόλης. Μεταμορφώνεται σε μια συγκροτημένη πλατεία και γύρω από αυτήν φιλοξενείται ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού που δραστηριοποιείται σε διάφορους τομείς της κοινότητας –(π.χ. πολιτικοί στην αγορά και στις παρυφές της ακρόπολης, θρησκευτικοί άρχοντες στα πολυάριθμα ιερά που ήταν διασκορπισμένα στον αστικό χώρο, όπως επίσης και έμποροι που δραστηριοποιούνταν στη ζώνη του λιμανιού και σε ορισμένα κτήρια της αγοράς). Την ανώτατη εξουσία την είχαν στα χέρια τους τρεις άρχοντες, οι *Θεωροί*, που εκλέγονταν κάθε χρόνο και τα ονόματά τους γράφονταν στους τοίχους οικοδομημάτων της αγοράς⁸. Οι Θάσιοι τον 6^ο αι. π.Χ. έκοψαν νομίσματα και τα δαπάνησαν για να ναυπηγήσουν ισχυρό πολεμικό και εμπορικό στόλο, να οικοδομήσουν το τείχος της πόλης, να κατασκευάσουν τα λιμάνια τους, και να κτίσουν τα ιερά τους και τα σπουδαία δημόσια κτίρια⁹. Ωστόσο η οικοδομική αυτή δραστηριότητα αρχίζει να φθίνει τους επόμενους αιώνες και ξαναγεννιέται κατά την Αυτοκρατορική εποχή.

Ο Ιπποκράτης (5ος αιώνα π.Χ.), ο πατέρας της ιατρικής επιστήμης, επισκέφτηκε το νησί και παρέμεινε εκεί για διάστημα τριών ετών. Κατέγραψε πολύτιμες πληροφορίες για το νησί, όπως για το κλίμα, τους ανέμους της εποχής του, που μας χρησιμεύουν για να έχουμε κατά το δυνατόν πληρέστερη γνώση της εποχής εκείνης. Στο σύγγραμμά του «Επιδημίες Α» αναφέρει ότι στη Θάσο «γενικά ο χειμώνας έμοιαζε με άνοιξη». Η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι 17,2 βαθμοί Κελσίου, ενώ η μέση καλοκαιρινή (Ιούλιος) είναι 23,4 βαθμοί¹⁰.

1.2. Μυθολογία

Σύμφωνα με τη μυθολογία, για την ονοματοδοσία της Θάσου διασώζονται πολλές εκδοχές: ο Απολλόδωρος¹¹ κάνει αναφορά σε μια από τις πάμπολλες ερωτικές περιπέτειες του Δία, που

---

⁶ Holtzmann 1989, 58.

⁷Blonde 2009 · Muller and Mulliez 2009, 51-62.

⁸ Salviat 1979, 107-127.

⁹ Graham,1978,61-98.

¹⁰Grandjean and Slviat 2012, 21-24.

¹¹ Απολλόδωρος, Βιβλιοθ. 3116.

υπήρξε η αιτία για να ονομαστεί έτσι το νησί της Θάσου. Κάποια μέρα της Άνοιξης ο Δίας μεταμορφωμένος σε ταύρο, άρπαξε την Ευρώπη και τη μετέφερε στην πλάτη του στο Δικταίο Σπήλαιο στην Κρήτη. Εκεί με τη μορφή ενός αετού έσμιξε ερωτικά μαζί της και από την ιερή αυτή ένωση γεννήθηκαν τρεις γιοι: ο Μίνωας, ο Σαρπηδόνας και ο πρώτος βασιλιάς της Λυκίας. Μια δεύτερη εκδοχή αναφέρει ότι Φοίνικες έμποροι έκλεψαν από το Άργος την Ιώ, κόρη του βασιλιά Ινάχου. Σε ανταπόδοση της προσβολής έσπευσαν Κρήτες στη Φοινίκη και έκλεψαν την κόρη του βασιλιά της Φοινίκης Αγήνορα, Ευρώπη. Και στις δύο ωστόσο εκδοχές ο πατέρας της Ευρώπης, στέλνει τους τρεις γιους του τον Φοίνικα, τον Κάδμο, τον Κύλικα και τον εγγονό του Θάσο προς αναζήτηση της Ευρώπης. Τους διέταξε να κοιτάζουν ψηλά και χαμηλά για την Ευρώπη και να μην επιστρέψουν αν δεν τη βρουν. Ο Φοίνικας και ο Κύλικας ξεκίνησαν την αναζήτησή τους από τα νότια. Ο Κύλιξ έφτασε ως την Κιλικία όπου έγινε βασιλιάς. Ο Κάδμος άρχισε να περιπλανιέται στα ελληνικά νησιά, μέχρι που επισκέφτηκε την Πυθία. Αν και ακολούθησε τη συμβουλή της, δεν μπόρεσε να βρει την Ευρώπη, και κατέληξε στη Βοιωτία, όπου έκτισε μια ακρόπολη την Καδμεία, και κάτω από αυτήν την πόλη Θήβα. Ο Θάσος έψαξε σε διάφορα μέρη, μέχρι που έφτασε σε ένα νησί στα ανοιχτά της Θράκης. Γοητευμένος από την άγρια ομορφιά του και συνεπαρμένος από το καταπληκτικό κλίμα και την πλούσια βλάστηση, εγκατέλειψε την αναζήτηση, εγκαταστάθηκε εκεί και έδωσε το όνομά του στο νησί.

Σε άλλο χωρίο του ο Απολλόδωρος¹² αναφέρει, ότι πλάσθηκε το νησί από τους Παρίους μετά την εγκατάστασή τους στη νέα πατρίδα. Σύμφωνα με το μύθο, ο Ηρακλής επιστρέφοντας από την εκστρατεία του εναντίον των Αμαζόνων, δώρισε τη Θάσο στους συμπολεμιστές του, Σθένελο και Αλκαίο, τους γιους του βασιλιά της Πάρου Ανδρόγεω. Υπάρχουν όμως και κάποιες άλλες απόψεις σχετικά με την προέλευση της ονομασίας του νησιού. Λόγου του καθαρού αέρα και της δροσερής αύρας του καλοκαιριού, οι αρχαίοι ποιητές¹³ έδωσαν στο νησί και τα ονόματα, *Αέρια* ή *Χειρία*. Για τον καταγάλανο ουρανό της την ονόμασαν *Αιθρία*, και για την αστραφτερή λάμψη του χρυσού που κάποτε εξορυσσόταν εκεί, *Χρυσία*. Για τους πλούσιους και εκλεκτούς καρπούς της «*Ακτή της Δήμητρας*», από τους Ήδωνες της Θράκης «*Ηδωνίς*», ενώ κατά άλλους μπορεί να προέκυψε από τη λέξη δάσος με μετατροπή του «δ» σε «θ»

Την πρώτη εκδοχή μας την παραδίδουν και ο Πausανίας¹⁴ με τον Ηρόδοτο¹⁵. Το νησί της Θάσου, κατά τον Ηρόδοτο, πήρε το όνομά του από τον Θάσο της Φοινίκης που, αναζητώντας τη χαμένη αδερφή του την Ευρώπη, επισκέφτηκε το νησί και έμεινε εντυπωσιασμένος από την

¹² Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη, 3116.

¹³ Ευαγγελική προπαρασκευή, VI, 7 256b.

¹⁴ Πausανίας, 5.25.12.

¹⁵ «...από του θάσου τούτου του Φοίνικος τούνομα έσχε..», Ηρόδοτος, Ιστορία VI.46.

αφθονία της ξυλείας του, το κατάλευκο μάρμαρο και το χρυσάφι του. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή, οι Φοίνικες αποίκησαν το νησί εκδιώκοντας τους Θράκες και ξεκίνησαν να εκμεταλλεύονται τα μεταλλεία, γιατί γνώριζαν όχι μόνο πώς να εξορύττουν αλλά και πώς να επεξεργάζονται τα μεταλλεύματα. Ο Ηρόδοτος επισκέφτηκε τον 5^ο αι. π.Χ.. τα μεταλλεία που είχαν ανακαλύψει και που λειτουργούσαν ακόμη στην εποχή του και αναφέρει: «*Είδον δε και αυτός τα μέταλλα ταύτα, και μακρῶ ἤν αυτών θαυμασιώτατα τα οι Φοίνικες ... τα δε μέταλλα ταύτα εστί της Θάσου μεταξύ Αινύρων τε χώρου καλεσμένου και Κοινύρων*»¹⁶. Οχύρωσαν την περιοχή και μιας και γνώριζαν τη ναυπηγική και τη ναυσιπλοΐα, κατασκεύασαν πλοία και έκαναν ταξίδια στα παράλια της γύρω περιοχής, ενώ παράλληλα ασχολούνταν με τη γεωργία. Για όλες αυτές τις εργασίες έφτασαν Έλληνες και άλλα φύλα, που διδάσκονταν από τους Φοίνικες την εξόρυξη και τη βιοτεχνία, το εμπόριο αλλά και γενικότερα τον πολιτισμό τους. Με την πάροδο των ετών επικράτησε το ελληνικό στοιχείο και οι Φοίνικες αφομοιώθηκαν από τους περισσότερους και δυναμικότερους Έλληνες. Οι πολιτικοί δεσμοί με την μητρόπολη Φοινίκη εξασθένησαν και σταδιακά οι κάτοικοί της πέρασαν στα απέναντι παράλια κι άρχισαν να ασχολούνται με την εκμετάλλευση των μεταλλείων του Παγγαίου.

1.3. Ιστορία

Η πρώτη ανθρώπινη δραστηριότητα στη Θάσο ανιχνεύεται στην Νεότερη παλαιολιθική (10.000-20.000 π.Χ.) καθώς σ'αυτή την περίοδο εμφανίστηκε η εκμετάλλευση των ορυχείων ώχρας¹⁷ που έχουν εντοπιστεί στη νότια πλευρά του νησιού στη θέση Τζίνες. Στη Νεολιθική περίοδο δημιουργούνται οι αρχικές σταθερές εγκαταστάσεις,- δύο από τις οποίες μας έχουν δώσει σημαντικές πληροφορίες για την προϊστορία της Θάσου,- τα Λιμενάρια¹⁸ και το Καστρί θάσου. Η εποχή του Χαλκού εκπροσωπείται από τον τειχισμένο οικισμό στη Σκάλα Σωτήρος¹⁹ και τον ορεινό οικισμό στο καστρί, που κατοικείται αδιάλειπτα μέχρι τον 7^ο αι. π.Χ., όταν στο νησί φθάνουν οι πρώτοι άποικοι από την Πάρο.

Σύμφωνα με την φιλολογική παράδοση στη Θάσο, που εκείνη τη χρονική περίοδο ονομαζόταν Οδωνίς, κατοικούσαν στις αρχές της 1^{ης} χιλιετηρίδας Θράκες, της φυλής των Σίντων. Η Θάσος εισέρχεται πραγματικά στην Ιστορία στις αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ.. όταν ιδρύονται οι ελληνικές

---

¹⁶ Ηρόδοτος ΣΤ' - Ερατώ 47,1-8 Μετάφραση: Είδα και εγώ ο ίδιος τα μεταλλεία αυτά ,και τα πιο αξιοθαύμαστα είναι μακράν εκείνα που ανακάλυψαν οι Φοίνικες, αυτά τα φοινικικά μεταλλεία βρίσκονται στη Θάσο μεταξύ της περιοχής που ονομάζεται Αίνυρα και των Κοινύρων».

¹⁷ Κουκούλη-Χρυσανθάκη and Weisgerber 1993, 541-588.

¹⁸ Παπαδόπουλος and Μαλαμίδου (2000) [2002], 25-32.

¹⁹ Κουκούλη-Χρυσανθάκη (1990) [1993], 531-545.

αποικίες²⁰. Παρόλο που ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι υπήρξε στην Θάσο μια φοινικική αποικία, ωστόσο η πιο γνωστή ίδρυση αποικίας στο νησί είναι από τους Παριανούς²¹. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη²², τον πατέρα της επιστημονικής συγγραφής της ιστορίας, γύρω στο 680 π.Χ. φτάνουν στη Θάσο άποικοι από την Πάρο με οικιστή τον Τελεσικλή, που ανέλαβε την ηγεσία της αποστολής έπειτα από χρησμό του Μαντείου των Δελφών²³. Ο εκκλησιαστικός συγγραφέας Ευσέβιος διέσωσε τον ακόλουθο χρησμό του δελφικού μαντείου: «*Άγγελιον Παρίοις Τελεσίκλεες, ως σε κελεύω νήσω εν Ηερίη κτίζειν ευδείελον άστν*»,²⁴. Το νησί είχε αποκτήσει μεγάλη φήμη εξαιτίας του πλούτου του και οι Ίωνες της Πάρου, όντας θαλασσινοί και έμποροι, συνειδητοποίησαν ότι τόσο το νησί όσο και η παραλιακή ζώνη της Θράκης είναι μεγάλης στρατηγικής και οικονομικής σημασίας και επιλέγουν να εγκατασταθούν στο βόρειο τμήμα του, την πιο κοντινή στις απέναντι ακτές, εκεί που σήμερα βρίσκεται ο Λιμένας, η πρωτεύουσα της Θάσου. Πλήθος αρχαίων πηγών και παραδόσεων που σχετίζονται με τον αποικισμό του νησιού, δείχνουν ξεκάθαρα την εμφάνιση ενός μεταναστευτικού ρεύματος από την Πάρο προς τη Θάσο αρχές του 7^{ου} αι.π.Χ.. Γύρω στο 650 π.Χ. ο Αρχίλοχος γιος του Τελεσικλή, -κατά άλλους εγγονού του²⁵- με χρησμό – «*Αρχίλοχε, πήγαινε στη Θάσο και κατοίκησε το ένδοξο νησί*». ξεκινάει αποστολή εκστρατείας για την ενδυνάμωση της αποικίας τους τη Θάσο.²⁶ Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι Φοίνικες δεν υπήρξαν συστηματικοί άποικοι του νησιού, αλλά ενδιαφέρθηκαν κυρίως για την εξόρυξη των μετάλλων του και δημιούργησαν μόνο εμπορικούς σταθμούς.

Ο εκτοπισμός των θρακικών φύλων δεν έγινε αναίμακτα. Ο Πάριος οικιστής κατόρθωσε να κυριαρχήσει στο νησί και να το εποικήσει, επιτυγχάνοντας τη γρήγορη αναβάθμισή του και μετατρέποντας το σύντομα σε μια από τις πλέον εξελιγμένες περιοχές του βόρειου Αιγαίου. Οι Πάριοι επιτέθηκαν και με μεγάλη δυσκολία νίκησαν τα θρακικά φύλα των απέναντι ακτών, σκοπός τους η εκμετάλλευση των μεταλλείων της απέναντι ηπειρωτικής χώρας, δημιουργώντας μ' αυτό τον τρόπο νέα αποικία. Με την έλευση ενισχύσεων από την μητρόπολη, άρχισαν να

---

²⁰ Holtzmann 1989, 7κ.ε.

²¹ Hansen 2004, 778 · Ηρόδοτος 2.44.4

²² Θουκυδίδης, Ιστορία Ι.101.1, Ι.200.2,3.4104-105,8.64.2-4 -Jean Pouilloux,1963και 1982,σ. 84-95– Οι Arthour Miller and Dominique Mulliez (2008).

²³ Η πιο δημοφιλής θεωρεία χρονολογεί την άφιξη των Παρίων γύρω στο 680-675 π.Χ. σύμφωνα με τους Grandjean – Salviat, Guide de Thasos (Sites et monuments 3), Athènes 2002,24. Αντίθετα ο Graham, iThe Foundation of Thasos, BSA 73 (1978), 86-98 και iThasian Controversies: Precolonial and coloniali στο Collected Papers on Greek Colonisation, 2001, 366-384 εγκαθιστά την έλευση των Παρίων στο 650 π.Χ. με γνώμονα την έντονη παρουσίασκυκλαδικής κεραμικής.

²⁴ Ευαγγελική προπαρασκευή, VI, 7 256b μετάφραση: «Να πεις στους Παριανούς Τελεσικλή, ότι σου παραγγέλνω να χτίσεις στο νησί Αέρια μια πόλη που να φαίνεται από παντού ».

²⁵ Lesky 2006, 174.

²⁶ Αρχίλοχος απόσπ.365 LB.

κατακτούν την απέναντι παραλιακή ζώνη και να δημιουργούν την *περαιά* ή την *ήπειρο των Θασίων*. Ανάμεσα στους νέους αποίκους βρισκόταν και ο γιος του Τελεσεικλή ο ποιητής Αρχίλοχος και ο φίλος του στρατηγός Γλαύκος, ο γιος του Λεπτίνη, που έχασε τη ζωή του σε μια από τις πολεμικές συγκρούσεις για την ίδρυση του θασιακού κράτους. Αυτή η πολεμική επιχείρηση ήταν εξαιρετικά επίπονη και πολέμησαν σκληρά, οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν ήταν τεράστιες «*Κλαίω τα Θασίων, ου τα Μαγνήτω κακά*»²⁷, γράφει ο Αρχίλοχος που μπροστά στον κίνδυνο της αιχμαλωσίας του, σώθηκε βάζοντάς το στα πόδια, αφήνοντας πίσω την ασπίδα του: «*ασπίδι μεν Σαΐων τις αγάλλεται, ην παρά θάμνω/ έντος αμώμητον κάλλιπον ουκ εθέλων, /αυτόν δ' εκ μ' εσάωσα τι μοι μέλει ασπίς εκείνη, ερρέτω, /εξάυτις κτήσομαι ου κακίω*»²⁸. Οι Θάσιοι μετά από επώδυνες μάχες και με μεγάλες δυσκολίες κατάφεραν να ιδρύσουν στην απέναντι παραλιακή περιοχή κάποιες οχυρωμένες πόλεις, τα *εμπόρια*.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύουν και πιστοποιούν την ύπαρξη των Παρίων στην απέναντι παραλιακή ζώνη. Ως επιβεβαιωμένες αποικίες αναφέρονται η Γαληψός²⁹, Οισύμη, Νεάπολη (σημερινή Καβάλα), Στρώμη και οι Κρηνίδες, που μετέπειτα ο Φίλιππος της Μακεδονίας τις μετονόμασε σε Φιλίππους. Πιθανές αποικίες θεωρούνται οι πόλεις Απολλωνία, Αντισάρα, Ακόντισμα και Πίστυρος (**Πίνακας 2α**). Η περίοδος που εγκαινιάζεται με την εγκατάστασή τους, είναι περίοδος ακμής για το νησί. Τον 6^ο αι. π.Χ. οι Θάσιοι προεκτάθηκαν αναίμακτα και στην περιοχή της Σκαπτής Ύλης του Παγγαίου, όπου υπήρχε πλήθος μεταλλείων χρυσού και αργύρου. Τα μεταλλεία του νησιού και της Σκαπτής Ύλης απέδιδαν πριν γίνουν οι Περσικοί πόλεμοι, ετήσια κέρδη αξίας 200 και κάποιες φορές 300 ταλάντων³⁰. Με τα έσοδα αυτά οι Θάσιοι κατασκεύασαν το τείχος της πόλης – επιβλητικά του τμήματα διασώζονται μέχρι σήμερα-, τα ιερά τους και ναυπήγησαν ισχυρό εμπορικό και πολεμικό στόλο. Το 491 π.Χ. μας παραδίδει ο Ηρόδοτος³¹ τότε που ο βασιλιάς της Περσίας Δαρείος και ο στρατηγός του Μαρδόνιος έκαναν εισβολή στη Θράκη, εξαναγκάστηκαν να το γκρεμίσουν, να προσφέρουν φόρο υποτέλειας και να παραδώσουν τον πολεμικό τους στόλο. Ωστόσο το 480

²⁷ Αρχίλοχος, Ίαμβος 20[Ed.20]. Μετάφραση: «Δεν κλαίω του Μαγνησίους, οι Θάσιοι να δεις τι έχουν να πάθουν».

²⁸ Αρχίλοχος, 6[Ed6]. Μετάφραση: “ όσο για την ασπίδα που αναγκάστηκα να εγκαταλείψω ανάμεσα στους θάμνους, σίγουρα κάποιος Σάιος θα την απολαμβάνει. Δεν πάει στο διάβολο, αφού κατάφερα και γλύτωσα, με την ασπίδα τώρα θα ασχολούμαι; Αρπάζω αργότερα μία ίδια -για μην πω καλύτερη». Η ιδέα της ριψασπίας όπως το θέτει ο ποιητής έρχεται σε αντίθεση με τα ομηρικά ιδεώδη. Ο πολεμιστής της ομηρικής εποχής μπορούσε να γυρίσει πίσω, να πληγωθεί αλλά όχι να πετάξει τα όπλα του. Γνωστό επίσης και το αρχαίο δωρικό ρητό που έλεγαν οι Σπαρτιάτισσες μητέρες στους γιους τους πριν από κάθε μάχη «*ή ταν ή επί τας*» δηλαδή να επιστρέψεις με την ασπίδα σου ή αλλιώς νεκρός πάνω σ' αυτήν.

²⁹Grandjean and Sliat, 2012, 41.

³⁰ Ηρόδοτου, Ιστορία VI, 46.

³¹ Ηρόδοτος, VI, 46.

π.Χ. υποχρεώθηκαν να προσφέρουν φιλοξενία στο στρατό του Ξέρξη ξοδεύοντας, χάρη στις αποικίες τους, για τα γεύματα που παρέθεσαν, το τεράστιο ποσό των 400 ταλάντων³². Επιπλέον προσπάθησαν να εγκατασταθούν και στο Βόσπορο, όπου έχτισαν έναν μικρό οικισμό, με την ονομασία *Αρχίειον*, για να τιμήσουν τον αρχηγό της αποστολής, *Αρχία Αριστωνόμου*.

Η Θάσος είναι γεμάτη από σημάδια της αρχαίας ζώνης και των εγκαταστάσεων, που αναφέρονται σε διάφορες εποχές, όπως στοές και σκουριές μεταλλείων, θεμέλια μεγάλων οικημάτων ή αυλών που περικλείονται με τοίχους, άνδηρα και επιτύμβια μνημεία ενώ επίσης έχουν ανακαλυφθεί σχεδόν 26 πύργοι του 4^{ου} και 3^{ου} αι. π.Χ. που προφύλασσαν κάποιες περιοχές, καθώς και ένα μοναδικό κυκλικό οικοδόμημα, στο ακρωτήριο Πύργος, στον όρμο της Ποταμιάς, που η αρχαϊκή επιγραφή του ³³ υποδηλώνει ότι ήταν φάρος και μνήμα του άρχοντα Ακήρατου, που υπήρξε ηγέτης και των Θασίων και των Παρίων. Από αυτήν την χρονική περίοδο διασώζονται εξαιρετικής ποιότητας έργα (μεταλλοτεχνία, κεραμική, μικροπλαστική γλυπτική και αρχιτεκτονική), που ανακαλύφθηκαν σε ανασκαφές του νησιού. Η Θάσος ήταν «ανοικτή» στις αλληλεπιδράσεις και από άλλες περιοχές καθώς ευρήματα χαλκού και ελεφαντόδοντου, επιβεβαιώνουν πολιτιστικές και εμπορικές σχέσεις με τις περιοχές των Κυκλάδων, της Ρόδου, της Ιωνίας, της Κορίνθου και της Αθήνας³⁴. Τα νομίσματα με τις απεικονίσεις του Σάτυρου και της Νύμφης φαίνεται πως γνώρισαν μεγάλη εξάπλωση και φανερώσουν το μέγεθος των εμπορικών σχέσεων όπως επίσης και την κατά περιόδους οικονομική ευμάρεια της Θάσου. Οι δεσμοί της πόλης με την Πάρο παρέμειναν σταθεροί. Οι κάτοικοί της διατήρησαν το ημερολόγιο, τις λατρευτικές εκδηλώσεις και τους θεσμούς. Με τον αποικισμό μεταφέρονται και οι λατρείες των θεοτήτων της Πάρου με σημαντικότερες αυτές της Πολιούχου Αθηνάς, των Δήλιων Απόλλωνα και Άρτεμις, του Πυθίου Απόλλωνα, του Ποσειδώνα και της Δήμητρας θεσμοφόρου. Ο Πausanίας³⁵ διέσωσε την πληροφορία της παράδοσης ότι ο οικιστής Τέλλις με την ιέρεια Κλεόβοια μετέφεραν από την Πάρο στη Θάσο, τις οργιαστικές τελετές της Δήμητρας.

Από το 463 π. Χ. έως τον 3^ο αι. π.Χ. εποχή η Θάσος επηρεάζεται σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο από την Αθήνα που αναδεικνύεται κυρίαρχη δύναμη στο αιγαίο μετά τους Περσικούς πολέμους. Υπάρχουν πολλές επιγραφικές μαρτυρίες που μας επιτρέπουν να σκιαγραφήσουμε τις δραματικές επιπτώσεις που είχε στον τόπο η τελική φάση του Πελοποννησιακού πολέμου κατά την οποία ο γεωγραφικός χώρος του ΒΑ Αιγαίου γίνεται θέατρο των συγκρούσεων

---

³² Ηρόδοτος VII, 118.

³³ IG XII Suppl. 412.

³⁴ Grandjean and Salviat 2012, 41.

³⁵ Πausanίας, Περιήγησις 10, 28, 3.

Αθήνας και Σπάρτης. Μετά το 477π.Χ., καθώς η Θάσος γίνεται μέλος της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας οι κάτοικοί της χρησιμοποιούν την υποστήριξη των Αθηναίων, για να διευρύνουν την άσκηση επιρροής τους στην ηπειρωτική χώρα. Την άνοιξη του 477 οι Θάσιοι προσφέρουν τριάντα πλοία στη ονομαζόμενη «Συμμαχία της Δήλου»³⁶. Οι σχέσεις της Θάσου με την Αθηναϊκή υπερδύναμη δεν είναι πάντα ομαλές, περνούν από πολλές διακυμάνσεις, άλλοτε συμμαχίας και άλλοτε αντίθεσης και αυτό καθρεφτίζεται στη διαχείριση των προσόδων της «Περαίας», και κατά συνέπεια στην επιβίωση των Θασίων. Οι φιλοδοξίες όμως του Κίμωνα σύντομα έμελλε να διαταράξουν την επιρροή της Θάσου έως το Παγγαίο όρος. Το 465 π.Χ. Αθηναίοι κληρούχοι εγκαταστάθηκαν στις Εννέα Οδούς, δίπλα στην εκβολή του Στρυμόνα. Επίσης οι εμπορικοί σταθμοί της Θάσου και τα κοιτάσματα της Σκαπτής Ύλης γίνονται αντικείμενο διενέξεων, ενώ οι Αθηναίοι κατέλαβαν το επίνειο της Αμφίπολης Ηιών.

Οι Θάσιοι έφυγαν από την αθηναϊκή συμμαχία, τους επιτέθηκε όμως ο Κίμων, και αφού ηττήθηκαν σε ναυμαχία στη θάλασσα, η πόλη τους κατακτήθηκε και οι κάτοικοι υποχρεώθηκαν να γκρεμίσουν τα τείχη, να δώσουν τα πλοία, να εγκαταλείψουν τον έλεγχο των αποικιών τους και να πληρώνουν ετήσιο φόρο³⁷. Στα πρώτα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου η Θάσος έγινε ορμητήριο των Αθηναϊκών εκστρατειών προς τις απέναντι ακτές της Θράκης. Το 411 αποστάτησαν ζητώντας τη βοήθεια της Σπάρτης. Όταν ξέσπασε η «στάση των τετρακοσίων», η Θάσος αποκόπτεται από την αθηναϊκή συμμαχία. Και ο Αθηναίος στρατηγός Διετρέφης καταργεί την δημοκρατία στην πόλη της Θάσου, ιδρύοντας μια ολιγαρχία³⁸. Τότε οι Θάσιοι επισκευάζουν τα τείχη της πόλης και ανασυντάσσουν το στόλο τους³⁹. Όμως, την άνοιξη του 407π.Χ. οι Αθηναίοι με στρατηγό τον Θρασύβουλο ανέκτησαν ξανά το νησί πολιορκώντας το και αποκατέστησαν τη δημοκρατία⁴⁰. Το 405 ο Σπαρτιάτης Λύσανδρος κατέλαβε το νησί, και επιβάλλει τον αποτρόπαιο νόμο του στη Θάσο. Το 404 συγκεντρώνει τους φιλοαθηναίους πολίτες στο ιερό του Ηρακλή, υπόσχεται αμνηστία, αλλά επωφελείται της ευκαιρίας για να προκαλέσει τη σφαγή των οπαδών της Αθήνας⁴¹. Στις αρχές του 4^{ου} αι. και μετά από πολλές περιπέτειες και εμφύλιες συγκρούσεις⁴², η Θάσος αποπειράται να λύσει τις παρεξηγήσεις με τη Νεάπολη των Δελφών και με την αρωγή της μητρόπολης της Πάρου. Η πόλη αποκτά αρχιτεκτονικό και διοικητικό σχεδιασμό, το τείχος επιδιορθώνεται ξανά και ολοκληρώνεται

³⁶ Grandjean and Salviat 2012, 45.

³⁷ Θουκυδίδης, Α΄, 101, 3.

³⁸ Θουκυδίδης 8.64.2.

³⁹ Ελληνικά Οξυρύγχια Β΄, 3-5 Hansen 2004, 779

⁴⁰ Ξενοφώντας, Ελληνικά 1.4.9 Hansen 2004, 779

⁴¹ Πολύαινος, Στρατηγήματα Α΄, 45,4

⁴² Hansen 2004, 779. Οι Θάσιοι ήταν χωρισμένοι σε φιλοαθηναίους και φιλοσπαρτιάτες

πίσω από το λιμάνι καθώς και στο εσωτερικό του. Γύρω στο 357/340π.Χ. ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας κατακτά τις γύρω περιοχές. Οι Θάσιοι θα κρατήσουν υπό την ηγεμονία των Μακεδόνων μια μορφή αυτονομίας.

Η περίοδος της ευημερίας γίνεται εμφανής με την εκ νέου διευθέτηση και τον προσανατολισμό της αγοράς, που βρίσκεται στην πεδινή έκταση μεταξύ του λιμανιού και των πρώτων πλαγιών του λόφου, την οποία πλαισιώναν με τη μεγάλη αρτηρία, που ενώνει το Αρτεμίσιο με το Ηράκλειο. Τα ιερά επιδιορθώθηκαν και διευθετήθηκαν πάλι (το Αρτεμίσιο, το ιερό του Εβραιοκάστρου, το Ηράκλειο), ενώ δημιουργήθηκαν νέα (το Ποσειδώνιο, το Διονύσιο) και στο τείχος χτίστηκαν νέες πύλες ενώ άλλες επισκευάστηκαν. Επίσης έγινε επιδιόρθωση του διατειχίσματος, που χώριζε το λιμάνι από την πόλη, ενώ το τείχος ισχυροποιήθηκε με την προσθήκη πύργων. Θεαματική ανάπτυξη έχουμε στις συνοικίες της πόλης όπου παρατηρείται μεγαλύτερη οικοδομημένη επιφάνεια, με χώρους άνετους και καλά οργανωμένους.

Το 197 π.Χ. ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος Ε΄ θα ηττηθεί από τους Ρωμαίους στις Κυνός Κεφαλές, η Θάσος θα συμμαχήσει με τη Ρώμη και θα αναπτυχθεί, τουλάχιστον ως την ολέθρια επέλαση των Ερούλων το 267 -270 μ.Χ.. Η πόλη θα συνέλθει από την καταστροφή και θα ξανακτιστεί. Το τελικό πλήγμα ήρθε στις αρχές του 7^{ου} αι. μ.Χ. με τις σλάβικες εισβολές. Η περιοχή κοντά στο λιμάνι εγκαταλείφθηκε οι κάτοικοι κατέφυγαν στα υψώματα της Ακρόπολης.

Δεν έχουμε πολλές πληροφορίες για την τύχη της Θάσου τα μεσαιωνικά χρόνια. Τον 13^ο αιώνα μ. Χ. βρίσκεται στη σφαίρα επιρροής του Βυζαντίου. Στα μισά του 14^{ου} αιώνα κατακτιέται από Τούρκους πειρατές και το 1357 απελευθερώνεται από δύο βυζαντινούς άρχοντες τον Ιωάννη και τον Αλέξιο. Το 1414, ο Μανουήλ Β΄ ο Παλαιολόγος χαρίζει το νησί στον Γενοβέζο Jacomo Gattilusi, ενώ στους επόμενους αιώνες η εξουσία περνάει εναλλάξ από την εξουσία των Τούρκων σ' αυτήν των Βενετών. Το 1813 δόθηκε από τον Σουλτάνο στον Μεχμέτ Αλή, βεζίρη της Αιγύπτου, για να τον ανταμείψει για την υποστήριξη του. Με μία σύντομη διακοπή κατά το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης του 1821 το νησί παρέμεινε κάτω από Αιγυπτιακή κατοχή με ένα όχι ιδιαίτερα καταπιεστικό καθεστώς αυτοδιοίκησης μέχρι το 1902, οπότε και ξαναπέρασε στην τούρκικη εξουσία. Το 1921 απελευθερώθηκε και προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος.

1.4. Πλουτοπαραγωγικές πηγές

1.4.1. Υπόγειος και υπέργειος πλούτος

Το νησί της Θάσου γνώρισε την ευημερία που στηρίχθηκε σε «ιδιαιτέρα προϊόντα», δηλαδή σε παραγωγές που χαρακτηρίζουν ένα γεωγραφικό χώρο, αποφέρουν πλούτο στον πληθυσμό και τους εξασφαλίζουν την διαβίωσή τους. Τα μεταλλεία, τα λατομεία και η καλλιεργήσιμη γη απέφεραν άφθονες πρώτες ύλες, οι οποίες με την χειροτεχνική δραστηριότητα μεταποιήθηκαν σε εξαγωγήμα προϊόντα⁴³. Όσο πλούσιο ήταν το υπέδαφός της, άλλο τόσο πλουσιότερο και το έδαφός της. Η μεταλλευτική της ιστορία ξεκινάει από την προϊστορική εποχή με την εξόρυξη της ώχρας στην περιοχή των Λιμεναρίων⁴⁴, ενώ τα κοιτάσματα αργίλου ήταν αρκετά να τροφοδοτήσουν μια σημαντική ντόπια παραγωγή κεραμικών. Ο Ηρόδοτος μάλιστα αναφέρει πως στην ανατολική ακτή του νησιού, ανάμεσα στις θέσεις Αίνυρα και Κοίνυρα, η Θάσος διέθετε χρυσορυχεία⁴⁵, θεωρώντας ότι η εκμετάλλευσή τους αναγόταν στους Φοίνικες. Αναφορές για το πλούσιο υπέδαφός της έχουμε και από τον Πλίνιο⁴⁶ που τονίζει την παρουσία ευγενών μετάλλων, κυρίως χρυσού και αργύρου όπως επίσης και την παρουσία αμέθυστου και οπαλλίου. Σχετικά όμως με τις χειρωνακτικές δραστηριότητες με βάση τα μέταλλα, τα αρχαιολογικά δεδομένα είναι φτωχά. Γνωρίζουμε μόνο δύο μεταλλουργικά εργαστήρια στη συνοικία του Σιληνού στη Θάσο, το ένα χρυσοχοϊκό και χαλκουργικό του 6^{ου} αι. π.Χ. και το άλλο χαλκουργικό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Ένα σημαντικό μέρος του πλούτου της Θάσου οφειλόταν και στο ασήμι, που χρησίμευε για την κοπή νομισμάτων, ήδη από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. χάρη στα πλούσια μεταλλεία της πολύ γρήγορα έκοψε δικό της νόμισμα (525 π.Χ.), μερικά από τα ομορφότερα νομίσματα της Βορείου Ελλάδος⁴⁷. Η κυκλοφορία του είναι γνωστή σε μια μεγάλη περιοχή, από το Δούναβη μέχρι την Αίγυπτο και την Ιταλία. Τα θασιακά νομίσματα έχουν διακριθεί σε δέκα χρονολογικά και τυπολογικά καθορισμένες ομάδες⁴⁸. Από την εξέταση των νομισμάτων προκύπτει ότι το θασιακό εμπόριο ήταν προσανατολισμένο προς τα παράλια της ανατολικής Μεσογείου και κυρίως προς Αίγυπτο και Μ. Ασία, ακολουθώντας θαλάσσιους δρόμους στους οποίους κάποιο ρόλο έχει παίξει ως ενδιάμεσο σταθμό και η μητρόπολη της Θάσου η Πάρος⁴⁹. Τα αρχαιότερα νομίσματα συνδέονται με σκηνές της Διονυσιακής λατρείας. Στον εμπροσθότυπο παριστάνεται

---

⁴³ Muller 2010, 507-513

⁴⁴Κουκούλη- Χρυσανθάκη, 1972,674-684.

⁴⁵ Ηρόδοτος ΣΤ' -Ερατώ 47,1-8.

⁴⁶ Πλίνιος, *Naturalis Historia* XXXVII,121,130.

⁴⁷ Muller 1979, 315-344.

⁴⁸ Picard 1982, 412-424.

⁴⁹ Grandjean and Salviat, 2012, 357-368.

η αρπαγή μιας Νύμφης από τον Σιληνό, ενώ ο οπισθότυπος κοσμείται από ένα έγκοιλο τετράγωνο διαιρεμένο σε τέσσερα ίσα μέρη.⁵⁰

Η μεταλλευτική και μεταλλουργική ιστορία της Θάσου τεχνικά μπορεί να συγκριθεί με του Λαυρίου. Υπάρχουν κάποιες προαιποικιακές τεχνικές, εμφανίζονται όμως και ορισμένες πρωτοτυπίες, όπως η διαχείριση του νερού μέσα στα μεταλλεία⁵¹. Η αφθονία του ξύλου και του νερού στο νησί οδήγησε τους ντόπιους τεχνίτες σε τεχνικές διαφορετικές από αυτές του Λαυρίου, ως προς τη τήξη και τον εμπλουτισμό του μετάλλου. Η Θάσος συνιστά λοιπόν έναν προνομιούχο χώρο ώστε να γίνουν συστηματικές μελέτες ως προς τον τομέα της μεταλλοτεχνίας.

1.4.2.Μάρμαρο

Το μάρμαρο αποτελεί μία ακόμη πηγή ορυκτού πλούτου στη Θάσο. Το έδαφος του νησιού περιέχει γκριζοπράσινο σχιστόλιθο (γνεύσιο), κάποιες φορές με μαρμαρυγές και ένα λευκό χοντρόκοκκο μάρμαρο, υλικό εξαιρετικής ποιότητας με μεγάλη αξία ως βασικό υλικό για καλλιτεχνική χρήση από γλύπτες και αρχιτέκτονες του νησιού και όχι μόνο. Οι εξορύξεις ξεκίνησαν από την άφιξη των αποίκων. Έχουν έρθει στο φως λατομεία με διαφορετικές ποιότητες μαρμάρου⁵². Επιπλέον οι εξορυκτικές τεχνοτροπίες και δραστηριότητες είναι ορατές ακόμη και σήμερα σε πολλά σημεία του νησιού, ιδιαίτερα στη χερσόνησο της Αλυκής, στη νότια ακτή. Αυτό στάθηκε δυνατό να αποκατασταθεί η ιστορία των λατομείων καθόλη τη διάρκεια τους, μαζί με τον τρόπο μετακίνησης των ογκόλιθων. Η εκμετάλλευσή τους ήταν εύκολη γιατί βρισκόταν δίπλα στη παραλία, και έτσι το κλιμακωτό στήθος της πέτρας δεν σταμάτησε να κόβεται από τον 6^ο αι. π.Χ. ως τον 6^ο αι. μ.Χ. Ακόμη και σήμερα μπορούμε να δούμε πάνω στο βράχο⁵³ (**Πίνακας 2β**), που σκεπάζεται με νερά που και που, ορθογώνια κενά από που αποσπάστηκαν οι πέτρινοι όγκοι. Βλέπουμε επίσης ίχνη από τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν: πικούνι, βελόνι, σφήνες λοστοί. Κείτονται ακόμη επί τόπου τεράστιοι σπόνδυλοι κίωνων και τεράστιοι αποκομμένοι όγκοι έτοιμοι για μεταφορά. Οι όγκοι έφευγαν από τα λατομεία προεργασμένοι, για να μειωθεί το βάρος της μεταφοράς. Για μεγάλες περιόδους τα λατομεία είχαν σχήμα Π, ανοιχτά προς τη θάλασσα, χωρισμένα μεταξύ τους από ανεκμετάλλευτες παρειές ή από περιοχές χαμηλότερης ποιότητας. Μαζί με το μάρμαρο

⁵⁰ Tiverios 2008,79·Παπαευαγγέλου 2000,49-51.

⁵¹ Muller 2010,507-513.

⁵² Λατομείο Αλυκής γκριζο μάρμαρο, ενώ Σαλιάρα – Βαθύ και ακρωτήριο Φανάρι γινόταν εξόρυξη λευκού μαρμάρου.

⁵³ Η επαφή των λατομείων με τη θάλασσα βοήθησε ώστε το μάρμαρο να διαδοθεί εύκολα και γρήγορα.

εξορύσσετε επί τόπου και το γνεύσιο⁵⁴, και έτσι αποτελούν το αποκλειστικό υλικό των κτηρίων του νησιού. Θα αναφέρουμε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα το τείχος της πόλης με συνολικό μήκος 4 χλμ. Που είναι χτισμένο με μάρμαρο και χρηματοδοτήθηκε από τα έσοδα των μεταλλείων⁵⁵.

Οι εργαστηριακές αναλύσεις και τα διάφορα ναύαγια τοποθετούν το μάρμαρο της Θάσου σε ένα από τα πιο διαδεδομένα στη Μεσόγειο. Στην Ιταλία εκτιμούσαν ιδιαίτερα τα μάρμαρα της Θάσου⁵⁶ και γινόταν εξόρυξη σε μεγάλη κλίμακα, οι ημιτελείς σαρκοφάγοι, με τα στρογγυλεμένα άκρα της λάρνακας και δύο εξογκώματα στη μια πλευρά, δημιουργούν ένα τύπο που προοριζόταν αποκλειστικά για την Ιταλία, και δεν τον συναντάμε ποτέ στον τόπο παραγωγής. Φαίνεται να δημιουργείται μια ιδιαίτερη τυποποίηση για τις μακρινές αποστολές (Ιταλία- Βόρεια Αφρική) με βάση τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των πελατών, απ' ότι στους κοντινότερους προορισμούς⁵⁷.

1.4.3. Θάσιος οίνος

Η γεωμορφολογία της Θάσου αλλά και της παραλιακής ζώνης καθόρισε τις εμπορικές επαφές με τον τότε γνωστό κόσμο, και οι γεωργικές καλλιέργειες αποτελούσαν τη βάση των εμπορικών της συνδιαλλαγών. Το νησί διαθέτει κοιλάδες και πεδιάδες με αλλουβιακές αποθέσεις⁵⁸, οι οποίες είναι πλούσιες σε οργανικά υλικά όπως άργιλο, άμμο και λατύπη (χαλίκια), που ενδείκνυται για την καλλιέργεια των αμπελιών. Εκεί τον 5^ο αι. π.Χ. παραγόταν ο Θάσιος οίνος που συνέβαλε αποφασιστικά στην ευημερία του νησιού. Τα φιλολογικά κείμενα περιγράφουν ένα κρασί εξαιρετικής ποιότητας, φημισμένο για το πλούσιο άρωμά του και την γλυκιά του γεύση. Όπως τα πιο πολλά ξακουστά κρασιά της αρχαιότητας (οίνος της Μαρώνειας, χιώτικος οίνος, Ακάνθιος), έτσι και ο Θάσιος είναι ένα σκούρο κρασί με μεγάλη περιεκτικότητα σε αλκοόλη, το οποίο έπιναν πάντοτε αραιωμένο. Στα μισά του 4^{ου} αι. π.Χ. κυριαρχεί στις ελληνικές αγορές, αλλά και στα παράλια γύρω από τη Μαύρη θάλασσα. Θεωρείται κρασί υψηλής ποιότητας, αμέσως μετά το κρασί της Χίου, εξαγόταν σε μεγάλες ποσότητες και έφθανε στα τραπέζι των λαμπρότερων συμποσίων⁵⁹. Η παρασκευή του οίνου της Θάσου δεν ήταν απλή, τα σταφύλια έπρεπε μετά τον τρύγο να στεγνώσουν στον ήλιο και να σταφιδιάσουν. Στην συνέχεια τα ανακάτευαν με μούστο και βρασμένο θαλασσινό νερό και τα πατούσαν για να βγει

---

⁵⁴ Αγγελούδη- Ζαρκάδα, 1999,91-100.

⁵⁵ Ηρόδοτος, ΣΤ' 46.

⁵⁶ Πλίνιος, Naturalis Historia XXXVI, 6,64.

⁵⁷ Muller 2010,507-513.

⁵⁸ Κουράκου-Δραγώνα 2013β, 85-89

⁵⁹ Χρυσανθάκη-Κουκούλη 2007.

ο χυμός τους που τον αποθήκευαν σε αγγεία, μετά τη ζύμωση πρόσθεταν και βρασμένο μούστο⁶⁰. Ο θασιακός οίνος είχε πρόσμιξη φυράματος αλεύρου ζέας με νερό και μέλι μέσα στο κρασί⁶¹ και το κερνούσαν στο Πρυτανείο της Θάσου.

Με την παραγωγή του κρασιού συνδέεται και η παραγωγή των αμφορέων. Περίπου σαράντα εργαστήρια έχουν εντοπιστεί διάσπαρτα στη θασιακή ύπαιθρο κατά τον δεύτερο μισό του 4^{ου} αι.⁶². Κάποια σχήματα που έχουν ταυτιστεί ως θασιακά, αλλά και από το σφράγισμα που φέρνουν στη λαβή⁶³, μαρτυρούν την ευρεία διάδοση αυτού του προϊόντος. Τους αμφορείς αυτούς τους βρίσκουμε κυρίως στο Αιγαίο ,αλλά και στις ακτές του Εύξεινου πόντου, που είναι η κύρια αγορά για το κρασί της Θάσου.

Η πολιτεία φρόντιζε να σφραγίζονται με επίσημες σφραγίδες οι αμφορείς και ψήφιζε νόμους που ρύθμιζαν την παραγωγή και τη διακίνηση του κρασιού. Οι σφραγίδες τοποθετούνταν στις λαβές των αμφορέων πριν ψηθούν, πράγμα που σημαίνει ότι γινόταν ειδική παραγγελία για να κατασκευαστούν ολόκληρες παρτίδες αγγείων που θα περιείχαν το κρασί κάθε σοδειάς. Στην αρχή οι σφραγίδες ήταν απλά σύμβολα, αλλά από μία εποχή και μετά περιλάμβαναν περισσότερα στοιχεία που έδιναν πληροφορίες: α) για την προέλευση του προϊόντος (ΘΑΣΙΩΝ), β) το όνομα του άρχοντα που ήταν υπεύθυνος κάθε χρονιά για τον έλεγχο της αγοράς , γ) το όνομα του κατασκευαστή της ετήσιας παρτίδας των αμφορέων, δ) ένα σύμβολο είτε του άρχοντα ,είτε του κατασκευαστή. Ενσφραγιστες λαβές θασιακών αμφορέων βρέθηκαν σε πολλές περιοχές της ανατολικής Μεσογείου στην Θράκη, την Μακεδονία στις ακτές του Εύξεινου Πόντου, στην Αθήνα στην Δήλο, στην Αλεξάνδρεια, μέχρι την καρδιά της Ασίας, στα Σούσα ακόμα και στην Καμπούλ⁶⁴.

Τέτοιοι νόμοι ανακαλύφθηκαν χαραγμένοι σε μαρμάρινες επιγραφές και σχετίζονται με το εμπόριο του κρασιού, τα πρώτα νομοθετικά μέτρα για την προστασία της παραγωγής και της κυκλοφορίας στα όρια της πόλης-κράτος αλλά και έξω από αυτήν. Ο αρχαιότερος νόμος που έχει σωθεί είναι ένας νόμος της Θάσου, του 480 π.Χ. σε παριανό αλφάβητο (σώζεται αποσπασματικά)⁶⁵ (**Πίνακας 3α**), ο οποίος ρυθμίζει το εμπόριο του κρασιού και του ξιδιού ορίζοντας ως πρόστιμο για τον παραβάτη μια έκτη, που θα αφιερωθεί στην Αθηνά Πολιούχο

---

⁶⁰ Ο τρόπος παραγωγής κρασιού μας παραδίδεται από ένα γεωργικό εγχειρίδιο του 10^{ου} αι. μ.Χ. στα *Γεωπονικά* VIII.23

⁶¹ Θεόφραστος, *Περί Οσμών*, 5, 51.

⁶² Garland 1986, 201-276.

⁶³ Garland 1988.

⁶⁴ Garland 1999, 59.

⁶⁵ SEG XVIII, 347· Pouilloux 1954, 40· Salviat 1986,147.

και στον Πύθιο Απόλλωνα, και για κάθε αμφορέα μια άλλη έκτη που θα πληρωθεί στον καταδότη. Ένας δεύτερος νόμος δεν επιτρέπει την εισαγωγή κρασιού, την πώληση μούστου ή κρασιού από τα αμπέλια πριν την 1^η του μήνα Πλυνηριώνος, (Ιούνιος-Ιούλιος τότε που σχηματίζονται τα σταφύλια). Παράλληλα η πώληση του οίνου πρέπει να γίνεται μόνο σε πίθους, ο αμπελουργός προστατεύεται, ενώ ο παραβάτης -αγοραστής τιμωρείται και η διαδικασία της δίκης είναι παρόμοια με εκείνη των εκβιασμών⁶⁶.

Ένας τρίτος νόμος⁶⁷ χαραγμένος στο ίδιο μάρμαρο όπως και ο προηγούμενος, αναφέρεται στην παρέμβαση ειδικών αρχόντων για την επίβλεψη της εξαγωγής του κρασιού, για την προστασία του από απομιμήσεις και παραποιήσεις, ενώ γίνεται πάλι λόγος για τις ποινές που επέβαλλαν στους παραβάτες. Πρέπει να ψηφίστηκε για να προστατέψει τον Θάσιον οίνον από τις νοθείες, ακόμη και οι καπετάνιοι ή ιδιοκτήτες πλοίων υπόκειντο στην απαγόρευση μεταφοράς άλλου οίνου στα χωρικά ύδατα του νησιού, με αυστηρά πρόστιμά. για εκείνους. Η εγγύηση για την αυθεντικότητα των κρασιών της Θάσου ήταν η πώλησή τους μέσα σε σφραγισμένους αμφορείς. Σύμφωνα με την Grace⁶⁸ το σφράγισμα που είχαν οι αμφορείς ανέφερε την περίοδο ωρίμανσης.

Μέσα από τους τρεις νόμους, διαφαίνεται η σωστή κρατική παρέμβαση σε όλα τα στάδια παραγωγής του θασίτικου οίνου, από την παραγωγή έως την εξαγωγή. Ήταν το προϊόν εκείνο που απέφερε σημαντικά έσοδα στην πόλη και έπρεπε να διαφυλάξουν την ποιότητά του μια και η φήμη του είχε εξαπλωθεί σε όλη τη Μεσογειακή Λεκάνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΛΑΤΡΕΙΑ

2.1. Γιορτές - Τελετές

Η αρχαία ελληνική θρησκεία και η λατρεία των θεών εκδηλωνόταν σε λαμπρές τελετές και ήταν τόσο πολλές που δεν υπήρχε μήνας χωρίς σημαντική εορτή. Άλλωστε κάθε πόλη της αρχαίας Ελλάδας είχε τις δικές της τοπικές εορτές άλλοτε μεγάλες και άλλοτε μικρές. Ήταν αφιερωμένες στους πανελλήνιους ή στους τοπικούς θεούς και ήρωες. Εορτάζονταν κοντά στους ναούς που ήταν χτισμένοι μέσα στην πόλη ή στην εξοχή και συγκέντρωναν για μια και άλλοτε για περισσότερες μέρες τους κατοίκους των γειτονικών πόλεων σε μια επαφή κοινωνική ή εμπορική. Γιατί όμως οι αρχαίες ελληνικές εορτές είχαν τις περισσότερες φορές εμπορικό χαρακτήρα; Έμποροι και παραγωγοί εμπορευμάτων έφερναν τα είδη τους και τα εξέθεταν σε στοές, σε υπόστεγα και στο ύπαιθρο για να τα δουν και να τα αγοράσουν οι πανηγυριώτες ή

⁶⁶ Grandjean and Salviat, 2012, 223-224.

⁶⁷ IG XII, Suppl.347· Salviat 1986,147,185· Daux 1926, 215,415.

⁶⁸ Grace 1949, 177.

και οι άλλοι έμποροι. Κάτι τέτοιο συμβαίνει σήμερα στα δικά μας κοινοτικά και ομογενειακά φεστιβάλ.

Η Θάσος αν και δεν ήταν περιοχή εκτεταμένης θρησκευτικής ακτινοβολίας όπως οι Δελφοί, η Δήλος ή ακόμη όπως η γειτονική Σαμοθράκη, οι λατρευτικές τελετές της αντιστοιχούν σε αυτές μιας πόλης με πληθώρα θεών: ο μεγάλος αριθμός άλλωστε των ιερών, των αναθήματων, των αναθηματικών επιγραφών, και των απεικονίσεων στα νομίσματα το πιστοποιούν. Με βάση τις αρχαίες γραπτές μαρτυρίες, η Θάσος δεν συνδέθηκε με μια μοναδική κύρια θεότητα, όπως συνέβαινε σε άλλες ελληνικές πόλεις, αλλά με μια συλλογή θεοτήτων που εξυπηρετούσε τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού. Από αυτές τις θεότητες, τέσσερις ήταν αξιοσημείωτα πιο διαδεδομένες από τις άλλες: η Άρτεμη (επίσης γνωστή ως Εκάτη), ο Ηρακλής, ο Απόλλωνας (γνωστός ως Πύθιος) και η Αθηνά (Πολιούχος). Ως αποτέλεσμα, η Θάσος δεν διέθετε έναν μεγάλο κεντρικό χώρο λατρείας, αλλά μάλλον τέσσερα ξεχωριστά ιερά. Στη διπλή κορυφή βρίσκονταν ο Απόλλων Πύθιος και η Αθηνά Πολιούχος, ενώ στην κάτω περιοχή η Άρτεμη και ο Ηρακλής⁶⁹.

Το έτος στην αρχαία Θάσο είχε δώδεκα μήνες, και άρχιζε στα μέσα Νοεμβρίου. Η ζωή των ανθρώπων σημαδευόταν από πολλές επίσημες γιορτές, που σχετίζονταν με τη λατρεία των θεών. Χάρη σε μια επιγραφή του 4^{ου} αι. π.Χ., γνωρίζουμε τις κυριότερες γιορτές της Θάσου.⁷⁰ Καθαρμοί, θυσίες, πομπές, χοροί, αθλητικοί και θεατρικοί αγώνες, είναι μερικές από τις τελετουργικές εκδηλώσεις των θρησκευτικών γιορτών που δίνουν την ευκαιρία στους ανθρώπους για συγκέντρωση και συμμετοχή στα κοινά.

ΜΗΝΕΣ ΚΑΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΘΑΣΟ			
	Μήνες της Θάσου	Γιορτές	Θεότητες
Νοέμβριος- Δεκέμβριος	Απατουριών (1)	Απατούρια Μεγάλοι Θεοί	Δίας Πατρώος Αθηνά Πατρώα
Δεκέμβριος- Ιανουάριος	Μαιμακτηριών (2)	Μαιμακτήρια	Δίας
Ιανουάριος- Φεβρουάριος	Ποσιδειών (3)	Ποσίδεια	Ποσειδώνας
Φεβρουάριος- Μάρτιος	Ανθεστηριών (4)	Ανθεστήρια Σωτήρια	Διόνυσος Ηρακλής Σωτήρας

⁶⁹ Hansen 2004, 780

⁷⁰ Grandjean – Salviat 2012,275-276

Μάρτιος – Απρίλιος	Γαλαξιών (5)	Διονύσια	Διώνυσος
Απρίλιος- Μάιος	Αρτεμισιών (6)	Διάσια Αρτεμίσια	Δίας Άρτεμις
Μάιος- Ιούνιος	Θαργελιών (7)	Μεγάλα Ηράκλεια Χορεία	Ηρακλής Διώνυσος
Ιούνιος- Ιούλιος	Πλυντηρίων (8)	Δωδεκάθεια	Οι δώδεκα θεοί
Ιούλιος- Αύγουστος	Εκατομβαιών (9)	Αλεξάνδρεια	Μ. Αλέξανδρος
Αύγουστος- Σεπτέμβριος	; (10) ⁷¹	Θεσμοφόρια Μεγάλα Ασκληπεία Δημήτρια	Δήμητρα και Κόρη Ασκληπιός Δήμητρα
Σεπτέμβριος – Οκτώβριος	; (11) ⁷²	Ηρωξείνια Διοσκούρια Μεγάλα Κωμαία	Οι ήρωες Οι Διόσκουροι Απόλλων Κωμαίος
Οκτώβριος- Νοέμβριος	Βαδρομιών (12)	Βαδρόμια	Απόλλων

Οι μήνες του ημερολογίου της Θάσου αντιστοιχούν ακριβώς σε αυτούς του ημερολογίου της Πάρου, της μητρόπολης της Θάσου. Μήνες και γιορτές της Πάρου βρίσκονται σε ευρεία αντιστοιχία με τους μήνες και τις γιορτές της Αθήνας, τον 11^ο αι. π.Χ. αποικίστηκε από τους Αθηναίους. Ορισμένες γιορτές, που ανήκουν στο αρχαίο αττικό-ιωνικό υπόστρωμα και που η αρχέγονη ύπαρξή τους μαρτυρείται από το ημερολόγιο, διατηρούνται και στην κλασική εποχή: αν και τα Θαργήλια⁷³ (γιορτή καθαρμού) δεν είναι πλέον στην πρώτη γραμμή, ο κατάλογος διατηρεί στη θέση τους τα Απατούρια⁷⁴ (γιορτή οικογενειών), τα Μαιμακτήρια⁷⁵ (γιορτή για τις

⁷¹ Ο απογραφέας ίσως δεν μπόρεσε να διαβάσει το όνομα του μήνα.

⁷² Το ίδιο

⁷³ Αθήναιος 114α' Ιλιάδα 772,22.

⁷⁴ Ξενοφών, Ελληνικά, κεφ. Ζ' στίχο.8.

⁷⁵ Πλούταρχου Αριστείδης και Κάτων, 21.3.2 – 21.6.5.

κακοκαιρίες του χειμώνα), τα Ανθεστήρια⁷⁶ (γιορτή του νέου κρασιού και των λουλουδιών), τα Βαδρόμια -Βοηδρόμια⁷⁷ (γιορτές στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ συγγενικών πόλεων).

Στο πλαίσιο μιας εορτής, η σπουδαιότερη στιγμή, από θρησκευτικής άποψης, είναι αυτή της διεξαγωγής της θυσίας. Η πιο συνήθης μορφή της είναι η *αιματηρή*, που περιέχει την τελετουργική σφαγή ζώων, την καύση στο βωμό ενός διαλεκτού μέρους τους και την προσφορά τους μ' αυτόν τον τρόπο στο θεό- το άλλο μοιραζόταν στους συμμετέχοντες πιστούς. Η θυσία προσφέρεται ή από ιδιώτη ή από κάποια κοινωνική ομάδα, ή ακόμα και από την ίδια την πόλη στα πλαίσια μεγάλων εορτών. Υπήρχαν και οι αναίμακτες θυσίες που περιλάμβαναν τροφές, προϊόντα αγροτικής παραγωγής, ακόμα και μαγειρεμένο φαγητό, που προσφέρονταν κυρίως σε οικιακό επίπεδο αλλά και για να τιμηθούν ορισμένες συγκεκριμένες θεότητες⁷⁸.

Πατρώοι Θεοί - Απατούρια

Όταν η Πάρος ίδρυσε αποικία στη Θάσο, εφάρμοσε το μοντέλο μετανάστευσης της αρχαϊκής Ελλάδας: Οι θεότητες της μητρόπολης, ταξιδεύουν με τους αποίκους, και εγκαθίστανται στη νέα πόλη, αποτελώντας το θεμέλιο της κοινότητας που μόλις είχε ιδρυθεί. Έφεραν λοιπόν μαζί τους: τη Δήμητρα Θεσμοφόρο, τους Δηλίους Απόλλωνα και Άρτεμη, τον Πύθιο Απόλλωνα και την Αθηνά Πολιούχο τους οποίους τοποθέτησαν στην κορυφογραμμή της ακρόπολης, ενώ την Άρτεμη και τον Διόνυσο εκατέρωθεν της πρώτης Αγοράς, (Αγοράς των Χαρίτων), καθώς και τον Ποσειδώνα πίσω ακριβώς από την ακτή που χρησιμοποιούνταν ως λιμάνι.

Μαζί με αυτούς μετέφεραν και τη λατρεία των θεοτήτων που αποκαλούνται «Πατρώοι». Η επίκληση Πατρώος χαρακτηρίζει τις θεότητες που έχουν κληροδοτηθεί από τους προγόνους, και η λατρεία τους μεταφέρεται από γενιά σε γενιά ,μεταξύ των μελών μιας ομάδας, και από πόλη σε πόλη. Στη Θάσο οι Πατρώοι Θεοί τιμούνταν μαζί με την θεά Δήμητρα στο Θεσμοφόριο σύμφωνα με επιγραφές που έχουν εντοπιστεί στο χώρο⁷⁹. Οι παριανοί πιθανώς θεωρούσαν την Δήμητρα κηδεμονική θεά, και γι' αυτό τοποθέτησαν εντός του ιερού της και τις θεότητες της οικογενείας τους, η λατρεία των οποίων διαδόθηκε ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. Η κοινότητα των πολιτών της θάσου υποδιαιρούνταν σε ομάδες οικογενειών τους *πάτραις* και κάθε *πάτρης* έπαιρνε το όνομά της από ένα ηρωικό πρόγονο. Στο Θεσμοφόριο βρέθηκαν σχεδόν δέκα στήλες

⁷⁶ Θουκυδίδης Ιστορία, 2.15.4

⁷⁷ Πλούταρχου Βίοι Παράλληλοι Ήθσεας Κεφ. 27.3.

⁷⁸ Zaidman - Pantel 2004, 39.

⁷⁹ Rolley 1965.

με επιγραφές που κάθε μία σηματοδοτούσε τη θέση ενός ιερού περιβόλου όπου η *πάτριη* απέδιδε τη λατρεία στην προστάτιδα θεότητα της.

Οι ομάδες αυτές καταγόμενες από αρχαίες οικογένειες της Πάρου αποτέλεσαν τους πολίτες της Θάσου, με θεσμική αξία σύμφωνα με τα ψηφίσματα της πόλης. Η δομή των επιγραφών είναι παρόμοια: στη γενική κτητική παρουσιάζεται το όνομα του θεού συνοδευόμενο από μια επίκληση πατρώος, και τη γενική του ονόματος της ομάδας: ΦΑΣΤΑΔΕΟΝ /ΔΙΩΣ ΑΓΑΣΤΩΡΩ ΠΑΤΡΩΙΩ⁸⁰. Οι *Φαστάδαι* βρισκόταν υπό την προστασία ενός πατρώου και *Αγαστόρου* (εκδικητή) Δία. Παρατηρούμε στο στιχ. 2 το όνομα του Δία δεν γράφεται ΔΙΟΣ (γενική κτητική), όπως θα ήταν γραμμένο στην Αθήνα και στις περισσότερες ελληνικές πόλεις, αλλά ΔΙΩΣ με ωμέγα, όπως είναι χαρακτηριστικό στο πάριο αλφάβητο⁸¹. Οι «*πάτραι*», οι παραδοσιακές φατρίες, τα γένη των πολιτών, θυσίαζαν η καθεμιά της στο δικό της πατρώο θεό και του ζητούσαν βοήθεια για όλα τα σημαντικά γεγονότα της οικογενειακής ζωής, όπως γέννηση, ενηλικίωση, γάμος. Πατρώοι θεοί στη Θάσο ήταν η Αθηνά «*Πατρώα*» ή «*Μυκεσίη*», ο Δίας «*Πατρώος*», *Κτήσιος*⁸² ή «*Αλάστορος*», η Άρτεμις «*Ορθωσίη*» και οι Νύμφες «*Κουράδες*», ο Απόλλωνας ο «*Δήλιος*».

Η λατρεία του Δία Κτησίου Πατρώου, απορρέει από την πεποίθηση ότι ο αρχηγός κάθε οικογένειας θέτει την εστία και την περιουσία του στην προστασία του Δία. Βωμός του Διός Κτησίου βρισκόταν και στον αττικό δήμο της Φλύας όπου και εκεί λάτρευαν τον θεό ταυτόχρονα με τη Δήμητρα⁸³. Επίσης η λατρεία του Διός Κτησίου στη Μακεδονία μας παραδίδεται και από οροθετική επιγραφή του 5^{ου} - 4^{ου} αι. π.Χ. από την Κάριανη Καβάλας⁸⁴.

Όμοιες και οι στήλες: ΔΙΟΣ ΑΛΑΣΤΟΡΟΥ /ΠΑΤΡΩΙΟΥ/ΠΗΛΕΙΔΕΩΝ⁸⁵.

ΑΘΗΝΑΙΗΣ ΜΥΚΕΣΙΗΣ /ΠΡΙΑΜΙΔΕΩΝ⁸⁶ (Πίνακας 3β,γ).

Στην Πάρο η επίκληση Πατρώος αναφέρεται σύμφωνα με τα επιγραφικά τεκμήρια μόνο στο θεό Δία⁸⁷, που σημαίνει ότι πολλές φορές η λατρεία των πατρώων θεών μπορεί να γίνει ένα υπόδειγμα που φωτίζει την διαδικασία για την προσαρμογή του πανθέου της μητρόπολης στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται κατά την εγκατάσταση μιας αποικίας. Θα λέγαμε ότι μέσω

⁸⁰ BCH 1965,441 αρ.1,εικ.1.

⁸¹ Fournier, Hamon and Trippe 2020,25.

⁸² Rolley 1965, 442-444 αρ.2, 454 κ.473 κ.ε.

⁸³ Παιουσανίας, 1.31.4.

⁸⁴ Perdrizet 1894, 441-3 αρ.1.

⁸⁵ BCH 1965, 448 αρ.7, εικ.7.

⁸⁶ BCH 1962, 447, εικ.5.

⁸⁷ IG XII Suppl. 208.

της λατρείας των πατρών θεών συνδέεται το άτομο με τους προγόνους του, με τον θεό προστάτη του οίκου του και γενικότερα της χώρας του ,και μπορεί να θεωρηθεί ακόμα πιο σπουδαία λόγω της απόστασης της αποικίας από τη μητρόπολη.

Στη Θάσο τα Απατούρια ήταν η τριήμερη γιορτή για τους «Πατρώους» θεούς, ήταν γιορτή των νέων αγοριών και κοριτσιών ή των νεογέννητων που θα καταγραφούν από την πόλη ως ελεύθεροι πολίτες⁸⁸. Η πρώτη μέρα (*Δορπία*) ήταν αφιερωμένη στην επανασύνδεση των μελών της Φατριάς, και στην παρουσίαση των παιδιών από τον γονέα ή τον επίτροπό τους που είναι υπεύθυνος γι' αυτά. Τη δεύτερη μέρα (*Ανάρχυσις*) γίνονταν θυσίες στο βωμό του Φατρίου Διός, της Φατριάς Αθηνάς και του Μελαναιγή Διονύσου. Την τρίτη μέρα (*Κουρεότις*) πολιτογραφούνταν τα καινούρια παιδιά και οι γονείς ή οι επίτροποί τους προσέφεραν τα κομμένα μαλλιά των παιδιών τους στους θεούς⁸⁹. Την ίδια ημέρα οι μητέρες τους έκαναν θυσίες σε σταυροδρόμια κάτω από το φως της σελήνης για να τιμήσουν τον Κουρότροφο και τους χθόνιους θεούς⁹⁰.

Ποσειδώνας- Ποσίδεια

Ο Ποσειδώνας κυρίαρχος του κάτω κόσμου αλλά και κύριος των υδάτων⁹¹. Το όνομά του σημαίνει «κύριος», «δεσπότης» από το Ποτει- πρώτο συνθετικό του ονόματός του. Θεός της θάλασσας, είχε το παλάτι του στο βυθό και για γυναίκα του την Αμφιτρίτη. Απεικονίζεται να κρατάει την τρίαινά του ένα σύμβολο εξουσίας και κύρους⁹². Σύμφωνα με το μύθο, μετά από ένα διαπληκτισμό που είχε με τον Δία, χτύπησε την τρίαινα στη γη και από τα κομμάτια της σχηματίστηκαν οι Κυκλάδες. Η λατρεία του Ποσειδώνα ήταν πολύ διαδεδομένη, και τα ιερά του προς τιμήν του αρκετά σημαντικά. Είχε μεγάλη απήχηση στην Πελοπόννησο, Θεσσαλία και Μ. Ασία. Προς τιμή του τελούνταν τα Ίσθμια. Ήταν πανελλήνιοι αγώνες που τελούνταν στην Κόρινθο και οι νικητές έπαιρναν ως έπαθλο ένα στεφάνι από κλαδί πεύκου⁹³. Στη Θάσο υπήρχαν τα Ποσίδεια⁹⁴, ήταν γιορτή με θυσίες και τελετουργικά συμπόσια, αφιερωμένα στον Ποσειδώνα, το θεό της Θάλασσας. Οι γιορτές του Ποσειδώνα, κατά την γνωστή παράδοση στα νησιά του Αιγαίου, ήταν ιδιαίτερα συντροφικές⁹⁵. Οι Θάσιοι απέδιδαν ιδιαίτερη τιμή στους

⁸⁸ Αριστιφάνους 890, Μ. Ετυμ. 533.41.

⁸⁹ Zaidman – Pantel, 2014, 69.

⁹⁰ Αριστοφάνης Αχαρν. 146.

⁹¹ Burkert 1993,297-298.

⁹² Zaidman – Pantel, 2014, 212.

⁹³ Λαζαρίδης 1971, 243.

⁹⁴ Grandjean & Salviat 2012 ,277.

⁹⁵ Ο Στράβων αναφέρει τα μεγάλα εστιατόρια της Τήνου στο ιερό του Ποσειδώνα, ενώ στη Δήλο είναι οι δαπάνες για τα Ποσίδεια.

θεούς που εξουσίαζαν τη θάλασσα και προστάτευαν τα ναυτικά ταξίδια και τους δρόμους του εμπορίου.

Διόνυσος- Ανθεστήρια-Διονύσια-Χορεία

Ο Διόνυσος θεός της αμπέλου και του κρασιού, το όνομά του πρωτοεμφανίζεται σε μία επιγραφή της Πύλου⁹⁶. Ο θεός του κρασιού λατρευόταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα και στη Θάσο. Δεν είναι τυχαίο ότι του έχουν αφιερώσει τρεις επίσημες γιορτές. Τα *Ανθεστήρια* αφιερωμένα κυρίως στο νέο κρασί, αποτελούν τον παλαιότερο εορτασμό του θεού⁹⁷. Γιορτάζονταν στην αρχή της Άνοιξης, άνοιγαν τα πιθάρια και μετάγγιζαν το κρασί στους αμφορείς. Ήταν μια ευκαιρία για οινοποσία. Γίνονταν πομπές και χοροί με χρήση προσωπείων, ψάλλονταν ύμνοι αλλά και σκωπτικά τραγούδια, τα γνωστά «εξ' αμάξης»⁹⁸. Μέρος της ακολουθίας του Διονύσου οι Μαινάδες και οι Σάτυροι, που τον συνδέουν με την αναγεννητική δύναμη της φύσης. Επίσης και ο Σειληνός υιός του Πάνα, δαίμονας των δασών με ουρά και αυτιά αλόγου, λέγεται ότι ανέθρεψε τον Διόνυσο και έγινε θιασώτης του.

Τα *Διονύσια* ήταν μία εξαήμερη εορτή προς τιμή του Διονύσου, όπου συνδύαζαν το λατρευτικό τελετουργικό των αγροτικών Διονυσίων με το θέατρο και τους δραματικούς αγώνες. Η εορτή ξεκινούσε με θυσίες ταύρων και χοίρων, με στεφάνια θεϊκών φαλλών και νυχτερινές πομπές μεταφοράς του αγάλματος του Διονύσου. Επίσης γίνονταν θεατρικές παραστάσεις και, κυκλικό λατρευτικό χοροί από άνδρες και αγόρια που έψαλλαν διθυράμβους. Έκλειναν τη μέρα τους με την παρέλαση των πανηγυριστών κατά το πρότυπο των αγροτικών Διονυσίων. Οι τελευταίες μέρες ήταν αφιερωμένες στους δραματικούς αγώνες, στην κωμωδία και στην τραγωδία.⁹⁹ Μέσα στο χώρο του ιερού υπήρχε μεγάλο αναθηματικό μνημείο που σχετίζονταν με τους τραγικούς αγώνες. Μπροστά από το μνημείο βωμός με επιγραφή του 4^{ου} αι. π.Χ., όπου διαβάζουμε για τις θυσίες προς τον Αγαθό Δαίμονα, ένα αρχέγονο πνεύμα ή θεότητα, σχετιζόμενη με την ευφορία της γης και τη γονιμότητα και αργότερα συνδεδεμένη με τον Διόνυσο¹⁰⁰. Ο Διόνυσος χαρακτηρίζεται *Βρόμιος* – άγριος, θορυβώδης – η λατρεία του τελείται μέσα σε βαθύ εκστατικό ήχο των τυμπάνων των χορών και των θριαμβευτικών κραυγών¹⁰¹.

---

⁹⁶ Λογοθέτης 1975, 11.

⁹⁷ Θουκυδίδης 2,15,4.

⁹⁸ Ευριπίδης, *Βάκχες*, 772-774.

⁹⁹ Parke 2000.

¹⁰⁰ IG XII, 8, 356 Πλούταρχο, *Συμπόσιο*, 655 E.

¹⁰¹ Παπαδοπούλου 1998, 357

Γύρω από το βωμό του θεού, ψαλλόταν ο διθύραμβος, ένα τελετουργικό άσμα προς τιμήν του Διονύσου, από το οποίο προήλθε και η τραγωδία.¹⁰².

Τα *Χορεία* πρέπει να είχαν σχέση με μουσικούς αγώνες, αφού ένα από τα επίθετα του Διονύσου, που μαρτυρείται επιγραφικά στην μητρόπολη Πάρο, είναι «*Χορείος*», δηλαδή προστάτης της χορωδίας¹⁰³. Όπως λέει και το όνομά του η *χορεία* ήταν συνδυασμός *όρχησης* και *ωδής*¹⁰⁴. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα ο χορός και η μουσική που συνοδεύουν κάθε σημαντική στιγμή του ανθρώπινου βίου, είναι δώρα του Διονύσου, του Απόλλωνα και των Μουσών¹⁰⁵. Μέσα από αυτά μπορούν οι άνθρωποι να βιώσουν θρησκευτικές εμπειρίες, μετέχοντας προσωρινά στην επικοινωνία μεταξύ ουρανού και γης, μεταξύ ανθρώπων και θεών¹⁰⁶.

Δίας- Διάσια.

Πρόκειται για μια γιορτή για να τιμηθεί ο Μειλίχιος Ζευς¹⁰⁷. Γινόταν σε υπαίθριο χώρο για τον ερχομό της άνοιξης με παιχνίδια και απόδοση τιμών στην χθόνια όψη του Δία (το ιερό φρούτο του οποίου ήταν το σύκο). Διαδραματίζονταν νυχτερινές ιεροτελεστίες κατά τις οποίες προσφέρονταν άρτοι καλυμμένοι με δέρματα αγελάδων, θυσίες, χορούς και ύμνους.

Ο Μειλίχιος Δίας ήταν χθόνιος θεός που είχε χαρακτηριστικό του την πραότητα και απεικονιζόταν με μορφή όφης, το οποίο έπρεπε να εξευμενιστεί με τη προσφορά μελιού¹⁰⁸. Ο Ησύχιος αναφέρει ότι η γιορτή είχε πένθιμο χαρακτήρα ,αλλά από τις πληροφορίες που παίρνουμε από τον Αριστοφάνη καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η γιορτή άλλαξε και απέκτησε εύθυμο και πανηγυρικό χαρακτήρα.

Άρτεμις- Αρτεμίσια

Τα Αρτεμίσια γιορτάζονταν την Άνοιξη, το μήνα που έφερε το όνομα της θεάς. Η Άρτεμις «*πλώω*» (πώλος= πουλάρι, νεαρό ζώο) είναι πρωτογονική θεότητα της φύσης, «*πότνια θηρών*». δηλαδή κυρία των άγριων ζώων. Έτσι εικονίζεται στα μεγάλα πιάτα που αναθέτονται στο ιερό της κατά τα αρχαία χρόνια. Η Άρτεμις λατρευόταν ως η σημαντική θεά τη φύσεως, δέσποινα ανθρώπων και ζώων, που όχι μόνο προστατεύει αλλά και κατασπαράσσει, θεά της βλάστησης

¹⁰² Παπαδοπούλου 1998, 385.

¹⁰³ IG XII 5, 134.

¹⁰⁴ Πλάτων *Νόμοι* 654b.

¹⁰⁵ Πλάτων *Νόμοι*, 672d.

¹⁰⁶ Παπαδοπούλου 1998, 45,86

¹⁰⁷ Ησύχιος:<<μαϊμάκτης μειλίχιος καθάρσιος>>. Roscher 1965, τομ.VI,688.

¹⁰⁸ Kerenyi 2006,118.

και της γέννησης. Στη Μυκηναϊκή εποχή αναφέρεται ως *πότνια θηρών* αλλά και ως μία εύσωμη γυναίκα για να τονιστεί η ιδιότητα της ως εύκαρπη, γόνιμη γυναίκα¹⁰⁹.

Ως «πότνια θηρών», αφέντρα των άγριων ζώων, είναι κυρία όλης της άγριας φύσης, παρουσιάζεται άγρια και σκοτεινή, είναι η κυνηγός που επιτυγχάνει το στόχο της και σκοτώνει τη λεία της χρησιμοποιώντας βέλη και τόξο. Είναι η προστάτιδα του κυνηγιού και των κυνηγών, και σύμφωνα με ένα παλαιότερο λατρευτικό έθιμο, οι κυνηγοί κρεμούσαν τα κέρατα και το δέρμα της λείας τους σε δένδρα ή σε κολόνες που είχαν σχήμα ροπάλου. Τα σχετικά έθιμα έχουν τις ρίζες τους στην Παλαιολιθική εποχή¹¹⁰. Στην ομηρική εποχή, η θεά εμφανίζεται ως αδύναμη κοπέλα, που μαζί με τις Νύμφες, κυνηγούν, χορεύουν και παίζουν στα βουνά και στα λαγκάδια. Η θεά που περιβάλλεται από τον κύκλο των Νυμφών της είναι πάναγνη, με την σημασία της λέξης ανέγγιχτη, παρθένος, αντικαθρεφτίζοντας μια αντίληψη για την «παρθένο φύση» με τα λιβάδια και τα βουνά, όπου σίγουρα κάποιος θα ανταμώσει τη θεά στις περιπλανήσεις του σ' αυτούς τους χώρους. Είναι η προσωποποίηση των κυνηγών εγκρατείς, αγνοί και καθαροί για να κερδίσουν την εύνοια της θεάς¹¹¹.

Η Άρτεμις είναι η κατεξοχήν προστάτιδα και βοηθός των γυναικών κατά την ενηλικίωση και τη μητρότητα. Τα κορίτσια που βρίσκονταν σε ηλικία γάμου και έπρεπε να απαρνηθούν την παρθενία που εκπροσωπούσε η θεά, όφειλαν πρώτα να εξασφαλίσουν τη συγνώμη της. Σ' αυτήν την αντίληψη αναφέρεται και ο Θεόκριτος¹¹² για την περιπλάνηση της ερωτευμένης Αναξούς σε άλσος της Άρτεμις: «οι παρθένες που επρόκειτο να παντρευτούν ζητούσαν από την Άρτεμη να τις κρίνει άξιες συγχώρεσης, επιδιώκοντας έτσι ν' αποφύγουν τη οργή και την τιμωρία της θεάς για την απάρνηση της παρθενίας»¹¹³. Σε πολλά μέρη της Ελλάδος, όπως και στη Θάσο έχει το προσωνύμιο «*Ειλειθυία*», με την ιδιότητα της γενέθλιας θεότητας (λοχία ή λεχώ, βραυτωνία, αυλιδία, μουνιχία)¹¹⁴. Ενώ μερικές φορές ταυτίζεται με την Εκάτη.

Τα Αρτεμίσια γιορτάζονταν την Άνοιξη το μήνα που έφερε το όνομα της θεάς. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποιες είναι οι θρησκευτικές πρακτικές στο Αρτεμίσιο, αλλά μπορούμε να πούμε με βάση και τα άλλα ιερά αφιερωμένα στη θεά, ότι οι κοπέλες συμμετείχαν σε χορωδίες, μια μελωδία συνοδεύει τις χορευτικές τους κινήσεις γύρω από το άγαλμα της θεάς. Μία κοπέλα ήταν υπεύθυνη για το χιτώνα του αγάλματος και ως εκ τούτου αφιέρωνε στο ιερό προσωπικά

---

¹⁰⁹ Τσούντα 1893,165.

¹¹⁰ Burket and Necans 1983, 318-319.

¹¹¹ Burket and Necans, 1983, 320.

¹¹² Θεόκριτος, 2, 66-67.

¹¹³ Παπαχατζή 1987,133.

¹¹⁴ Παπαχατζή 1987,131.

της αντικείμενα ,όπως τη ρόκα της και το αδράχτι¹¹⁵. Η λατρεία της είναι μυστηριακή και προϋποθέτει μύηση. Οι κοπέλες που πλησίαζαν την ενηλικίωση σχημάτιζαν χορευτικές ομάδες κυρίως σε γιορτές που γίνονταν προς τιμήν της θεάς. Τα κορίτσια ,ανάλογα με την περίπτωση, αφιερώνονταν για μεγάλο διάστημα στην υπηρεσία αποκλειστικά της Άρτεμης, στο πλαίσιο μιας τελετουργικής διαδικασίας μύησης ενήβωσης. Το γνωστότερο παράδειγμα ήταν της Αρτέμιδας Βραυρώνας στην Αττική¹¹⁶. Σχεδόν σε όλα τα Αρτεμίσια γινόταν ιεροτελεστίες με θυσία αιγοειδούς, μετά το κόψιμο και το μοίρασμα των κομματιών της αίγας, έπαιρναν τους αστραγάλους του ζώου τους χρησιμοποιούσαν σε παίγνια ή χρησμούς και στο τέλος τα αφιέρωναν στη θεά.

Η θεά Άρτεμις σύμφωνα με τον P. Ellinger, «το επίθετο της Εκάτης εκφράζει (...) τη σκοτεινή πλευρά της θεάς: αναφέρεται στον υπόκοσμο»¹¹⁷. Με βάση τα αναθήματα των κομβίων και των περιάπτων ως φυλαχτά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι εκεί κατέφευγαν την παραμονή των γάμων τους ή του τοκετού τους οι κοπέλες, για προστασία. Τα επιγράμματα της Παλατιανής Ανθολογίας ανέφεραν ότι οι κοπέλες αντιμετώπιζαν τον πόνο της εκπαρθένευσης, η οποία συχνά έμοιαζε με βιασμό, και πρόσφεραν αναθήματα στην Άρτεμη για να αποφύγουν τον πόνο¹¹⁸.

Η λατρεία της Αρτέμιδος στη Θάσο παρουσιάζει μία αμφιθυμία στην προσωπικότητά της: πίσω από τη θεά ευεργέτιδα που ορίζει τη μοίρα της συζύγου και της μητέρας, υπάρχει μία αμφίσημη θεότητα, η οποία συνδυάζει τις ευεργετικές λειτουργίες της με μια σκοτεινή πλευρά, όταν έρχεται η Εκάτη που ξυπνά τις προλήψεις ,σε μια σφαίρα που αγγίζει τα όρια της μαγείας. Πρόκειται(;) για τη θεά που συνδέεται με τις οδύνες του τοκετού που θυμίζουν τον αρχικό πόνο της Λητώς, αλλά και τη θεά των περιθωρίων που υπογραμμίζεται από την τριμορφία της Εκάτης στα περάσματα που οδηγούν προς τις θύρες του Αρτεμισίου και βασιλεύει πάνω από ένα ιερό στα όρια του βουνού και κοντά σε ένα βάλτο.

Ηρακλής- Μεγάλα Ηράκλεια- Σωτήρεια

Ο Ηρακλής είναι το πιο δημοφιλές και πολυσύνθετο πρόσωπο της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας και η λατρεία του ήταν γνωστή και εκτός συνόρων¹¹⁹. Η καταγωγή του ένα ζήτημα που απασχόλησε πολύ τους ερευνητές, καθώς τα στοιχεία που έχουμε είναι ποικίλα¹²⁰. Σε όλη

---

¹¹⁵ Pretre 2015, 346.

¹¹⁶ Burkert and Necans, 1983, 321.

¹¹⁷ Ellinger 2009, 117.

¹¹⁸ Pretre 2015, 349.

¹¹⁹ Farnell 1921, 95-174.

¹²⁰ Burkert 1997β, 131 κ.ε.

σχεδόν την ελληνική επικράτεια λατρεύτηκε ως ήρωας και ως θεός, και πολλές γιορτές σχετίζονται με την λατρεία του. Στη λατρεία των Ρωμαίων εμφανίζεται πολύ νωρίς, όμως όταν θεωρήθηκε φυλετικός πρόγονος των Δωριέων βασιλέων και μετέπειτα των Μακεδόνων απέκτησε κοινωνική απήχηση και τον ενσωμάτωσαν στη γενεαλογική παράδοσή τους¹²¹.

Η θρησκευτική πίστη των Θάσιων, όπως και των υπόλοιπων αρχαίων Ελλήνων, εστιαζόταν κυρίως στους δώδεκα ολύμπιους θεούς. Εντούτοις, πολιούχος του νησιού ήταν ο Ηρακλής, ένας θεός που μπορεί να μην είχε άμεση σχέση με τον ελληνικό ημίθεο Ηρακλή, αλλά με τον Φοίνικα θεό Βάαλ-Μελκάρθ. Ο Ηρόδοτος που επισκέφτηκε το νησί μεταξύ του 450-425 π.Χ. αναφέρει ότι συνάντησε στη Θάσο ένα ιερό του Ηρακλή, που το είχαν ιδρύσει οι Φοίνικες, όταν κατέκτησαν το νησί συμπεραίνει ότι ο Ηρακλής ήταν παλιός θεός¹²² καταλήγοντας επίσης, ότι αυτός ο Θάσιος Ηρακλής είναι αρχαιότατος θεός και όσοι Έλληνες αποδέχονται δύο λατρείες - μία ως Ολυμπίου που του προσφέρουν θυσίες και μία ως ήρωα που του προσφέρουν σπονδές, - πράττουν σωστά. Ταυτίζει τον Ηρακλή με το φοινικικό θεό Μελκάρτ της Τύρου, όπου το ιερό της Θάσου αποδίδεται στον συγκεκριμένο θεό και στη φοινικική εξάπλωση. Η ταύτιση αυτή συνδέεται με την ηρωική διάσταση, σύμφωνα με την οποία ο Ηρακλής είναι ένας ημίθεος, ένας θεϊκός ήρωας και ο Μελκάρτ είναι ένας θεοποιημένος βασιλιάς.

Ο Απολλόδωρος¹²³ παραδίδει *«παραγενόμενος εἰς Θάσον καί χειρωσάμενος τούς ἐνοικούντας Θράκας ἔδωκε τοῖς Ἄνδρογέω παισὶ κατοικεῖν»* - ότι ο Ηρακλής επιστρέφοντας από τον ένατο άθλο του εναντίον των Αμαζόνων, υπέταξε τους Θράκες και εγκατέστησε στην Θάσο τους συμπολεμιστές του, Αλκαίο και Σθένελο, εγγονούς του Μίνωα, που είχε πάρει από την Πάρο και τους ανέθεσε τη διακυβέρνηση του νησιού. Μέσα από αυτόν τον μύθο αιτιολογείται η λατρεία του ήρωα στο νησί.

Ο Πausανίας αναφέρει ότι οι Θάσιοι συνήθιζαν να τιμούν τον Ηρακλή, γιο του Αμφιτρώνα και μάλιστα προς τιμήν του αφιέρωσαν και το άγαλμά του στην Ολυμπία- *«...ἀνέθεσαν Ἡρακλέα ἐς Ὀλυμπίαν, τό βάθρον χαλκοῦν ὁμοίως τῷ ἀγάλματι...»*¹²⁴ Από τον Pausanias επίσης μαθαίνουμε *«Τῶν δέ βασιλέων τῶν εἰρημένων ἔστηκεν οὗ πόρρω Θεαγένης ὁ Τιμοσθένης Θάσιος. Θάσιοι δέ οὐ Τιμοσθένην παῖδα εἶναι Θεαγένην φασίν, ἀλλά ἱεραῖσθαι μὲν Ἡρακλεῖ τόν Τιμοσθένην Θασίω...»*¹²⁵ - δηλ. ο θεός τους μπορούσε να πάρει τη μορφή ανθρώπου και να

¹²¹ Ηρόδοτος, 8.137 κ.ε., Burkert 1997β, 157-159.

¹²² Ηρόδοτος, 2,44.

¹²³ Απολλόδωρος, 2.5.9, 13-14.

¹²⁴ Pausanias, Ηλιακά Α, 5.25, 12-13.

¹²⁵ Pausanias, Ηλιακά 6.11, 2-9.

τεκνοποιήσει με θνητή, το Θεαγένη τον θεωρούσαν τέκνο του Ηρακλή και τον λάτρευαν και αυτόν σαν θεό τους.

Ο Ηρακλής ιδιαίτερα αγαπητός στην Θάσο λατρευόταν και πριν την άφιξη των Παρίων το 680 π.Χ. Λατρευόταν ως 'Σωτήρ' (λατρευτικό επίθετο που εικονίζεται και σε νομίσματα της Θάσου) από την Ελληνιστική εποχή¹²⁶. Ορισμένοι ερευνητές τον ταυτίζουν με τον Καλλίνικο που λατρευόταν στη ύστερη εποχή, ενώ υπάρχει και μία φιλολογική αναφορά σε Ηρακλή Πατρώ¹²⁷. Οι τελετές των δύο λατρειών του Θάσιου Ηρακλή και του Ολυμπίου Ηρακλή δεν είναι γνωστές με λεπτομέρειες, αλλά γνωρίζουμε μερικά στοιχεία για τη θυσία που γινόταν προς τιμήν του από κάποιες επιγραφές που έχουν εντοπιστεί.

Μία επιγραφή- ένας ιερός νόμος- που βρέθηκε στην Αγορά, περιέχει το τυπικό της λατρείας του. Σύμφωνα με τα παλαιογραφικά κριτήρια χρονολογείται γύρω στο 450-430 π.Χ.¹²⁸

[Ηρα]κλεί θάσιοι ·

[αιγ]α ωυ θέμισ ων-

[δε] χωρων, ωυδέ γ·

[υν]αικί θέμισ ωυ·

δ' ενατεύεται, ωύ-

δε γέρα τέμνετα ι ωυδ\ αθ(λ)εται. vac

Ο κανονισμός απαριθμεί μια σειρά από απαγορεύσεις, προς τιμήν του Θάσιου Ηρακλή: απαγορεύονται οι θυσίες αιγών και χοίρων, απαγορεύεται η συμμετοχή γυναικών στις τελετουργίες, απαγορεύεται η αφαίρεση του 9^{ου} μέρους της προσφοράς (ενατεύειν), απαγορεύεται η τιμητική μερίδα από μέρος του θυσιασμένου ζώου για τους επίτιμους αλλά και για τους αθλητές (**Πίνακας 4α**).

Από την άλλη, ένα συμβόλαιο που αφορούσε τη μίσθωση του ιερού κήπου του Ηρακλή, που αποκαλύφθηκε σε έναν δόμο της λέσχης του Ηρακλείου και που χρονολογήθηκε στο α' τρίτο του 3^{ου} αι. π.Χ.¹²⁹, εμπεριέχει ορισμένες τελετουργίες ως οδηγίες. Ο εκμισθωτής του κήπου του Ηρακλείου, ήταν ο εργολάβος του θεού, υπεύθυνος να συντηρεί τον ιερό χώρο και να

¹²⁶Gradjean and Salviat, 2000,311-12

¹²⁷ Bergquist, 1973, 29. Πολύαινος, 1.45.4.

¹²⁸ IG XII Suppl. 414.

¹²⁹ IG XII Suppl.353. CITH III 45.

προετοιμάζει την όλη διαδικασία της θυσίας. Ο εκμισθωτής έχει υποχρέωση να δίνει από το βόδι μέρος του οποίου θα ήταν και αμοιβή για τους αθλητές. Η θυσία τελειώνει με την «ενάτευση». Το ζώο που έσφαζαν το ζύγιζαν για να αφαιρέσουν από το ολικό βάρος το 1/9 αυτού (ενάτη) για τον Ηρακλή. Μετά έπαιρναν κομμάτι ο ιερέας και οι ηλικιωμένοι και οι άλλοι συμμετέχοντες και αυτό που περίσσευε ήταν το βραβείο –«άθλον» των αγώνων, το ρήμα «ενατεύειν» ορίζει την τελετουργική πράξη για κάποιο ηρωικό τελετουργικό, όπως φαίνεται και στον ιερό νόμο του Σελινούντα¹³⁰. Οι μελετητές, βλέπουν σε αυτές τις δύο αντίθετες τελετές, τον γιορτασμό προς μια ηρωική λατρεία και μια λατρεία προς τη χθόνια ή την ουράνια φύση του Ηρακλή. Ωστόσο αν πιστέψουμε την μαρτυρία του Ηροδότου, οι Παριανοί όταν έφτασαν στη Θάσο, βρήκαν μία παλαιότερη λατρεία του Ηρακλή σύμφωνα με την οποία τιμούσαν ως θεός και αφομοιώθηκε με τον δικό τους Έλληνα Ηρακλή που έφεραν από τη μητρόπολη. Αυτός ο αυτόχθων Ηρακλής αποκαλείται Θάσιος και συνεχίζει να τιμάται μέσα από ένα κωδικοποιημένο τελετουργικό στο ίδιο ιερό του Ηρακλέους, αλλά και σε άλλα κομβικά θρησκευτικά σημεία της πόλης, όπως στη Δίοδο των Θεωρών όπου βρέθηκε ο κανονισμός.

Στις αρχαίες γιορτές της πόλης, προς τιμήν του Ηρακλή τελούνταν τουλάχιστον δύο εορτές, τα *Σωτήρεια* και τα *Ηράκλεια*¹³¹. Στα «*Σωτήρεια*» τον τιμούσαν ως ήρωα προστάτη της πόλης. Σε μια από τις πύλες του αρχαίου τείχους της πόλης καθώς και στα νομίσματα αργυρά τετράδραγμα του 2^{ου} αι. π.Χ. εικονίζεται ως γονατιστός τοξότης¹³². Σε ορισμένα νομίσματα της πόλης εικονίζεται με την επιγραφή ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ (**Πίνακας 4β**).

Επίσης στα «*Μεγάλα Ηράκλεια*» στο τέλος της άνοιξης διεξαγόταν στρατιωτικά αγωνίσματα και συμπόσια προς τιμήν του Ηρακλή ήρωα που ξεπερνά την ανθρώπινη φύση και γίνεται θεός. Ήταν αγαπημένος ήρωας-θεός των απασχολούμενων στα λατομεία, και γενικότερα τον θεωρούσαν προστάτη των χειρωνακτικώς εργαζόμενων και των ανθρώπων που εκτελούσαν βαριές εργασίες, το νησί πλούσιο σε λατομεία μαρμάρου και ορυχεία χρυσού τον είχαν ως προστάτη τους¹³³ (**Πίνακας 4γ**).

Πλυντηρίων-Δωδεκάθεια

Ο μήνας *Πλυντηρίων*, αντιστοιχεί στο μήνα *Σκιροφοριών*¹³⁴, σύμφωνα με το αττικό ημερολόγιο. Είναι αφιερωμένος στην Αθηνά *Σκιράδα* και σηματοδοτεί το τέλος του έτους.

¹³⁰ Jameson, Jordan and Kotansky 1993,11-12· Sokolowski 1969, I. 22-24.

¹³¹ Salviat 1958,228-232.

¹³² Βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

¹³³ Ο λατόμος βλέπει ενσαρκωμένη τη δύναμη που χρειάζεται στον Ηρακλή.

¹³⁴ Dillon 2002, 124-125.

Σημαντικές γιορτές αυτού του μήνα εμφανίζονται τα *Σκιροφόρια*¹³⁵ προς τιμήν της Αθηνάς *Σκιδάδος*, του *Φυταλμίου* Ποσειδώνα, αλλά και προς τιμήν των *Ελευσινίων* Δήμητρας και Κόρης. Πραγματοποιούνταν τη δωδέκατη μέρα του μήνα, δύο μέρες πριν από τις γιορτές προς τιμήν του *Πολιέως* Δία, τα *Διπόλεια* ή *Βουφόνια*. Επίσης τον ίδιο μήνα τελούνταν και τα *Αρρηφόρια*¹³⁶ ή *Ερσηφόρια*, προς τιμήν της Αθηνάς *Πολιάδας*¹³⁷, που αποκαλούνταν επίσης *Έρση*. Στη Θάσο γιορτάζονταν τα *Δυοδεκάθεια*, μια γιορτή ιδιαίτερα αγαπητή για όλους τους θεούς και μαρτυρείται στην Αγορά της πόλης από τον 4^ο αι. π.Χ.

Δήμητρα και Κόρη - Θεσμοφόρια

Η Δήμητρα θεά της γονιμότητας της γης και των μυστηρίων, είχε έρθει από την Πάρο. Οι φιλολογικές πηγές και οι επιγραφικές μαρτυρίες προσφέρουν πλήθος πληροφοριών για τη λατρεία της Δήμητρας, της σημαντικότερης θεότητας της βλάστησης στον ελληνικό κόσμο¹³⁸. Κατέχει σημαντική θέση στη θρησκευτική ζωή των ελληνικών πόλεων, που στηρίζονται στην αγροτική οικονομία, είναι η Γη Μητέρα, που με την ευκαρπία της εξασφαλίζει την ευημερία και την επιβίωση κοινωνιών που στηρίζονται στη γεωργία. Είναι επίσης θεά, που για τους μνημένους στα Μυστήρια, εξασφαλίζει μεγαλύτερη εύνοια για το τέλος της ζωής, και διώχνει τον φόβο του θανάτου¹³⁹. Ο Πausανίας μαρτυρεί ότι η Κλεόβοια ιέρεια της Δήμητρας έφερε από την Πάρο τα «όργια της Δήμητρος». Η αναφορά του ονόματος της ιέρειας και του ανδρός της Τέλλη, πρόγονο του ποιητή Αρχίλοχου συσχετίζεται με την ίδρυση της αποικίας, καθώς σύμφωνα με την παράδοση ο πατέρας του Αρχίλοχου ήταν ο οικιστής του νησιού. Είναι λοιπόν φανερό ότι το ιερό της Δήμητρας, είναι το πρώτο που καθαγιάζεται, κατά την ίδρυση μιας νέας οικιστικής μονάδας, διότι η θεότητα είναι αυτή που προστατεύει την παραγωγή των δημητριακών, για την επιβίωση του πληθυσμού.

Η εορτή των Θεσμοφορίων, η αρχαιότερη εορτή της Μητρότητας και του Αγροτισμού, αναφέρεται από τις γραπτές πηγές, παρά το γεγονός ότι οι ανασκαφικές μαρτυρίες είναι περιορισμένες. Τα Θεσμοφόρια είναι γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας και της Κόρης της Περσεφόνης, ιδιαίτερα αγαπητή στους Θάσιους, είναι και αυτή μια από τις πρώτες θεότητες που ήρθαν από την Πάρο με τους αποίκους. Μόνο οι γυναίκες συμμετέχουν και για το λόγο αυτό υποχρεούνται σε αποχή από τις σεξουαλικές συνευρέσεις για διάστημα 9 ημερών¹⁴⁰. Η

¹³⁵ Harrison 1996, 180, 198.

¹³⁶ Πausανίας 1.36.4.

¹³⁷ Harrison 1996, 180-183

¹³⁸ Burket 1993, 418, Παπαχατζής 2006, 110-111.

¹³⁹ Vernant 2000, 101-106.

¹⁴⁰ Κλήμης Αλεξανδρεύς, Προτρεπτικός II, 17, 1.

πρώτη μέρα είναι αφιερωμένη στην ιεροτελεστία των Στένιων στην Ελευσίνα και την επόμενη μέρα επισκέπτονται το ναό της Δήμητρας στον Αλιμούντα. Εκεί γίνονται θαλάσσια μπάνια για εξαγνισμό, θυσίες χοίρων, προσφορές φρούτων, φαλλοφορίες, και ανταλλαγή άρτων. Από τα ιερά χάσματα ανασύρουν τους "Θεσμούς" που έριξαν οι ιέρειες. Αλείφουν τους Θεσμούς με αλεύρι και τους αναμειγνύουν με σιτάρι για σπορά. Τις τρεις τελευταίες μέρες οι γιορτές μεταφέρονται στο άστυ. Γίνονται πομπές στις οποίες συμμετέχουν μόνο μνημένες γυναίκες (ανυπόδητες και αχτένιστες)¹⁴¹.

Ο φημισμένος Θάσιος ζωγράφος Πολύγνωτος, που διακόσμησε τη λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς, ζωγράφησε στην παράσταση της Νέκυας¹⁴² τον Τέλλι ή Τελεσικλή, τον αρχηγό των πρώτων Παρίων αποίκων, να συνοδεύει την Κλεόβοια, ιέρεια της Δήμητρας, που κρατά το κιβώτιο με τα ιερά αντικείμενα -τα μυστήρια της Δήμητρας -από την Πάρο στη Θάσο ,που θα χρησίμευαν στις τελετές¹⁴³. Οι τελετές αυτές, όπως στην Ελευσίνα ήταν μυστηριακές, προϋπέθεταν μύηση, η οποία γινόταν στο Θεσμοφόριο, έξω από τα τείχη της πόλης, στη θέση που είναι σήμερα λέγεται Εβραιόκαστρο. Καθώς η λατρεία σχετίζεται με την ευφορία της γης και τα προϊόντα της, θυσίαζαν χοίρους, καρπούς της γης και φρούτα, ενώ οι γυναίκες συμμετείχαν και σε πομπές ή χορούς, όπως δείχνουν τα άφθονα πήλινα ειδώλια «δεομένων γυναικών», που ήταν αφιερώματα στις θεές.

Ασκληπιός-Ασκληπεία

Κατά τα Μεγάλα Ασκληπεία οι άνθρωποι πρόσφεραν θυσίες στον Ασκληπιό με την ελπίδα της γιατρείας από διάφορες αρρώστιες. Η λατρεία του Ασκληπιού γίνεται πολύ δημοφιλής από τον 4^ο αι. π.Χ.. ίσως αυτό συνδέεται με την τετραετή διαμονή του διάσημου γιατρού της αρχαιότητας Ιπποκράτη στο νησί στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. αν και δεν έχει εντοπιστεί το ιερό του ακόμα, στην περιοχή της αψίδας του Καρακάλλα βρέθηκαν πολλά αναθήματα-αφιερώματα σ' αυτόν.

Ηρωες- Ηροξείνια

Τα Ηροξείνια ήταν γιορτές με θυσίες και δημόσια συμπόσια προς τιμήν των αφηρωισμένων νεκρών και των προγόνων. Οι Θάσιοι λάτρεψαν ως ήρωες τον Τελεσικλή, τον Γλαύκο και τον Θεαγένη. Όμως και οι «αγαθοί άνδρες», οι πολίτες που πέθαναν στον πόλεμο, δέχονταν τιμές ηρώων. Με το πέρασμα του χρόνου οι περιπτώσεις αφηρωισμού νεκρών αυξάνονται και

---

¹⁴¹ Farnell, 1907, 79.

¹⁴² Όμηρος, Οδύσσεια ,ραψ. Λ, περιγράφεται η επίσκεψη του Οδυσσέα στον Άδη.

¹⁴³ Πausanias, 10, 28,3.

δημιουργούνται αδελφότητες και θίασοι λατρευτών, που συμμετέχουν σε συμπόσια. Η απεικόνιση του συμποσίου με κεντρικό πρόσωπο τον νεκρό εμφανίζεται συχνά ως θέμα στις επιτύμβιες στήλες.

Έτσι εξηγείται κατά τα ύστερα χρόνια ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια η ιδιαίτερη προτίμηση που δείχνουν οι Θάσιοι στον Ήρωνα, τον Θράκα ιππέα, δημοφιλή θεότητα της Θράκης. Στη Θάσο πολλά από τα ανάγλυφα απεικόνιζαν ιππείς να κυνηγούν αγριόχοιρους ή σκηνές σπονδής. Δεν είναι όμως πάντοτε εμφανές, αν η απεικόνιση αφορούσε τον ίδιο θεό ή αν επρόκειτο για αφηρωρισμένο νεκρό που παριστανόταν κατ' εικόνα θεού.

Διόσκουροι- Διοσκούρια

Τα Διοσκούρια γιορτάζονταν με συμπόσια προς τιμήν των γιων του Δία (Διός κούρου), Κάστορα και Πολυδεύκη, θεοτήτων ιδιαίτερα αγαπητών και στη μητρόπολη Πάρο. Προς τιμή τους γινόταν γυμνικοί αγώνες και θυσίες. Ως κύριοι των στρατιωτών και των εφήβων και προστάτες των ναυτικών και των θαλασσοπόρων, τα ιερά των Διόσκουρων βρίσκονταν σχεδόν πάντα κοντά σε θαλάσσιες περιοχές.

Απόλλωνας- Τα Μεγάλα Κωμαία - Βαδρόμια

Ο Απόλλωνας κατείχε ξεχωριστή θέση στις λατρείες του νησιού, αφού ο δικός του χρησμός ενθάρρυνε τους Πάριους να έρθουν στη Θάσο. Όταν έφτασαν εγκαταστάθηκαν στον προϋπάρχοντα οικισμό και έθεσαν στην προστασία τους τους θεούς που έφεραν μαζί τους. Ανάμεσά τους ήταν ο Απόλλωνας ο *Δήλιος*. Ως *Πύθιος* βρίσκεται στην πρώτη τάξη του πανθέου τόσο της μητρόπολης όσο και της Θάσου, παρόλο που τα ιερά προς τιμήν του εντοπίζονται χρονολογικά, από το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. και μετά¹⁴⁴. Το επίθετο Πύθιος συναντάται συχνά και σε πολλές περιοχές του ελληνικού κόσμου¹⁴⁵, σε αντίθεση με το επίθετο *Νυμφηγέτης* που είναι πολύ σπάνιο και συναντάται μόνο στο ημερολόγιο θυσιών της Ερχιάς και στην Σάμο¹⁴⁶. Συχνά ο προσδιορισμός «Πύθιος» που συναντάται ως επίκληση αναφέρεται στην Πυθώ, την προγενέστερη ονομασία της περιοχής που βρισκόταν το μαντείο των Δελφών¹⁴⁷, και που αποδόθηκε εύλογα στον Απόλλωνα αφού ήταν ο βασικός τιμώμενος θεός του ιερού. Οπότε θα λέγαμε ότι είναι τοπωνυμικό επίθετο το οποίο δεν σχετίζεται με κάποιο

¹⁴⁴ Pouilloux 1955· Grandjen – Salviat 2012,141.

¹⁴⁵ Ρακατσάνης- Τζαφάλιας 2004,27.

¹⁴⁶ SEG 21, 541. IG XII 6, 453-454,527,528.

¹⁴⁷ Ιλιάδα II 609, IX 405. Ησίοδος, Θεογονία 499. Ηρόδ. 1.54.1.

ρόλο ή ιδιότητα του θεού¹⁴⁸. Η προσωνομία Νυμφηγέτης, μαρτυρείται από την επιγραφή που βρέθηκε στη Δίοδο των Θεωρών, κοντά στην Αγορά¹⁴⁹.

Ένα άλλο επίθετο που του δίδεται είναι *Κωμαίος*, επίσης σπάνιο, που απαντάται και στις Κρηνίδες, αποικία της Θάσου, όπου αναφέρεται ο Απόλλωνας σε αναθηματικές επιγραφές μαζί με την Άρτεμη. Η λατρεία του συνδέεται με τις κώμες που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και πολιτική ζωή της πόλης και των αποικιών της. Στη Θάσο προς τιμήν του Κωμαίου Απόλλωνα τελούνταν στην κλασική εποχή τα Μεγάλα Κωμαία γιορτή των «Κωμών», δηλαδή των οργανωμένων οικισμών. Η αλληλεγγύη των διάφορων χωριών της νησιωτικής χώρας μεταξύ τους και με την πόλη όπως ήταν τα Αίνυρα, τα Κοίνυρα, το Δημήτριον και άλλες κώμες, για την ώρα ανώνυμες- υπογραμμίζονται και από ένα ιδιαίτερο θρησκευτικό δεσμό. Σε κάθε μια από αυτές δεχόταν θυσίες και μπροστά στο βωμό του Απόλλωνα δίνονταν οι όρκοι για τις αγοραπωλησίες αγρών¹⁵⁰. Οι πανήγυρεις εξέφραζαν την ενότητα του πολιτικού χώρου, όμοιο παράδειγμα με την Ναύκρατη, αρχαϊκή ιωνική εγκατάσταση στην Αίγυπτο, όπου ο Απόλλωνας των κωμών τιμόταν κάθε χρόνο στην κοινή εστία, κοντά στο ιερό της ομώνυμης θεάς¹⁵¹. Σύμφωνα με τον F. Salviat στις εορτές της Θάσου υπάρχει αντιπροσώπευση από διάφορες τάξεις της θασιακής κοινωνίας¹⁵². Η λατρεία του Απόλλωνα συνδέονταν με τον πληθυσμό εκτός άστου, που κατά τον 4^ο αι. π.Χ. επιδεικνύουν έντονο δυναμισμό, όπως μαρτυρούν και οι διάφορες κοπές νομισμάτων, χαρακτηριστική είναι η κοπή με την επιγραφή *Θασίων Ηπείρου*¹⁵³. Τέλος στην αποικία όσο και στη μητρόπολη υπάρχει και μία αναφορά στον Απόλλωνα Λύκειο¹⁵⁴. Συναντάται σε αρκετά μεγάλο αριθμό περιοχών του ελληνικού κόσμου, και για τη σημασία του έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις, ήδη από την αρχαιότητα¹⁵⁵. Η ερμηνεία που τυγχάνει μεγαλύτερης αποδοχής συνδέει τον λύκο με τον Απόλλωνα¹⁵⁶, επειδή έχει την ιδιότητα του φύλακα των κοπαδιών. Το σύμβολο του λύκου έχει συσχετιστεί και με την εφηβεία, μια περίοδο που οι νέοι βρίσκονταν στο περιθώριο, λίγα χρόνια πριν ενταχθούν στην ομάδα των ενηλίκων¹⁵⁷.

---

¹⁴⁸ Davies 1997, 50-51.

¹⁴⁹ IG XII 8, 358. Grandjen – Salviat 2012, 110.

¹⁵⁰ Θεόφραστος αποσπ. 92.

¹⁵¹ Αθήναιος, Δ' 149δ.

¹⁵² Salviat 1958, 263-267.

¹⁵³ SEG 17, 541. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, 2009.

¹⁵⁴ Rouilloux 1954, 240, 337· IG XII Suppl. 389 (Πρυτανείο).

¹⁵⁵ Farnell 1896-1909, IV, 113-116. 119-123.

¹⁵⁶ Αισχύλος, Έπτὰ ἐπὶ Θήβας, 146· Σοφοκλής, Ἡλέκτρα, 645· Παιουσ. 10, 14, 7: αναφέρει έναν χάλκινο λύκο, ανάθημα στον Απόλλωνα, στην περιοχή του μεγάλου βωμού των Δελφών.

¹⁵⁷ Vidal-Naquet 1968, 53-56.

Η πρωτεύουσα σημασία της λατρείας του Απόλλωνα στη Θάσο μαρτυρείται και από τον νόμο κρασιού και ξυδιού¹⁵⁸, σύμφωνα με τη επιγραφή η είσπραξη των προστίμων γινόταν υπέρ των ιερών του Απόλλωνος Πύθιου και της Αθηνάς Πολιούχου. Ακόμη κατά την περίοδο της ολιγαρχικής διακυβέρνησης της Θάσου 411-408 π.Χ. γινόταν κατασχέσεις περιουσιών προς όφελος του ιερού του Πύθιου Απόλλωνα¹⁵⁹.

Στη πόλη της Θάσου τελούνταν και τα Βαδρόμια, μία γιορτή που είχε σχέση με την στρατιωτική συνεργασία μεταξύ συγγενών πόλεων. Ήταν από τις πιο παλιές γιορτές της ιωνικής παράδοσης και αφιερωμένη στον Απόλλωνα. Το προσωνύμιο Βοηδρόμιος σήμαινε σύμμαχος στον πόλεμο. Ο Απόλλων αποτελούσε μια ακατανίκητη δύναμη που παρείχε αποτελεσματική προστασία στους ευνοούμενούς του, όταν αυτή ζητείτο κατά τη διάρκεια της μάχης. Πράγματι, επρόκειτο για θεό ισχυρό, επιβλητικό σε κάθε του εμφάνιση, περιτριγυρισμένο από το μεγαλείο ενός ισχυρού πολεμιστή. Στην Ιλιάδα παρουσιάζεται με περικεφαλαία στο κεφάλι και οπλισμένα χέρια με τόξο, βέλη, χρυσό σπαθί αλλά και δόρυ¹⁶⁰. Δεν ήταν μόνο προστάτης οικιών και πόλεων. Ήταν αρωγός ηρώων και διεπόταν από βαθιά αφοσίωση στην υπεράσπισή τους, αντίστοιχη με αυτή της Αθηνάς απέναντι στους δικούς της αγαπημένους, με τη διαφορά ότι ο Απόλλων είναι πιο αποστασιοποιημένος και θέτει τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε θνητό και θεϊκό κόσμο¹⁶¹.

2.2. Αγώνες

Οι αγώνες στην Αρχαϊκή και Κλασσική εποχή γίνονταν μέσα σε χαρούμενο κλίμα των θρησκευτικών γιορτών των Ελλήνων, ήταν τοπικοί και ο χαρακτήρας τους ήταν ιερός. «Οργανώνονταν με σκοπό να τιμήσουν έναν επιφανή τοπικό νεκρό ή ήρωα, που το μνήμα του τις πιο πολλές φορές ήταν ο αρχικός πυρήνας, για να αναδειχτεί σε επόμενο χρόνο σε πανελλήνιο ιερό»¹⁶². Αργότερα, η λατρεία αυτών των ηρώων, εξελίχθηκε σε εκδήλωση τιμής προς κάποιον από τους ολύμπιους θεούς, και έτσι αιτιολογήθηκε η ίδρυση των αγώνων είτε ως επιλογή του ίδιου του θεού, που πάλεψε για την κυριότητα του ιερού χώρου, είτε ως επιλογή ενός ημίθεου -ήρωα, που είχε άμεση σχέση με την βασική θεότητα του ιερού και που αφιέρωνε σε αυτήν τους αγώνες. Σιγά σιγά όμως ο νεκρικός χαρακτήρας ατόνησε και οι αγώνες μετατράπηκαν από τοπικούς σε πανελληνίους, με τη συσπείρωση όλων των Ελλήνων και την

¹⁵⁸ IG XII 8, 263, 267· IG XII Suppl. 355,358,362.

¹⁵⁹ IG XII 8, 8, 263

¹⁶⁰ Decharme, 1996,107.

¹⁶¹ Otto, 1978, 64.

¹⁶² Roller 1981, 107-108.

απόδοση έκτοτε εθνικού χαρακτήρα¹⁶³. Γι' αυτό τελούνταν σε ιερούς χώρους, κατά την διάρκεια των συγκεντρώσεων των πιστών που έσπευδαν στα πανηγύρια από μακρινά και κοντινά μέρη. Οι Πανελλήνιοι αγώνες διοργανώνονταν στα μεγάλα ιερά της Ολυμπίας (κάθε 4 χρόνια), της Ίσθμιας, της Νεμέας και των Δελφών (ανά διετία). Παρόλο που το έπαθλο σε αυτούς ήταν ένα απλό στεφάνι είχαν μεγάλο κύρος. Συγκέντρωναν μεγάλο αριθμό αθλητών, και θεατών και αποτελούσαν μια λαμπρή ευκαιρία για όσους άρχοντες και πόλεις ήθελαν να διαφημίσουν μέσα από τις νίκες των αθλητών τους τη δύναμη και την ισχύ τους.

Κοινό συστατικό για τα συστήματα αγωγής όλων των αρχαίων ελληνικών πόλεων ήταν η παράλληλη ανάπτυξη σώματος και πνεύματος¹⁶⁴. Από την ηλικία των επτά ετών, τα παιδιά συνοδευόμενα από τον Παιδαγωγό τους επισκέπτονταν καθημερινά τους δασκάλους της μουσικής και των γραμμάτων¹⁶⁵. Λίγο αργότερα ξεκινούσε και η αθλητική τους εκπαίδευση με τακτικές επισκέψεις στην παλαίστρα, εξάσκηση στα αγωνίσματα του πεντάθλου (δρόμος, ακόντιο, άλμα, δίσκος, πάλη) αλλά και μύηση σε άλλα αθλήματα, όπως πυγμαχία, παγκράτιο, ή τα ιππικά αγωνίσματα¹⁶⁶.

Η μοναδικότητα του αρχαιοελληνικού αθλητισμού ,έγκειται στο γεγονός ότι οι Έλληνες σε σχέση με άλλους λαούς τον αντιμετώπιζαν ως στοιχείο του πολιτισμού τους. Σύμφωνα με την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ,οι αθλητικοί και άλλοι αγώνες είχαν ως πρότυπό τους αγώνες που σύμφωνα με τους μύθους, είχαν δώσει οι θεοί και οι ήρωες. Οι πρώτοι χώροι στους οποίους διεξάγονταν ήταν τα προαύλια και ο περίγυρος των ναών με βασικούς θεατές τους ίδιους τους θεούς. Η σύναξη των αθλητών, η ευγενής άμιλλα και η επίδειξη των γυμνών κορμιών «έτερπε σύμφωνα με την αρχαία αντίληψη, τους θεούς, όπως έτερπε και τους ανθρώπους»¹⁶⁷.

Στην αρχαία Θάσο δεν έχουν εντοπιστεί αθλητικές εγκαταστάσεις (γυμνάσιο, παλαίστρα ή στάδιο). Δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι οι νέοι της εποχής ακολουθούσαν τον καθιερωμένο σε όλη την Ελλάδα τρόπο αγωγής και αθλητικής εκπαίδευσης. Το φανερώνουν το πλήθος αντικειμένων καθημερινής χρήσης όπως ήταν οι αρύβαλλοι και οι στλεγγίδες, τα οποία ανήκουν στον απαραίτητο εξοπλισμό των αθλητών και βρέθηκαν σε τάφους και σπίτια.

Ηράκλεια

---

¹⁶³ Σπαθάρη, 2000, 35

¹⁶⁴ Cartledge 2008, 40-51.

¹⁶⁵ Kolobova 2002, 123-124.

¹⁶⁶ Fraceliere 1987, 120-137·Ευστρατίου 1987, 24-25.

¹⁶⁷ Βαλαβάνη 1996, 16.

Η λατρεία του Ηρακλή συσχετίστηκε με τους αγώνες, αφού ήταν ο πιο γνωστός και λαοφιλής τύπος ήρωα αθλητή. Από το 4^ο αι. π.Χ. τουλάχιστον, έχουμε αποδείξεις για αγώνες προς τιμήν του Ηρακλέους. Ο Ηρακλής ήταν ο πολιούχος θεός της Θάσου. Οι αγώνες προς τιμήν του τα γνωστά *Ηράκλεια* είχαν στρατιωτική χροιά, δεν γνωρίζουμε όμως με σιγουριά πως ακριβώς γινόταν, αλλά σε σύγκριση με τις Αθηναϊκές γιορτές, υπήρχε μεγάλη ποικιλία και πληθώρα αρματοδρομιών. Σημαντικές πληροφορίες παίρνουμε και από μία επιγραφή που αναφέρεται στην μίσθωση του κήπου του Ηρακλή¹⁶⁸. Έτσι βλέπουμε ότι υπεύθυνος για την οργάνωση των αγώνων είναι ο εκμισθωτής του κήπου, ο οποίος έχει υποχρέωση να δίνει το βόδι μέρος του οποίου θα ήταν η αμοιβή των νικητών, τα «άθλα»¹⁶⁹. Στους αγώνες δεν γνωρίζουμε ποιοι ακριβώς συμμετείχαν, αλλά ονομαζόταν «τάξεις» και μάλλον κάθε τάξη αντιπροσώπευε νεοσύλλεκτους. Αποτελούνταν από ένα συγκεκριμένο αριθμό διαλεχτών στρατιωτών, τριών ή έξι ατόμων ενώ σε άλλες πόλεις συναντάμε ομάδες πέντε ατόμων.

Κοντά στο Ηράκλειο βρέθηκε σπάραγμα επιγραφής «*λαμ(πάδι) νικ(ήσας)*»¹⁷⁰, που μας παραπέμπει σε αγώνες λαμπαδηδρομιών. Οι λαμπαδηδρομίες εξάλλου ήταν αγώνες ευρέως γνωστοί, στη Θάσο όμως αφορούσαν μόνο τη λατρεία του Ηρακλή Ήρωα. Σε ένα άλλο κείμενο τέλος πιστοποιείται η πορεία των Ηράκλειων και για τα αγωνίσματα με τα οποία τιμούσαν στις τελετές αυτές τον προστάτη Ήρωά τους. Σ' αυτό το κείμενο δεν έχουμε μια σαφή παρουσίαση της λαμπαδηδρομίας, αλλά η αναφορά ότι η νικηφόρα τάξη θα ήταν εκεί εστεμένη από τους πολεμάρχους, μας δίνει ατράνταχτες αποδείξεις για την διεξαγωγή λαμπαδηδρομιών στη Θάσο. Ο M. Launey πίστευε ότι επρόκειτο για στρατιωτικούς αγώνες όπως ακριβώς γίνονταν και στην Αθήνα. Η εξήγησή του δεν μπορεί να απορριφθεί σαν λανθασμένη. Ακόμα θα μπορούσε κανείς να καταλάβει από τα ευρήματα ότι στις λαμπαδηδρομίες η *τάξις* συνιστούσε ομάδα της Θάσου. Αυτή η ερμηνεία μοιάζει να βρίσκεται πιο κοντά στην αλήθεια και οπωσδήποτε ένας αγώνας με πυρσούς θα αποτελούσε μέρος των αγώνων. Έτσι μπορούμε να συγκρίνουμε τα Ηράκλεια της Θάσου με τα Θησεία της Αθήνας. Όλες αυτές οι ενδείξεις που μας δίνουν τα έγγραφα αυτά μας κάνουν να συμπεράνουμε ότι πράγματι γίνονταν λαμπαδηδρομίες κατά τη διάρκεια των Ηρακλείων στη Θάσο.

Στους αγώνες αυτούς οι λαμπαδηδρόμοι θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ξεκινούσαν από το Ηράκλειο και μετέφεραν την φλόγα από το βωμό του Ηρακλή στο Πρυτανείο. Άρα οι Θασίτες δεν τιμούσαν μόνο τον Ηρακλή στα Ηράκλεια. Έχουν βρεθεί τόποι άλλων

¹⁶⁸ IG XII Suppl. 414.

¹⁶⁹ Launey 1944,44.

¹⁷⁰ Συμπλήρωση επιγραφής από M.Launey, 1944,44.

δευτερευουσών λατρειών και κυρίως το Πρυτανείο όπου οι Παριανοί που έφεραν τη νέα θρησκεία στη Θάσο δεν ήθελαν τίποτα άλλο παρά να τιμήσουν τον ήρωά τους. Οι λαμπαδηδρομίες μοιάζουν να είναι ένας αγώνας προς τιμήν του ήρωα όπου τερματίζουν χωρίς να φορούν στεφάνι. Θα ήταν όμως πολύ τολμηρό να συμπεράνουμε ότι τροφοδοτούνταν όλα τα χρόνια η εστία στο πρυτανείο με τη φλόγα που μετέφεραν λαμπαδηδρόμοι από το βωμό του Ηρακλέους κατά τη διάρκεια των Ηράκλειων. Γυμνοί κρατώντας στο ένα χέρι τον πυρσό αναμμένο στο άλλο το συμβολικό ρόπαλο, οι έφηβοι Θασίτες συνέδεσαν έτσι το δεσμό που ένωνε στη Θάσο τον Ηρακλή θεό και τον Ηρακλή Ήρωα. Επαναλάμβαναν στο πέρασμα των χρόνων το κατόρθωμα των συντρόφων του Τελεσικλή οι οποίοι έχοντας συναντήσει στην καινούργια γη έναν άγνωστο θεό θέλησαν να τον συνενώσουν με τον ήρωα που τους ήταν οικείος δημιουργώντας το πρωτότυπο και διπλό πρόσωπο του θεού της Θάσου¹⁷¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΙΕΡΑ ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΘΕΟΤΗΤΩΝ

«Η αρχαία ελληνική θρησκεία παρέμεινε πάντοτε σε κάποιο βαθμό οικεία, δεν μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι την γνωρίζουμε καλά και την κατανοούμε απόλυτα»¹⁷². Τα ιερά αποτελούν θεμελιώδες ερευνητικό πεδίο στο πλαίσιο της μελέτης της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας και του αρχαίου πολιτισμού. Από τα τέλη του 19^{ου} αι. με την έναρξη των πρώτων συστηματικών ανασκαφών και μέχρι σήμερα, οι μελέτες ασχολούνται με ζητήματα, τα οποία σχετίζονται με όλες τις μορφές λατρείας στα αρχαία ελληνικά ιερά. Το θρησκευτικό συναίσθημα, η αίσθηση του καθήκοντος να αποδοθούν τιμές προς τους θεούς είναι κάποιοι από τους λόγους που οι αρχαίοι Έλληνες ίδρυσαν τα ιερά. Ήταν τόποι απαραίτητοι για την τέλεση των θρησκευτικών υποχρεώσεων και για την τέλεση των απαραίτητων τελετουργιών. Μέσα από τα ιερά επιχειρούνταν η επίτευξη επικοινωνίας με το θείο από την μεριά των πιστών. Οι θεοί πάλι επικοινωνούσαν με χρησμούς μέσα σε ειδικούς χώρους, τα μαντεία¹⁷³. Ο ναός στην ελληνική αρχαιότητα ήταν ο χώρος που κατοικούσε ο θεός, μέσα εκεί στεγαζόταν το λατρευτικό άγαλμα της θεότητας που ήταν αφιερωμένος ο ναός, δεν ήταν χώρος συνάθροισης των πιστών, όπως στα χριστιανικά χρόνια. Άλλωστε το ουσιαστικό ναός είναι παράγωγο του αρχαιοελληνικού ρήματος «*ναίω*» που έχει την έννοια του κατοικώ.

Η επιλογή της τοποθεσίας σχετιζόταν με την πεποίθηση ότι είχαν εντοπιστεί σημάδια της θεϊκής παρουσίας είτε επειδή διέκριναν κάποια εντυπωσιακά φυσικά στοιχεία είτε επειδή εκεί

---

¹⁷¹ Pouilloux 1948, 23-32.

¹⁷² Burkert 1977, I: «Greek religion has to some extent always remained familiar, but is far from easy to know and understand». Η μετάφραση είναι από την ελληνική έκδοση του βιβλίου, Burkert 1993

¹⁷³ Zaidman - Pantel 2004, 31-32.

είχε το μνημείο του ένας σημαντικός ήρωας του παρελθόντος. Η άσκηση της λατρευτικής πρακτικής λάμβανε χώρα στα ιερά, η χωροθέτηση των οποίων τοποθετείτε: είτε σε φυσικούς σχηματισμούς που διεγείρουν το ενδιαφέρον για το 'υπερφυσικό' και αποτέλεσαν χώρους 'θηρησκευτικής ευλάβειας', όπως οι κορυφές λόφων, σπήλαια, βραχώδεις σχηματισμοί, και κοντά σε πηγές, είτε σε περιβάλλοντα ανθρωπογενή, μέσα και έξω από τα τείχη της πόλης, και έξω από το αστικό περιβάλλον στην ύπαιθρο (ενδοχώρα των πόλεων). Ο de Polignac¹⁷⁴ διαχωρίζει τα ιερά σε αστικά, και εξωαστικά. Τα αστικά μπορεί να βρισκόταν εντός των ορίων της πόλης, ή στην ακρόπολη, και αποτελούσαν το κυρίαρχο στοιχείο για τη ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Τα εξωαστικά, ιερά της υπαίθρου, χωρίζονται σε περιαστικά ιερά που βρίσκονταν στα σύνορα της κατοικημένης περιοχής ή κάπως μακρύτερα, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ήταν ανεξάρτητα ή άμεσα συνδεδεμένα με μια άλλη πόλη ή περιοχή και σε προαστιακά, που βρίσκονταν στην ύπαιθρο και συχνά περιλάμβαναν καλλιεργήσιμες εκτάσεις ή ένα υδάτινο στοιχείο. Τα εξωαστικά βρίσκονταν στα σύνορα αγροτικών εκτάσεων της πόλης, και χρησίμευαν και ως τοπόσημα που οριοθετούσαν την εδαφική κυριαρχία της σε σχέση με τις γειτονικές πόλεις.

Η αρχιτεκτονική διάρθρωση και η εξέλιξη των ιερών ποικίλει από περιοχή σε περιοχή και από τη μια χρονική περίοδο στην άλλη. Η εξέλιξή του εξαρτάται από την τοποθεσία του ιερού, από τις δυνάμεις επιρροής που το ορίζουν, και από την εξέλιξη της λειτουργίας του. Το βασικό όμως είναι ότι το ιερό αναπτύσσεται γύρω από τον άξονα της λατρείας και μετασχηματίζεται ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε εποχής. Οι ναοί στην αρχαϊκή εποχή σχεδιάζονταν ανάλογα με το άγαλμα που ήθελαν να στεγάσουν. Τα κύρια χαρακτηριστικά τους ήταν: η μνημειακότητα και παράλληλα ο περιορισμένος εσωτερικός χώρος, η αρμονική, συμμετρική δομή και από τις δυο πλευρές του κεντρικού άξονα του κτηρίου και η ορθογώνια σχεδόν κάτοψη με επιμήκεις αναλογίες. Έδιναν μεγαλύτερη φροντίδα στην εξωτερική εμφάνιση παρά στον εσωτερικό χώρο. Η είσοδος του ναού βρισκόταν στα ανατολικά τις περισσότερες φορές¹⁷⁵.

Αν και το εντυπωσιακότερο από αρχιτεκτονικής άποψης οικοδόμημα σε ένα ιερό είναι ο ναός, εν τούτοις δεν ήταν απαραίτητος για την τέλεση των λατρευτικών πράξεων των πιστών. Αυτό που οπωσδήποτε υπήρχε ήταν ο υπερυψωμένος βωμός, εκεί που τελούνταν θυσίες για να τιμηθεί ο θεός, και βρισκόταν στην είσοδο των ναών. Οι ναοί αποτελούσαν την οικία των θεών, σπάνια μπορούσε να μπει κάποιος στο εσωτερικό τους, εκεί υπήρχε το άγαλμα της θεότητας στην οποία ήταν αφιερωμένο το ιερό. Οι προσφορές των πιστών φυλάσσονταν σε άλλα κτίρια,

¹⁷⁴ Polignac 1995,21-25· Pedley 2005.

¹⁷⁵ Μαστραπάς 1999.

που λέγονταν *θησαυροί*. Ακόμα, υπήρχαν *κρήνες*, όπου γίνονταν οι καθαρμοί των πιστών καθώς και οικοδομήματα για να φιλοξενούνται. Στα πανελλήνια ιερά, υπήρχε ειδικά διαμορφωμένη περιοχή για διεξαγωγή αγώνων¹⁷⁶.

Η επιστασία των ιερών ήταν κατά βάση δημόσια δαπάνη. Μια ομάδα ανθρώπων, όριζε τους *επιμελητάς* για να εποπτεύουν τα οικονομικά τους, και για να διασφαλίζουν την ομαλή διεξαγωγή των εορτών. Οι τελευταίοι μάλιστα στις μεγάλες γιορτές κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος της δαπάνης. Τα ιερά ανάλογα με την σημασία τους, αποκτούσαν επιπλέον έσοδα από προσφορές αλλά και από τις θυσίες, αφού τα τμήματα των ζώων που απέμεναν από τις θυσίες ή από τις προσφορές που προορίζονταν για τους θεούς, μπορούσαν να τα εμπορευτούν. Επιπλέον, στα *εξωαστικά* ιερά που είχαν χτιστεί σε περιοχές με καλλιεργήσιμες εκτάσεις, οι αγρότες απέδιδαν τμήμα της παραγωγής για τις ανάγκες του ιερού¹⁷⁷.

Τα αρχαία μνημεία στο νησί της Θάσου είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον των περιηγητών από τον 15^ο ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οπότε με την ολοκλήρωση των πρώτων ανασκαφών έστειλαν εξαιρετικά ευρήματα στο Λούβρο και στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Συστηματικά οι ανασκαφές ξεκίνησαν το 1911 από αρχαιολόγους της Γαλλικής αρχαιολογικής Σχολής με επίσημο φερμάνι των Οθωμανικών αρχών που διακόπηκαν την περίοδο των δυο μεγάλων πολέμων και συνεχίζονται μέχρι σήμερα αποκαλύπτοντάς μας σημαντικά μνημεία της αρχαίας πόλης. Το 1911 οι Picard, Reinach, Avezou και Blum ξεκίνησαν τη διερεύνηση των περιοχών, όπου τα αρχαιολογικά κατάλοιπα ήταν ορατά, ξεκινώντας κατά μήκος της οχύρωσης, και έφεραν στο φως μια σειρά ιερών όπως το Αρτεμίσιο, το Διονύσιο, το Ποσειδώνιο, το Θεσμοφόριο, το Αθήναιο, το ναό του Πυθίου Απόλλωνα και του Πανός αλλά και πιο πρόσφατα το Δήλιον (2003)¹⁷⁸. Οι ανασκαφές έχουν φέρει στο φως μια σειρά από αρχαιολογικά στοιχεία: ιεροί νόμοι, βωμοί, αναθηματικές επιγραφές ψηφίσματα.

Στην αρχαία πόλη της Θάσου ο ρυμοτομικός σχεδιασμός των συνοικιών και τα ευρήματα που ήρθαν στο φως από διάφορες μορφές λατρείας φανερώνει τον εθνικό χαρακτήρα του συνόλου των πολιτών. Στο άστυ οι λατρευτικές τελετές εκτελούνταν περίξ της αγοράς ή της Ακρόπολης. Η αγορά συγκροτούνταν ανάμεσα σε δυο ορόσημα, το λιμάνι και το ιερό του Ηρακλή και γύρω απ' αυτά διευρυνόταν και άκμαζε η πόλη. Στην περιοχή του λιμανιού και της αγοράς ήταν οργανωμένοι οι άποικοι και στην περιοχή του ιερού του Ηρακλή ο ντόπιος πληθυσμός. Κατά καιρούς υπήρχε μεγάλη ένταση εξαιτίας των αντιθέσεων που χαρακτήριζαν τις διαφορετικές

---

¹⁷⁶ Zaidman - Pantel 2004, 61-62.

¹⁷⁷ Zaidman - Pantel 2004, 53-54.

¹⁷⁸ Grandjean & Sliyat, 2012, 275-282.

πληθυσμιακές ομάδες, που, όμως, από την αρχή του 5ου αι. π.Χ. έπαυσαν εξαιτίας της ανάμειξης του πληθυσμού, γεγονός που οδήγησε στην επίτευξη ενότητας της πόλης¹⁷⁹.

Η Θάσος ήταν μια ακμάζουσα πόλη με εξαιρετικά οικοδομήματα, πλήθος δημόσιων κτιρίων, ιερών, πληθώρα έργων τέχνης. Τα ερείπια των περίπλοκων κατασκευαστικών έργων αποδεικνύουν το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο των Θασίων. Η αρχαία πόλη της Θάσου πήρε σταδιακά τη μορφή της με το πέρασμα των αιώνων και δε χτίστηκε με βάση το Ιπποδάμειο σύστημα. Ο Λαζαρίδης¹⁸⁰ σημειώνει πως τον 6ο αι. π.Χ. άρχισε ο οικιστικός σχηματισμός της πόλης στα βόρεια του νησιού όπου την συνοικία αποτελούσαν οικοδομικά τετράγωνα και ένα δίκτυο από δρόμους. Τον 6^ο αι. π.Χ. τοποθετείται χρονολογικά το κτίσμα του ιερού των Πατρών Θεών, του ιερού των οικογενειακών θεών. Αρχές του 5ου αι. π.Χ. τοποθετείται χρονολογικά ο μεγάλος ναός της πολιούχου Αθηνάς που έχει την έδρα της σε ένα εκτεταμένο πλάτωμα στην Ακρόπολη. Γενικά, τα ιερά βρίσκονταν στις περιοχές που εκτείνονταν στις παρυφές της Ακρόπολης και στην κάτω πόλη¹⁸¹.

Στο μεσοπόλεμο, ανασκάφηκαν και ταυτίστηκαν πολλά μεγάλα ιερά της Θάσου. **(Πίνακας 5α)**. Το ιερό του Διονύσου, έγινε σε δύο φάσεις ξεκίνησε από το 1922-1923 και ύστερα στα 1957-1958, όπου ανακαλύφθηκαν δύο σημαντικά μνημεία αφιερωμένα σε νίκες δραματικών αγώνων. Το ιερό του Ποσειδώνα ανασκάφηκε το 1952 και το 1927, όπου ανακαλύφθηκαν χώροι για τα τελετουργικά συμπόσια του λατρευτικού θιάσου των Ποσειδωνιαστών. Το ιερό του Ηρακλή, ένα από τα σημαντικότερα ιερά της πόλης ανασκάφηκε στα 1932 και 1936 (συμπληρωματικές τομές 1984 και 1985), τα αρχαιολογικά ευρήματα συμφωνούν με τα κείμενα που μας παραθέτει ο Ιπποκράτης¹⁸². Η ανασκαφική έρευνα στο Αρτεμίσιο ξεκίνησε πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, γνώρισε πολλές ανασκαφικές περιόδους (1957-1960, 1965, 1975-1985), από τα πρώτα ιερά που ιδρύονται στη Θάσο από τους Πάριους αποίκους. Το 1962 και 1964 ανασκάφηκε το Θεσμοφόριο, ιερό αφιερωμένο στη θεά Δήμητρα και στην Κόρη- Περσεφόνη¹⁸³. Το 1920 ξεκινάει και η ανασκαφή στην αγορά της Θάσου, η οποία διαρκεί ως τις μέρες μας, και στην οποία ανακαλύφθηκαν σημαντικά δημόσια κτήρια ανάμεσά τους ένα σύνολο ιερών, στην κεντρική πλατεία (αυλή), όπως του Διός Αγοραίου, του θεραπευτή Θεαγένη και η ανωδομή του κενοταφίου του Γλαύκου.

Όταν οι Πάριοι άποικοι έφτασαν στο νησί, κατέκτησαν τα υψώματα που έχουν δεσπόζουσα θέση στο χώρο της πόλης και εκεί έχτισαν τα πρώτα ιερά για τις λατρευτικές εκδηλώσεις προς

---

¹⁷⁹ Martin 1974,45.

¹⁸⁰ Λαζαρίδης, 1958, 234-244.

¹⁸¹ Blonde, Muller and Moulliez 2009, 58.

¹⁸² Ιπποκράτης Περί επιδημιών Α'21· Α'26

¹⁸³ Muller and Mulliez 2012,9.

τιμήν των μητροπολιτικών θεών τους, του Πυθίου Απόλλωνα, - που ο χρησμός του έφερε τον οικιστή Τελεσεικλή στο νησί της Θάσου-, και της Πολιούχου Αθηνάς, που λάτρευαν ιδιαίτερα στην πατρίδα. Καθώς η νέα πόλη άρχισε να ακμάζει στις παραθαλάσσιες περιοχές, στις βορειοδυτικές και δυτικές παρυφές της ακρόπολης, εκεί χτίστηκαν τα πρώτα σπίτια, με αφίδες, και με τρεις χώρους, με σχιστόλιθους, πλιθιά και καλάμια¹⁸⁴.

Σημαντική ήταν και η συνήθεια της προσφοράς αναθημάτων¹⁸⁵ στους θεούς που αποτελούν μια αρχαία θρησκευτική συνήθεια. Κατά την αρχαιότητα δεν τα αναρτούσαν στα θαυματοργά εικονίσματα, αλλά τα έριχναν σε ανοίγματα κοντά σε βωμούς. Το θρησκευτικό συναίσθημα παρόλα αυτά και στις δύο περιόδους ήταν ισχυρό, εξαιτίας κάποιου σοβαρού προβλήματος που ταλαιπωρούσε τον πιστό και το οποίο με τη βοήθεια του θείου στον οποίο προσφερόταν το ανάθημα, αντιμετωπίστηκε. Αυτό το οποίο καθοδηγεί τους πιστούς στην τέλεση τελετουργιών, θα πρέπει να εντοπιστεί στην ψυχική ανάγκη των ανθρώπων να νιώσουν κάποια ασφάλεια και προσπαθούν να εξασφαλίσουν την εύνοια της ανώτερης δύναμης, προσφέροντας αναθήματα και αφιερώματα¹⁸⁶. Μια ακόμα αιτία που οδηγούσε στην αρχαιότητα στην προσφορά κάποιου αναθήματος ήταν για να εξευμενιστεί ο θεός σε περίπτωση που μια συμφορά είχε δημιουργήσει δυσκολίες σε εκείνους που προέβαιναν σε αυτές τις ενέργειες.

Τοπογραφικά και χωροθεσιακά τα ιερά της Θάσου εντάσσονται σε *Αστικά ιερά*, *ιερά Ακρόπολης* και *Εξωαστικά – Περιαστικά ιερά*.

3.1 Αστικά Ιερά

Τα αστικά ιερά είναι σύμβολα κοινωνικής συνοχής, δείχνουν την ταυτότητα της πόλης και της κοινής λατρείας. Προβάλλουν τη δύναμη, την ευημερία και το κύρος της πόλης. Ο ρόλος τους στις πόλεις κράτη είναι θρησκευτικός, οικονομικός, κοινωνικός και πολιτικός.

Τα χαρακτηριστικά τους: ο *περίβολος* - ο οποίος σηματοδοτεί το χώρο μέσα στον οποίο τελούνται οι ιεροπραξίες, ο *βωμός* - ο χώρος για τις θυσίες, συνήθως ήταν υπαίθριος, βρισκόνταν στα ανατολικά του κυρίως ναού του ιερού και ήταν ευθυγραμμισμένος με το λατρευτικό άγαλμα που ήταν τοποθετημένο στο εσωτερικό του ναού. Διάφορα οικοδομήματα όπως *ναοί* και *στοές* προορίζονταν για την τέλεση της λατρείας. Ο κυρίως ναός καταλάμβανε την πιο εξέχουσα θέση στο ιερό, ενώ μεγάλες αίθουσες ή συστάδες δωματίων εξυπηρετούσαν τη λατρεία. Ορισμένα ιερά διέθεταν λουτρά, τροφοπαραγωγικούς χώρους (μαγειρεία) και

---

¹⁸⁴ Muller and Mulliez 2012,9.

¹⁸⁵ Σήμερα τα ονομάζουμε «τάματα».

¹⁸⁶ Burkert 1993.

συμποσιακούς χώρους (τραπεζαρίες). Ενώ οι στοές ήταν χώρος ξεκούρασης των επισκεπτών, χώρος έκθεσης αγαλμάτων και ανάγλυφων, ένας χώρος όπου οι νεοαφιχθέντες στο ιερό πραγματοποιούσαν τελετουργίες κάθαρσης ή ακόμη και πλήρωναν για την είσοδό τους στο χώρο. Το *πρόπυλο* ήταν η πύλη που σηματοδοτούσε την είσοδο στο ιερό, το πέρασμα από το κοσμικό ή το βέβηλο στο ιερό. Η *ιερά οδός* περνούσε συνήθως μέσα από το πρόπυλο, ήταν συχνά πλακόστρωτη, και οδηγούσε στο βωμό έχοντας χαρακτήρα «τελετουργικού δρόμου». Τέλος στον υπαίθριο χώρο γύρω από το ναό, υπήρχε και ο χώρος με τα *αναθήματα* προς τη θεότητα, που μπορεί να ήταν αγάλματα ή άλλα ατομικά ή ομαδικά αφιερώματα και τοποθετούνταν σε άμεση γειτνίαση με σημαντικά κτίρια ή χώρους. Οι αναθέτες είναι συνήθως ιδιώτες, ηγεμόνες ή κρατικοί φορείς αλλά και το σύνολο των πολιτών η Βουλή.

3.1.1. Ηράκλειο-ιερό Ηρακλή

Το Ηράκλειο είναι ένα από τα κυριότερα αστικά ιερά της πόλης, χτισμένο σε πλάτωμα, στις υπώριες της δυτικής πλαγιάς της Ακροπόλεως του νησιού. Το ιερό του Ηρακλέους θεωρείται το πιο σημαντικό μνημείο της πόλης και η λατρεία του θεού -ήρωα Ηρακλή χάνεται μέσα στους αιώνες. Από την αρχαϊκή ακόμη εποχή το Ηράκλειο είναι ένα πολύ σημαντικό ιερό για την πόλη καθώς αποτελεί για τη οργάνωση της θασιακής πολεοδομίας ένα δεύτερο θρησκευτικό πόλο μετά τη Δίοδο των Θεωρών¹⁸⁷. Είναι ένα συγκρότημα με κτίρια και κατασκευές, που τοποθετούνται χρονολογικά ανάμεσα στις αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ. έως και τα τέλη του 3^{ου} αι. μ.Χ. (Πίνακας 5α,β& 6α)¹⁸⁸.

Τον χώρο ανέσκαψε η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 ενώ λίγο αργότερα έγινε δημοσίευση των πεπραγμένων από τον M. Launey¹⁸⁹. Το 1954 ο J. Pouilloux ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη λατρεία του Ηρακλή στη Θάσο¹⁹⁰. Πολύπλευρη και εμπειριστατωμένη μελέτη όλων των θεμάτων που σχετίζονται με το ιερό έκανε και η B. Bergquist το 1973¹⁹¹. Το ιερό, κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του, εμπλουτίστηκε με αρκετά κτίρια, που χρησιμοποιούνταν για διάφορες λειτουργίες. Ανάμεσα τους κι ένα κτίριο στο οποίο έγιναν μετατροπές και επεκτάσεις, αλλά χρησιμοποιούνταν όπως στην αρχή έτσι και στη συνέχεια ως χώρος συνεστίασης¹⁹².

---

¹⁸⁷ Gradjean and Salviat, 2000,108-114

¹⁸⁸ Bergquist 1973.

¹⁸⁹ Launey 1944.

¹⁹⁰ Pouilloux 1954.

¹⁹¹ Bergquist 1973

¹⁹² Bergquist 1973, η Bergquist ήταν η πρώτη η οποία δεν δέχθηκε τις έως τότε, αντιλήψεις για τη χρήση του κτιρίου. Απορρίπτει από την αρχή την υπόθεση ότι το κτίριο αποτελεί ναό και η εστία στο εσωτερικό του είναι εσχάρα, παραθέτοντας δύο ισχυρά επιχειρήματα. Πρώτον, ότι στην επίχωση του εσωτερικού της εστίας δεν εντοπίστηκε κανένα ίχνος οστού, όπως συνέβη στον υπαίθριο βωμό (βλ. Launey [1944] 28, 36 και 177) και,

Κατά τον 7^ο αι. π.Χ. ο αρχικός ναός ήταν μικρός με τοίχους πολυγωνικής τοιχοδομίας, από το τέλος του 6^{ου} και ιδιαίτερα στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. με τα οικοδομήματα που χτίστηκαν διαδοχικά όπως: μεγαλύτερος ναός, λέσχη, πρόπυλο, αίθουσα συμποσίου, περίβολος, και οικοδομή με οίκους, άρχισε να παίρνει τον μνημειακό του χαρακτήρα. Από τον 4^ο αι. χρησιμοποιείται ως χώρος έκθεσης ψηφισμάτων και νόμων δημοσίου χαρακτήρα και καταλαμβάνει τον δεύτερο επιφανέστερο τόπο στην κάτω πόλη μετά το Πύθιον¹⁹³. Αυτός ο πολιτικός χαρακτήρας που μοιράζεται με τον Απόλλωνα, φανερώνει την ιδιαίτερη θέση του στο πάνθεον της Θάσου, μια θέση με συγγενικά χαρακτηριστικά της κηδεμονικής θεότητας, η οποία διασφαλίζει την προστασία της πόλης, σηματοδοτεί την θρησκευτική ταυτότητα της αποικίας, καλλιεργεί ένα ειδικό δεσμό με την πόλη του ο οποίος διαφαίνεται στην τοπωνυμική του επίκληση¹⁹⁴. Το ιερό γνωστό και από τον Ιπποκράτη¹⁹⁵ - έζησε τρία χρόνια στη Θάσο – αναφέρει ότι περιέθαλψε τρεις από του ασθενείς του στο χώρο του Ηρακλείου.

Προπύλαια και Βωμός. Στα βορειοδυτικά και κατά μήκος της οδού Pierre Devambe, υπάρχει ανάλημμα για την ταράτσα όπου βρισκόταν το τέμενος του Ηρακλή. Στη μέση ενός μαρμαρόπλινθου τοίχου με «πινάκωση» στέκεται μια πλατιά σκάλα ,στο κέντρο της οποίας αποκαταστάθηκαν προπύλαια με διπλή δωρική πρόσοψη. Σκάλα και προπύλαια αποτελούν τη μνημειακή είσοδο του ιερού, που οδηγούν σε μια πλακόστρωτη πλατεία μπροστά στο μεγάλο βωμό. Από το βωμό σώζεται ένα μικρό θεμέλιο (10μ. χ 5,70μ.) και ίχνη από έδραση πάνω στο βράχο. Μπροστά σ' αυτή τη μνημειακή τράπεζα για θυσίες, μαζεύονταν ο λαός της Θάσου στις μεγάλες γιορτές του θεού τα Ηράκλεια, τα οποία ξεχώριζαν με τα στρατιωτικά τους αγωνίσματα που τα συνόδευε συμπόσιο.

Σύμφωνα με την μαρτυρία των πηγών¹⁹⁶, στο σημείο αυτό του ιερού έλαβε χώρα ένα από τα πιο αιματηρά περιστατικά της θασιακής ιστορίας. Το 404 π.Χ., ο Σπαρτιάτης στρατηγός Λύσανδρος, συγκέντρωσε εδώ με την υπόσχεση αμνηστίας, όλους τους φιλοαθηναίους Θάσιους. Έδειξαν τέτοια εμπιστοσύνη στη θεϊκή προστασία και στην υπόσχεση του στρατηγού νικητή που κατεσφάγησαν όλοι μέσα στον ιερό χώρο, πως να μη πιστέψουν τα λόγια που ειπώθηκαν μέσα σε ιερό και μάλιστα του Ηρακλή Πατρώου. Όλα τα κτίσματα του ιερού βρίσκονται γύρω στην πλατεία: στα βόρεια ένας Ιωνικός ναός, ανατολικά ένα στενόμακρο

δεύτερον, ότι κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου του ιερού (αρχές ή μέσα του 5ου αι. π.Χ. έως τέλη του 4ου ή αρχές 3ου αι. π.Χ.) κατασκευάζεται περίπτερος ναός στα βόρεια και το ήδη υπάρχον κτίριο με την εστία μετασχηματίζεται σε συστάδα χώρων με λειτουργίες συνεστίασης χωρίς την ύπαρξη εστιών, βλ. Launey (1944) 77-85 και Bergquist (1973) 42-43.

¹⁹³ Grandjean and Salviat 2012, 141

¹⁹⁴ Trippie 2015,330, υποσημ.38.

¹⁹⁵ Ιπποκράτης, Περί ΕπιδημιώνΑ'21. Α'26, 6^η περίπτωση. Γ'17, 3^η περίπτωση.

¹⁹⁶ Πολύαινος, Στρατηγήματα Α', 45.4.

υπόστεγο ,νότια μια σειρά από 5 δωμάτια που άνοιγαν βόρεια σε μία στοά - ο λεγόμενος «οίκος».

Κτίριο με «οίκους». Το κτίριο είναι ένα επίμηκες οικοδόμημα, χτισμένο με μαρμαρόπλινθους, στις μακριές πλευρές του οποίου ακολουθούσε πολυγωνική δομή με καμπύλους αρμούς και μικρές πέτρες. Έχει ορθογώνια κάτοψη (17,36 X 7,38μ.) και αποτελείται από πρόδρομο, σηκό και οπισθόδομο. Η είσοδος στο κτίριο γινόταν από τη βόρεια πλευρά. Στο κέντρο του σηκού βρίσκεται τετράγωνη εστία περιτριγυρισμένη με πλάκες και δίρριχτη στέγη¹⁹⁷. Από τον προθάλαμο μπαίνει κάποιος στην μακρόστενη αίθουσα, διαστάσεων 6,30x11,30μ., μέσα από ένα θυραίο άνοιγμα¹⁹⁸. Η ζωφόρος του μετώπου έχει πλούσια ζωγραφιστή διακόσμηση, παράσταση κυνηγιού λαγού και έφιππους τοξότες¹⁹⁹ (**Πίνακας 6γ**). Στις μακριές πλευρές ακροκέραμοι με αετωματικό κορύφωμα τερμάτιζαν καθεμιά με σειρά καλυπτήριων στην άκρη της στέγης: εναλλάξ διακρίνονται, παράσταση Βελλερεφόντη με μακρύ ακόντιο και Χίμαιρας²⁰⁰ (**Πίνακας 6β**). Τον 5^ο αι. το κτίριο ενσωματώθηκε σε ένα οικοδόμημα με πέντε συνεχόμενα δωμάτια που πιθανόν εξυπηρετούσαν τελετουργικά συμπόσια, και άνοιγαν βόρεια σε μία στοά. Η στοά αυτή ήταν οικοδομημένη με λειασμένους ορθοστάτες με γλυπτό διάκοσμο²⁰¹, και έχει ερμηνευθεί ως χώρος εστίασης των ξένων προσκυνητών του ιερού²⁰².

Ιωνικός ναός. Στη βόρεια πλευρά της αυλής μια ιωνική κιονοστοιχία πάνω σε υπερυψωμένη ταράτσα ,περικύκλωνε το σηκό ενός ναού (20,07 X 23,39μ.)²⁰³. Σώζονται μερικοί λίθοι της ανωδομής, κυρίως από θύρωμα με διακόσμηση παραδοσιακού ιωνικού τύπου, όπως το γείσο με ταινία ανθέμια και με λογχοειδή φύλλα που στέφονται από σειρά αστραγάλων²⁰⁴.

Ανατολική στοά. Η ανατολική πλευρά του ιερού οριζόνταν από ένα μακρόστενο κτίριο(8,57 X50μ.), ενώ η νότια μικρή πλευρά της άνοιγε με ένα θύρωμα, το κυμάτιο του οποίου δείχνει εξαιρετική εργασία (γλυφές με ταινίες και αστραγάλους). Στη μακριά πλευρά υπήρχαν τουλάχιστον έξι πόρτες από τις οποίες σώζονται δύο κατώφλια. Ο πίσω τοίχος εμφανίζεται με λείους ορθοστάτες που στέφονται με ιωνικό κυμάτιο, ένα από τα κομμάτια του γλυπτού διακόσμου είναι ο Πήγασος που καλπάζει.

¹⁹⁷ Grandjean and Salviat 2012,179

¹⁹⁸ Launey, 1944,31,35-36. Bergquist,1973, 44.

¹⁹⁹ Grandjean and Salviat 2012,258,εκ.163.

²⁰⁰ Grandjean and Salviat 2012,258,εικ.164,165.

²⁰¹ Grandjean and Salviat 2012, 303

²⁰² Marcel Laney,1944.

²⁰³ Grandjean and Salviat 2012,177.

²⁰⁴ Grandjean and Salviat,2012, 254,εικ.156.

Σήμερα ο αρχαιολογικός χώρος του Ηρακλείου βρίσκεται πάνω στον κεντρικότερο οδικό άξονα της πόλης- δίπλα στο σημερινό Δημαρχείο. Ο σύγχρονος δρόμος διασχίζει διαγωνίως τη νοτιοδυτική γωνία και καλύπτει τμήμα του περιβόλου του ιερού από το βλέμμα του επισκέπτη. Το Ηράκλειο, ανέσκαψε την περίοδο 1933 - 1936 ο M. Launey (1907-1951). Δεν απέδωσε όμως όσα επιγραφικά τεκμήρια μπορούσε κάποιος να περιμένει: ανακαλύφθηκαν πράγματι μονάχα επιγραφές που αφορούσαν τη λατρεία και τη διοίκηση του ιερού²⁰⁵. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα δεν σώζονται πολλά σημαντικά τμήματα του ιερού και η αναστήλωση-αποκατάστασή του είναι αδύνατη. Τα περισσότερα μέρη του έχουν μετοικήσει σχεδόν σε μουσεία του εξωτερικού (Παρίσι, Κων/πολη) και σε ιδιωτικές συλλογές. Σήμερα ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει το νότιο άκρο του πολυγωνικού κτιρίου, τμήματα από το άνδρηρο του ναού, του περιβόλου και της κλίμακας, καθώς και τα λείψανα του αρχαιότερου ναού με είσοδο από νότια (**Πίνακας 7α**).

3.1.2 Ποσειδώνιο - ιερό Ποσειδώνα

Το ιερό του Ποσειδώνα, κατασκευασμένο κοντά στην θάλασσα στην ανατολική πλευρά του λιμανιού, και απέναντι από τις πύλες της Θεάς με το Άρμα και του Ερμή, ήταν εύκολα προσιτό στους ναυτικούς. Το εσωτερικό του που είναι κατεστραμμένο μέχρι τα θεμέλια, χωρίζεται σε δωμάτια που χρησίμευαν σαν κατοικίες ιερέων ή για διάφορους θρησκευτικούς σκοπούς. Το ιερό χρονολογείται γύρω στον 4^ο αι. π.Χ.²⁰⁶

Κατά τις ημιτελείς ανασκαφές του ιερού του Ποσειδώνα, αποκαλύφθηκε ο περίβολος του ιερού, με *ισοδομική* τοιχοποιία της κλασικής εποχής. Η κάτοψη του ιερού είναι ένα ακανόνιστο τετράπλευρο με διαστάσεις 48,50 X 33μ. και εκτείνεται στα πόδια της πλαγιάς²⁰⁷. Ένα μνημειακό πρότυλο με δίθυρη είσοδο άνοιγε δυτικά από το λιμάνι πάνω σε έναν ακάλυπτο χώρο και μέσω αυτού γίνεται η είσοδος στο ιερό. Δύο ενεπίγραφες βάσεις πλαισίωναν την δεξιά είσοδο των θυρών ,θυμίζοντας την αφιέρωση του Ξενοφάνη²⁰⁸ στον Ποσειδώνα, τον αφέντη του ιερού. Πάνω στις δίφυλλες πόρτες ακόμη διακρίνονται ίχνη εντομών του μονολιθικού κατωφλίου. Αμέσως μετά τη είσοδο, μια στοά με χρήση στέγης για τους πιστούς, εκτεινόταν κατά μήκος της κεντρικής αυλής, τριγύρω υπήρχαν βοηθητικά κτήρια άγνωστης χρήσης, που ακούμπαγαν πάνω στον τοίχο του περιβόλου. Στη βόρεια πλευρά η στοά γώνιαζε δυτικά, μπροστά από την πρόσοψη, δημιουργώντας τρία επιμήκη δωμάτια-οίκους- με είσοδο στο πλάι.

²⁰⁵ Αναθήματα :IG XII Suppl.412-413 · Μισθώσεις :IG XII Suppl. 353 και Fr. Salviat, BCH 96,1972, 364-373.

²⁰⁶ Bon and Seyrig 1929.

²⁰⁷ Holtzmann 1994, 159-162.

²⁰⁸ IG XII Suppl. 432.

Στη νότια πλευρά έξι συνεχόμενα δωμάτια άνοιγαν προς την αυλή. Η δομή αυτή του ιερού τη συναντάτε και στο Ηράκλειο, και μας παραπέμπει σε χώρους εστίασης με κλίνες. Εκεί τελούνταν οι χειμερινές γιορτές του Ποσειδώνα, οι οποίες ήταν πολύ συντροφικές σύμφωνα με τον Στράβων²⁰⁹. Στο κέντρο των οίκων βρισκόταν το στόμιο ενός πηγαδιού, απαραίτητο για τα γεύματα.

Στην κεντρική αυλή τρία κτήρια βρίσκονταν το ένα δίπλα στο άλλο: ένας *κυκλικός βωμός* με πλάκα από σχιστόλιθο, στα βόρεια που χρησίμευε για βάση αγάλματος παρά για βωμός, λίγο πιο νότια ένα *βωμός σε σχήμα Π*, με πρόθυση «εν παραστάσι», διαστάσεων 3,40 X 2,10μ. και μια τρίτη κατασκευή, ένα ορθογώνιο έδρανο που μπορεί να χρησίμευε ως έδρα ναΐσκου, διαστάσεις 8 X 4,90μ. **(Πίνακας 7β)**

Ο Ποσειδώνας δεν ήταν η μόνη θεότητα που τιμούσαν στο ιερό. Εκεί λατρευόταν και η Αφροδίτη με το προσωνύμιο Πελαγία. Ως ανάθημα, βρέθηκε στο χώρο κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αγαλμάτιο, ελληνιστικών χρόνων (2^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.). που παριστάνει γυναικεία θεότητα να ιππεύει δελφίни. Η Αφροδίτη ημίγυμνη καθισμένη σε δελφίни και μορφή Ερωτιδέα να συγκρατείται από την ουρά του. Το μάτιο της θεάς ανεμίζει πάνω από το κεφάλι της υποδηλώνοντας την ταχύτητα. Πρόκειται για ένα από τα πιο όμορφα εκθέματα σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θάσου²¹⁰ **(Εξώφυλλο)**.

Επίσης δύο πανομοιότυπα ανάγλυφα του πρώτου τετάρτου του 5^{ου} π.Χ. αιώνα με παράσταση Ποσειδώνα και Αμφιτρίτης αποτελούν την αρχαιότερη μαρτυρία για την λατρεία του Ποσειδώνα στον χώρο του ιερού που, όπως ήταν φυσικό, γειτόνευε με την θάλασσα και το λιμάνι. Η Νηρηίδα αυτή, αδελφή της Θέτιδας, σύμφωνα με τη μυθολογία, είχε αντικρούσει τις προτάσεις του θεού και έφυγε μακριά. Το ανάγλυφο την εικονίζει πάνω στο δελφίни που την γυρνάει πίσω στον Ποσειδώνα, είναι στραμμένη προς τα αριστερά και κάνει τη χειρονομία της ανακάλυψης²¹¹ **(Πίνακας 8α,β)**.

Στο γείσο του βωμού, εξωτερικά της εισόδου, αποκαλύφθηκε μια τετράπλευρη πλίνθος συγκολλημένη σε δύο τμήματα, με επιγραφή ιερού νόμου της Ήρας που απαγόρευε την θυσία αίγας στην Επιλιμένα Ήρα²¹² **(Πίνακας 8γ)**. Ίσως να υπήρχε συστέγαση της λατρείας του Ποσειδώνα με την Ήρα

²⁰⁹ Στράβων Γεωγραφικά.

²¹⁰ Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου, αρ. Ευρετηρίου Λ19.

²¹¹ Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου, αρ. ευρετηρίου Λ20,Λ21 αντίστοιχα.

²¹² IG XII, Suppl. 409.

Πολύ σημαντική μαρτυρία για την λατρεία του Ποσειδώνα στο νησί, είναι και η ενεπίγραφη στήλη με αετωματική επίστεψη, που φέρει ψήφισμα των Ποσειδωνιαστών, που τελούσαν κοινά γεύματα **(Πίνακας 8δ.)**.

Η εύρεση μιας μικρής μολύβδινης άγκυρας και περίπου είκοσι χάλκινων αγκιστρίων ψαριών, σηματοδοτούν τον καθαγιασμό του ιερού. Η Seyring²¹³ υποστηρίζει ότι τα αγκίστρια εκτός από αφιερώματα στο ναό, μπορεί να δηλώνουν και τα υπολείμματα ενός οικισμού ψαράδων, καθόλα φυσιολογικό, εφόσον το ιερό βρίσκεται πολύ κοντά στο λιμάνι.

3.1.3. Αρτεμίσιο-ιερό Άρτεμις

Η θεά Άρτεμις είναι ίσως η πιο μελετημένη θεότητα στον ελληνικό κόσμο και ιδιαίτερα στη Θάσο, όπου κατέχει μια σημαντική θέση, επισκιάζοντας όλες τις άλλες θεότητες. Στο νησί προς τιμήν της ίδρυσαν δύο ιερά, το ένα πάνω στο λόφο της Ακρόπολης, το Δήλιο²¹⁴, που τιμάται για την ιδιότητά της ως προστάτιδα των τειχών και ένα δεύτερο το Αρτεμίσιο μέσα στον ιστό της πόλης, κοντά στην αγορά, για την ιδιότητά της ως προστάτιδα των πόλεων.

Το ιερό της Αρτέμιδος είναι ένα από τα πρώτα που ιδρύονται στην νεοσύστατη αποικία, για την λατρεία μιας θεάς που είναι η κατεξοχήν προστάτιδα και βοηθός των γυναικών στην εκπλήρωση του ρόλου τους μέσα στην οικογένεια και την πόλη. Εκτίθενται αναθήματα στο ιερό που χρονολογικά καλύπτουν όλη την διάρκεια ζωής του από τα αρχαϊκά μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια. Πρώτος ο Ιπποκράτης στο βιβλίο του «Περί Επιδημιών»²¹⁵ αναφέρει το ιερό ως Αρτεμίσιο, το οποίο χρησιμοποιούσε ως χώρο περίθαλψης των ασθενών του τον 5^ο αι. π.Χ..

Το ιερό είναι κτισμένο σε τεχνητά άνθηρα, σε μια περιοχή με μεγάλη κλίση, κοντά στους πρόποδες της Ακρόπολης, στο τμήμα βορειοανατολικά της αρχαίας Αγοράς, δίπλα στη Δίοδο των Θεωρών και περίπου στο κέντρο της οχύρωσης του 5^{ου} αι. π.Χ. Η ανασκαφή του ιερού ξεκίνησε το 1909, από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και κατά περιόδους ακόμη και σήμερα ανασκάπτονται τμήματά του. Τα ακριβή του όρια δεν έχουν εντοπιστεί παντού ενώ η ερείπωση των αναλημματικών τοίχων παρέσυρε μέρος των επιχώσεων και η διατήρηση των αρχαίων στρωμάτων ήταν δύσκολη. **(Πίνακας 9α.)**

---

²¹³ Seyrig 1929, 317-350.

²¹⁴ Βλ.. Στα ιερά της Ακρόπολης.

²¹⁵ Ιπποκράτης, Γ', 17, 1^η περίπτωση.

Στο κατώτερο άνδηρο, λόγω του επικλινούς εδάφους, το δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. κτίστηκε αναλημματικός τοίχος προς τα βορειοδυτικά, με *πολυγωνική*²¹⁶ τοιχοποιία μικρών πλίνθων. Τον 4^ο αι. στη θέση του τοίχου αυτού κατασκευάστηκε νέος τοίχος με πλίνθους από μάρμαρο -κάποιοι σώζονται έως σήμερα. Η πρόσβαση στο άνδηρο γίνεται από μία σκάλα και ένα μνημειακό πρόπυλο (ακόμη και σήμερα) από τη Δίοδο των Θεωρών. Στο επάνω μέρος της σκάλας υπήρχαν δύο ίδιες πόρτες, που εφάπτονταν στον κεντρικό πεσσό (**Πίνακας 9β**). Οι πόρτες αυτές οδηγούσαν σε έναν ορθογώνιο προθάλαμο που έβλεπε στο εσωτερικό του ιερού, διαμέσου μιας τρίστυλης κιονοστοιχίας εν *παραστάσι*. Μετά την είσοδο του προπύλου, φτάνουμε σε μία πλατεία, με διάφορους βοηθητικούς χώρους στα βόρεια και στα βορειοανατολικά(αποθήκες, εργαστήρια). Προς τα νοτιοανατολικά βρίσκεται ο μεγάλος ορθογώνιος βωμός κατεστραμμένος έως τη μαρμάρινη βάση του, ο οποίος χρησίμευε ως αποθέτης των αναθημάτων και των οστών από τα θυσιασμένα σφάγια. Δίπλα βρέθηκαν θεμέλια αναθηματικών βάσεων που χρονολογούνται γύρω στον 6^ο αι. π.Χ.²¹⁷.

Στο ανώτερο άνδηρο, διακρίνεται το περίγραμμα του ιερού περιβόλου, που στην ελληνιστική του φάση σχημάτιζε τετράγωνο με πλευρά 33μ. Σώζεται σε καλή κατάσταση ο βορειοανατολικός τοίχος που το ορίζει, ενώ είναι κατεστραμμένη η βορειοδυτική και νοτιοδυτική πλευρά. Στο κέντρο του ανδῆρου βρίσκεται τοίχος διατεταγμένος με *ισόδομες* στρώσεις πλίνθων, χαρακτηριστική τοιχοποιία στη μνημειακή αρχιτεκτονική²¹⁸. Λίγο ψηλότερα διασώζονται ίχνη ενός κτηρίου, ίσως ναός ή βωμός. Στην νοτιοανατολική πλευρά του ανδῆρου ο περίβολος αναμορφώθηκε τον 2^ο αι. π.Χ. ενώ λίγο ανατολικότερα ξαναχτίστηκε ο κεντρικός τοίχος με σκοπό την απελευθέρωση χώρου για την εγκατάσταση βάσεων προστατευόμενες από τη στέγη μιας στοάς, της οποίας το γείσο έφερε οδόντες. Οι βάσεις αυτές ήταν ενεπίγραφες και δέχονταν γλυπτά μαρμάρινα πορτραίτα Θεσίων γυναικών που ανήκαν σε αριστοκρατικές οικογένειες. Τα γλυπτά βρέθηκαν το 1909 και μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης. Πάνω σε μια βάση διαβάζουμε και το όνομα του Ρόδιου γλύπτη Φιλίσκου, αρκετά γνωστός αφού τον αναφέρει και ο Πλίνιος. Ενώ η βάση με το άγαλμα της κόρης του Αντιάνακτα, της Κλεοπάτρας, ταξίδεψε και αυτό στην Κωνσταντινούπολη²¹⁹.

---

²¹⁶ Τύπος τοιχοποιίας αποκαλούμενος «λέσβιο» λόγω της προέλευσής του (ανατολική Ελλάδα: συναντάται στη Σμύρνη και στη Φώκεια), χρησιμοποιήθηκε στη Θάσο τον 6^ο αι. π.Χ. και εγκαταλείφθηκε στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ..

²¹⁷ Grandjean & Sliat 2012,117-118.

²¹⁸ Bakalakis 1956-1958, 18-34.

²¹⁹ Holtzmann 1989,49.

Η πολυπλοκότητα της λατρείας της θεάς Άρτεμις φαίνεται και μέσα από τα αναθήματά της. Στα πόδια της Ακρόπολης οι γυναίκες προσέφεραν την οφειλόμενη τιμή στην Αρτέμιδα, τη θεά εκείνη που προστάτευε τις ζωές τους καθώς διάβαιναν από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση και την μητρότητα. Οι δύο κύριες πτυχές της συνδυάζουν αφενός την εξουσία της στα άγρια ζώα, και αφετέρου τη φροντίδα των γυναικών και τα στάδια της ζωής τους. Οι ανασκαφές στο Αρτεμίσιο κράτησαν από το 1957 έως το 1960 και έφεραν στο φως πολλούς αποθέτες με κατάλοιπα θυσιών και αναθήματα σπασμένα ή άχρηστα. Οι αποθέτες συγκέντρωναν τα αφιερώματα των πιστών, τα περισσότερα δηλαδή αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες οι οποίες τα είχαν αφιερώσει στην προστάτιδά τους θεά. Πλήθος κοσμημάτων (ενώτια, περιάπτα, ψέλλια), εξαρτημάτων ένδυσης (πόρπες, περόνες, κομβία) και ειδών καλλωπισμού (καθρέφτες, μυροδοχεία, λαβίδες, πυξίδες), συχνά φυλαγμένα μέσα σε περίτεχνα κιβωτίδια (σώζονται τα οστέινα ενθέματά τους), είναι στοιχεία που δείχνουν την σπουδαιότητα του ιερού. Επίσης αγγεία και πινάκια ,που ορισμένα ανέρχονται στο πρώτο μισό του 7^{ου} αι. π.Χ.²²⁰, λυχάρια, πήλινα ειδώλια που συχνά εικονίζουν μια μητρική θεότητα, καθισμένη σε θρόνο ή όρθια , φορώντας διάδημα ή έναν ψηλό ,κυλινδρικό πόλο, προτομές του 6^{ου}-4^{ου}αι.. Τέλος πολύτιμα αντικείμενα από χρυσό και ελεφαντοστό, τμήματα ακροκεράμων διακοσμημένα με αντωπές πάπιες, που υπαινίσσονται την ύπαρξη ενός αρχαϊκού οικοδομήματος στο ανώτερο άνδηρο (**Πίνακας 10 α-γ**). Μέσα από την εξαιρετικά πλούσια συλλογή αρχαϊκών αντικειμένων από το ιερό διαγράφεται ο χαρακτήρας της πόλης του 6^{ου} αιώνα π.Χ. που είναι ανοιχτή σε μία πληθώρα επιδράσεων τόσο από τον κόσμο του Βορειοανατολικού Αιγαίου, όσο και από τα σημαντικά κέντρα του Νότου.

Αδράχτια ,πόρπες και καθρέφτες δηλώνουν τη σχέση των γυναικών με το άγαλμα της θεάς στο οποίο ήταν υπεύθυνες για τον χιτώνα του αγάλματός της. Τα αναθήματα αυτά, γνωστά σχεδόν σε όλα τα ιερά γυναικείων θεοτήτων στην Ελλάδα και στις ακτές της Μ. Ασίας, κατά την αρχαϊκή περίοδο, μας φανερώνουν και το ρόλο της θεάς ως σύζυγος αλλά και ως μητέρα.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία αναθημάτων που βρέθηκαν στη Θάσο στο ιερό της Άρτεμις είναι τα *κομβία- κέρματα* σε κρύσταλλο, τα οποία η Pretre ταυτίζει με πόνια για το παιχνίδι με τους αστραγάλους που ήταν δημοφιλές παιχνίδι μεταξύ των γυναικών, αλλά και στην μαντεία που σχετίζεται με τα στάδια της ζωής. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι τα κέρματα ήταν κατασκευασμένα ειδικά για τη θεά, για να υπενθυμίζουν δύο πρακτικές, κοινές στις γυναίκες, το παιχνίδι με τους αστραγάλους και την μαντεία, μία μαγική δύναμη που έπαιρνε η θεά μέσα

---

²²⁰ Holtzmann 1989,50.

από το πολύτιμο υλικό των αναθηματικών αντικειμένων. Ένα επίσης πρωτότυπο ανάθημα, είναι κάποια χάλκινα περιάπτα, τα οποία έχουν επιμήκης σχήμα με κεντρικό ρόμβο και καταλήγουν πάνω σε τρίγωνο με(ή χωρίς) κερατοειδής αποφύσεις. Η Pretre τα ονομάζει *κουδουνάκια*, έχουν βρεθεί και σε ιερά εκτός Θάσου, στο ιερό της Αρτέμιδος Ενοδίας και σε ένα ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας, κυρίως σε τάφους, όπου είναι δεμένα με τη ζωή των εφήβων γυναικών και όχι των μικρών κοριτσιών. Το επίθετο Ενοδία ήταν μία επίκληση στην Εκάτη, που εκτός από τη χθόνια πλευρά της, συνόδευε επίσης και τον τοκετό. Η Αθηνά Ιτωνία σχετιζόταν με τον Άδη και τον Κάτω Κόσμο. Το στυλ τους χρονολογείται γύρω στο 650 π.Χ.²²¹.

Μια άλλη σημαντική κατηγορία αναθημάτων προς την Άρτεμη είναι και τα ειδώλια. Ο τύπος ειδωλίου που ξεχωρίζει στον 7^ο αι. π.Χ. είναι το πλήλιο άγαλμα δαιδαλικής τεχνοτροπίας, που θυμίζει έργα κυκλαδικής τεχνοτροπίας²²². Στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αι., ξεχωρίζουν οι απεικονίσεις γυναικείων καθήμενων μορφών, ένθρονων, τυλιγμένων σε ένα μακρύ ένδυμα και με πόλο ή στεφάνη που συγκρατεί την καλύπτρα. Ξεχωρίζουν, επίσης όρθιες κόρες, ντυμένες με χιτώνα σε ποικίλες διευθετήσεις που σφίγγουν στο στήθος τους ένα πτηνό ή άνθος (**Πίνακας 11α-β**). Όπως επίσης και οι γυναικείες κεφαλές, που συχνά προεκτείνονται σε προτομή, που έφεραν μια οπή ανάρτησης. Στο Αρτεμίσιο, συναντούμε επίσης αρκετούς ενδεδυμένους κούρους, με τις γροθιές παράλληλες στο σώμα, ογκώδους διάπλασης κωμικές ή φανταστικές μορφές (νάνους *ventrus*, σατύρους), ζώα (άλογα, πιθήκους, αίγες, χελώνες, σκύλους...) και διάφορα αντικείμενα (καρπούς, άνθη, έπιπλα). Η επίδραση της ιωνικής πλαστικής κυριαρχεί ευρέως σε αυτά τα αναθήματα, καθώς μόνο λίγα είναι εισαγμένα από τη Ρόδο και την Αθήνα.

Ξεχωριστή και η κεραμική από το ιερό, στο οποίο βρέθηκαν κοτυλίσκοι, αρύβαλλοι λεκάνες και πινάκια με διάφορες σκηνές κυνηγιού και άγριων ζώων, προερχόμενα από τοπικά εργαστήρια αλλά και από τον ευρύτερο ανατολικό κόσμο (**Πίνακας 11γ**).

3.1.4.Ιερό του Διός Αγοραίου

Όπως είδαμε η Αγορά της Θάσου βρισκόταν σε κεντρικό σημείο του αστικού ιστού, δίπλα ακριβώς από τον τειχισμένο κλειστό λιμένα (**Πίνακας 24α**). Εκεί βρισκόταν ο εμπορικός πυρήνας της αρχαίας πόλης και ήταν ταυτόχρονα κέντρο για τη θρησκεία, την πολιτική και τη διοίκηση της αρχαίας πόλης του νησιού. Πυρήνας της Αγοράς ήταν το ιερό του *Διός Αγοραίου Θασίου*, το οποίο καταλάμβανε σχεδόν ολόκληρη την βόρεια γωνία της Αγοράς, και οριζόταν από χαμηλό περίβολο (**Πίνακας 12α**). Ο περίβολος ήταν ξέφωτος εκτός από την

²²¹ Pretre 2015, 349.

²²² Weill 1985 140-146, αρ. 131, πιν.34-35.

νοτιοανατολική πλευρά όπου έκλεινε με κάθετες πλάκες ανάμεσα στους μαρμάρινους πεσσούς του στηθαίου. Σε έναν από τους πεσσούς υπάρχει η επιγραφή που ταυτίζει το ιερό: *Διός Αγοραίου Θασίου*²²³, (Πίνακας 12β). Η πρόσβαση στον περίβολο γινόταν από δύο ανοίγματα που υπήρχαν στη δυτική και στην βορειοανατολική γωνία. Προς τα νοτιοανατολικά έστεκε ο βωμός, στον οποίο έβλεπε ένας μικρός δωρικός ναός διαστάσεων 11,65 X 6,10μ., *δίστυλος εν παραστάσι*, με ένα απλό σηκό και πρόναο. Η όμορφη αυτή κατασκευή σήμερα είναι κατεστραμμένη και από όλο το σύνολο υφίστανται μόνο τα θεμέλια, τα οποία χρονολογικά τοποθετούν το ιερό στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ.²²⁴.

Τέλη 3^{ου} με αρχές 2^{ου} αιώνα, κτίζεται ένα υπαίθριος κυκλικός περίβολος (σώζονται ορθογώνιοι λίθοι και τοιχόκρανα), που καταλαμβάνει την ανατολική γωνία του ιερού, όπου βρισκόταν ένα μικρό κυκλικό μνημείο άγνωστης χρήσης, το οποίο με τη σειρά του είχε χτιστεί πάνω σε ένα αρχαϊκό κτίσμα (άγνωστης χρήσεως και αυτό), από το οποίο σώζονται τμήματα της πολυγωνικής του τοιχοποιίας. Στο κέντρο του κυκλικού περιβόλου διατηρείται το θεμέλιο ενός ορθογώνιου βωμού. Αριστερά της εισόδου μια τετράγωνη βάση έφερε άγαλμα σε κυκλικό βάθρο²²⁵.

Πολύ κοντά στο ιερό στο χώρο της Αγοράς, ήρθε στο φως ενεπίγραφη βάση με αναθηματική επιγραφή *Διός Καταιβάτου*²²⁶, καθώς και μια βάση αγάλματος, που φέρει αναθηματική επιγραφή απολόγων στον *Δία Βουλαίο*²²⁷. 3^{ος} αι. π.Χ.(;) (Πίνακας 13α-δ).

3.1.5. Διονύσιο-Ιερό Διονύσου

Κάπου στα 100 μέτρα βόρεια του Αρτεμισίου, συναντάμε το ιερό του Διονύσου, *Διονύσιο* μας το παραδίδει ο Ιπποκράτης²²⁸. Το ιερό φιλοξενούσε μια από τις σημαντικότερες λατρείες της πόλης, τον θεό του κρασιού και του θεάτρου. Τον τιμούσαν σε ένα μικρό σχετικά τέμενος από το οποίο έχουν ανασκαφεί μέρος του περιβόλου και δύο *χορηγικά μνημεία* από τα οποία προέρχονται τα αγάλματα του Διονύσου και μιας κόρης, πιθανόν Μούσας, καθώς και η προσωποποιημένη μορφή της Κωμωδίας. Αποτελούν εξαιρετικής ποιότητας δείγματα της

²²³ IG XII 8, 361.

²²⁴ Chamoux 1949, 543-544.

²²⁵ Roux and Leveque 1950, 331-341.

²²⁶ IG XII, Suppl. 406· Et. Th.III (1954) 329 με σημ.2, πιν. XXXIX.3.

²²⁷ IG XII, Suppl. 404· Et. Th.III (1954) 329 με σημ.2, πιν. XLIII.3.

²²⁸ Ιπποκράτης, II,666.

τοπικής καλλιτεχνικής παράδοσης του 4^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αιώνα π.Χ.²²⁹ που αφομοιώνει και προσαρμόζει τα κυρίαρχα αυτή την εποχή αττικά πρότυπα²³⁰.

Το γενικό διάγραμμα του ιερού αποκαλύφθηκε από τις κατά καιρούς δοκιμαστικές τομές που γινόντουσαν, αλλά στη συνέχεια σκεπάστηκαν. Βεβαιώθηκε η θέση δύο τουλάχιστον εισόδων, μία στα βόρεια και μία άλλη στα βορειοδυτικά. Το ιερό του Διονύσου περικλειόταν από έναν τριγωνικό περίβολο, με δόμους από μαρμάρινους λίθους, που πρέπει να χτίστηκε τον 4^ο αι. π.Χ.²³¹ ο ναός πρέπει να τοποθετήθηκε στο δυτικό τμήμα του ιερού, καλυμμένο σήμερα με σύγχρονα κτίσματα (δεν έχει ακόμη ερευνηθεί)²³².

Η βορειοανατολική περιοχή ερευνήθηκε καλύτερα και μας έδωσε αρκετά στοιχεία. Μέσα στα όρια της αποκαλύφθηκαν δύο ναόσχημα χορηγικά μνημεία που ανεγέρθηκαν από νικηφόρους χορηγούς δραματικών αγώνων προς τιμήν του θεού του θεάτρου, Διονύσου. Τα θεμέλια του ενός ανήκουν πιθανόν στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. και σήμερα είναι επιχωματωμένα²³³.

(Πίνακας 13γ).

Σήμερα είναι ορατή μόνο η βορειοανατολική γωνία του περιβόλου του ιερού, που ανήκει στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Το κτίριο τοποθετήθηκε πάνω σ' ένα πόδιο με σκάλα στην πρόσοψη, για καλύτερη πρόσβαση, λόγω κατωφέρειας του εδάφους. Το κτίριο μπροστά φέρει πρόστυλο με τέσσερις κίονες δωρικού ρυθμού **(Πίνακας 13δ)**. Στο βάθος πίσω από την κιονοστοιχία και μπροστά σ' ένα τοίχο σε σχήμα Π βρίσκεται μια βάση που διαγράφει τόξο. Πάνω σε αυτήν την ημικυκλική εξέδρα ήταν στημένα, το άγαλμα του Διονύσου σε υπερφυσικό μέγεθος, περιτριγυρισμένο από οκτώ μικρότερα αγάλματα αλληγορικών μορφών. Οι επιγραφές που σώζονται πάνω στην εξέδρα μας δίνουν τα ονόματα μορφών της Τραγωδίας, της Κωμωδίας, του Διθυράμβου και του Νυκτερινού²³⁴ αλλά και των ηθοποιών και μουσικών που είχαν λάβει μέρος στην βραβευμένη θεατρική παράσταση η οποία έγινε αφορμή για την ανάθεση του μνημείου στο τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Τα δύο αγάλματα Διόνυσος και Μούσες βρίσκονται στο αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.**(Πίνακας 14 α-δ)**.

Η τοποθέτηση του μνημείου στη θέση αυτή έγινε για λόγους οικονομίας χώρου²³⁵, επειδή δεν ήθελαν να αγγίξουν τους δύο βωμούς, που φαίνονται αριστερά από τα σκαλοπάτια. **(Πίνακας**

---

²²⁹ Holtzmann 1989, 50—51.

²³⁰ Bernard and Salviat 1959, 288-335.

²³¹ Grandjean and Salviat 2012, 119-120.

²³² Daux 1963, 689-878.

²³³ Grandjean and Salviat 2012, 119-120.

²³⁴ Λαζαρίδης 1958, 25.

²³⁵ Grandjean and Salviat 2012, 119-120.

14δ). Α) Ο αρχαιότερος βωμός είναι χτισμένος από τέσσερις μαρμαρόπλακες με επένδυση από σχιστόλιθο. Σύμφωνα με μία επιγραφή που βρέθηκε στη δυτική γωνία του βωμού, πρόκειται για μια κοίλη εστία, όπου έκαναν θυσίες στον Αγαθό Δαίμονα, και απαγορευόταν να επικαλεστούν την Αγαθή Τύχη. Η ίδια η επιγραφή χρονολογεί τον βωμό στην αρχαϊκή εποχή. Β) Στα τέλη του 5^{ου} ή 4^{ου} αι. π.Χ. δίπλα στον προηγούμενο βωμό κτίστηκε ένα νέο με τράπεζα από μαρμαρόπλινθους. Ο χώρος όπου καθόταν ο θυσιαστής περιοριζόταν στα πλάγια με δύο παραστάδες²³⁶.

Η κεφαλή από το άγαλμα του Διονύσου, προέρχεται από τη γλυπτή διακόσμηση της εξέδρας του Διονυσίου, στρέφεται προς τα δεξιά, ενώ τα κυματιστά μαλλιά κυλάνε λοξά πάνω στους κροτάφους. Παρόλη τη θηλυπρέπεια που παρουσιάζει, τα μισάνοιχτα χείλη χωρίς χαμόγελο και το απλανές βλέμμα, δίνουν μια έκφραση απόμακρης γαλήνης και την εικόνα ενός «διανοούμενου» Διονύσου, που εμπνέει τους καλλιτέχνες²³⁷. Επίσης από το χορηγικό Μνημείο προέρχεται και το τραγικό προσωπείο, που ήταν έμβλημα της Τραγωδίας(:). Παρά την συμβατική σατυρική αναπαράσταση του συνηθισμένου προσωπείου, ο γλύπτης προτίμησε να το αποδώσει ρεαλιστικά-εικονιστικά ως αναπαράσταση κεφαλιού τυφλού γέροντα με στεγνά χαρακτηριστικά. Η δεξιοτεχνία του γλύπτη, μαζί με την ευαισθησία του και την αληθοφάνεια, πλησιάζει μερικά κεφάλια γερόντων του 4^{ου} αι. π.Χ., πάνω σε αττικές στήλες²³⁸.

3.2. Ιερά Ακρόπολης

Όταν οι Πάριοι έφθασαν στη Θάσο, έθεσαν την αποικία τους υπό την προστασία των ιερών των θεοτήτων που έφεραν μαζί τους, όπως τους *Δήλιους Απόλλωνα* και *Άρτεμη*, τον *Πύθιο Απόλλωνα* και την *Αθηνά Πολιούχο* και έκτισαν τα ιερά τους στην κορυφογραμμή της Ακρόπολης.

Στον λόφο της Ακρόπολης οι Πάριοι άποικοι εγκατέστησαν σε δύο ιερά σχετικά με τις πατρογονικές λατρείες, του *Απόλλωνα Πυθίου* και της *Αθηνάς Πολιούχου*. Στην νοτιότερη κορυφή βρισκόταν, λαξευμένο μέσα σε βράχο, το μικρό ιερό του θεού *Πάνα*. Η περίοπτη, φυσική οχυρή θέση της ακρόπολης ενισχύθηκε με επιβλητικά αναλήμματα και τείχη που καθώς ήταν ορατά από μακριά, μαρτυρούσαν την ισχύ της πλούσιας και δυνατής αρχαίας πόλης.

Η λατρεία του Πυθίου Απόλλωνα στην Θάσο εκπροσωπείται από ελάχιστα ευρήματα από το ιερό στην θέση του οποίου κτίστηκε το βυζαντινό και μεσαιωνικό κάστρο της Ακρόπολης. Από

²³⁶ Bernard and Salviat 1959, 288-335.

²³⁷ Salviat 1979, 163 εικ.5,164-5 εικ.6 · Holtzmann 1989, 142 αρ.21, εικ.93.

²³⁸ Περιστέρι 1990, 398.

το γειτονικό ιερό της Αθηνάς Πολιούχου εκτίθεται κεραμική, αναθήματα με εγχάρακτες επιγραφές, ειδώλια, και αγαλμάτια που προέρχονται κυρίως από την ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε το 1961 εσωτερικά του αναλήμματος του ιερού.

Οι Πατρώοι θεοί λατρεύονταν από τους Θάσιους μαζί με την Δήμητρα και την Κόρη της στο ιερό που βρέθηκε έξω από τα τείχη της πόλης στο ακρωτήριο του *Εβραιοκάστρου* και το οποίο ταυτίστηκε με το Θεσμοφόριο. Εκτός από τα χαρακτηριστικά ειδώλια δεομένων γυναικών, αγγεία και άλλα αναθήματα στο ιερό, εκτίθενται και μερικές από τις ενεπίγραφες στήλες – όρους- που οριοθετούσαν τους χώρους όπου το κάθε γένος λάτρευε την προστάτιδα θεότητά του.

3.2.1. *Ιερό Δηλίας Αρτέμιδος*

Το Δήλιο ήρθε στο φως μετά τις ανασκαφές των Γάλλων Y. Grandjean και Fr. Salviat το 2003. Ανακαλύφθηκε δίπλα στο βόρειο άκρο του Εβραιοκάστρου, σε κοντινή απόσταση από το Θεσμοφόριο²³⁹. Το ιερό διαθέτει έναν μικρό ναό εν παραστάσι, που με βάση τα ευρήματα χρονολογήθηκε γύρω στα τέλη της αρχαϊκής εποχής (**Πίνακας 15α**). Αν και μέχρι σήμερα έγινε μόνο ένας επιφανειακός καθαρισμός, η επιγραφή που ανακαλύφθηκε ήταν αρκετή για την ταύτιση του ιερού. Η επιγραφή αναφέρεται σε δύο λατρευτικούς νόμους του 4^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁰. ο πρώτος για το ιερό του Απόλλωνα Δηλίου και της Αρτέμιδος και ο δεύτερος μόνο για το ιερό της Δηλίας. Η μελέτη των επιγραφών έδειξε ότι η κύρια θεότητα του ιερού είναι η Άρτεμις, ενώ ο Απόλλωνας ήταν η δευτερεύουσα²⁴¹. Επίσης ακόμη μία απόδειξη για την ταύτιση του ιερού, παραδίδεται από τον Ιπποκράτη (5^{ος} αι.), ο οποίος όσο ήταν στη Θάσο έμειναν ασθενείς του «*παρά Δηλίαν*»²⁴². Σύμφωνα με το τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας πόλης²⁴³, βλέπουμε ότι το ιερό ήταν αρκετά σημαντικό στην αρχαϊκή εποχή, γιατί η κατασκευή του οχυρωματικού τείχους στις αρχές του 5^{ου} αιώνα, παρακάμπτει το ιερό σχηματίζοντας μία καμπύλη γύρω του που το τοποθετεί στην άκρη του οικισμού.

Εφόσον η ανασκαφική έρευνα δεν έχει αποπερατωθεί στο εν λόγω ιερό, η χρονολογία της ίδρυσής του είναι λίγο υποθετική. Το Δήλιον της Πάρου²⁴⁴ είχε μεγάλη σπουδαιότητα στην εποχή του αποικισμού, σύμφωνα με τα ευρήματα που ανέρχονται στην γεωμετρική εποχή²⁴⁵,

²³⁹ Grandjean and Salviat ;BCH 130, 206, 293-327.

²⁴⁰ Grandjean and Salviat 2006.

²⁴¹ Grandjean and Salviat 2006, 315-317.

²⁴² Grandjean and Salviat 2012-2013, 220.

²⁴³ Βλέπε πίνακα 4 α.

²⁴⁴ Rubensohn 1962· Berranger 1992, 81-2.

²⁴⁵ Rubensohn 1962· Berranger 1992, 81-2.

οπότε πολύ πιθανόν οι άποικοι της Πάρου να έφεραν τη Λατρεία των Δηλίων θεοτήτων και στη Θάσο στο β' τέταρτο του 7^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁶. Επίσης και στην Πάρο το Δήλιο βρίσκεται σε ύψωμα έξω από την πόλη και ατενίζει το ιερό νησί του Απόλλωνα, τη Δήλο²⁴⁷. Έχει μία σπουδαία θέση με ανεμπόδιστη θέα προς τα κοντινά νησιά, παίζοντας σημαντικό ρόλο στην προστασία της Πάρου²⁴⁸. Στη Θάσο, το Δήλιο κατέχει στρατηγική θέση, πάνω στο θαλάσσιο στενό, με επιβλητική θέα από τον κάβο του Παχύ, έως τις εκβολές του Νέστου, στην απέναντι στεριά.

Τοπογραφικά το Δήλιο της Θάσου συνδέεται με τα άλλα Δήλια, που στην πλειοψηφία τους βρίσκονται απομονωμένα σ' ένα ύψωμα με ανοιχτή θέα στη θάλασσα²⁴⁹. Ο ίδιος ο Πausanias στο έργο του *Περιήγηση*, αναφέρει ότι από περίπου 86 ιερά της Αρτέμιδος στον ελληνικό χώρο τα 69 περίπου βρίσκονται μακριά ή μέσα στα όρια της χώρας. Η Guettel Cole υπογραμμίζει ότι η συγγένεια της θεάς με το χώρο μέσα ή έξω από τα όρια των τειχών, σχετίζεται με τη μετάβαση της θεάς από τον αστικό χώρο στην άγρια φύση, τους επικίνδυνους τόπους και γενικά τα μέρη όπου εύκολα γίνεται η διείσδυση εχθρικών επιδρομών²⁵⁰. Η Morizot²⁵¹, το Δήλιο της Θάσου, το εντάσσει σε μια σειρά από ιερά της της Αρτέμιδος εκτός των τειχών-αν και βρίσκεται εντός-όπως της Αρτέμιδος Ορθίας στη Σπάρτη, της Αρτέμιδος Αγροτέρας στην Αθήνα και τα Αρτεμίσια στη Σάμο και στην Έφεσο.

3.2.2. *Ιερό Πυθίου Απόλλωνα*

Παράλληλα με το βορειοανατολικό τείχος της αρχαίας πόλης της Θάσου, πάνω σε ένα πλάτωμα είναι τοποθετημένο ένα από τα πιο φημισμένα ιερά του 6^{ου} αι. π.Χ. αφιερωμένο στο θεό της μουσικής τον Απόλλωνα (**Πίνακας 15β**). Είναι χωρίς αμφιβολία μία από τις πιο παλιές και σημαντικές περιοχές της τοπογραφίας της πόλης της Θάσου. Το ιερό του Απόλλωνα Πυθίου, του θεού που ο χρησμός του μαντείου του οδήγησε στο νησί τους πρώτους αποίκους²⁵², βρισκόταν στην βόρεια κορυφή της Ακρόπολης, όπως μαρτυρούν τα ευρήματα των επιγραφών. Ο Πύθιος Απόλλωνας είναι αυτός που νομιμοποιεί την αποικιακή δράση των οικιστών, καθιερώνει λατρείες όχι μόνο στην μητρόπολη, αλλά και στην αποικία. Όπως π.χ. με τη λατρεία του Διονύσου και του Αρχιλόχου στη Πάρο ή του Θεογένη (Θεαγένη) στη Θάσο. Λατρείες που

²⁴⁶ Muller 2010, 219 · Salviat 2017, 98-103.

²⁴⁷ Berranger 1992, 81· Zapheiroupolou 1998, 22.

²⁴⁸ Zapheiroupolou 1998, 9.

²⁴⁹ Rubensohn 1962, 39-43.

²⁵⁰ Guettel Cole 2000, 473-475.

²⁵¹ Morizot 2013, 97-105.

²⁵² Ευσέβιος, Ευαγγελική επιστολή, 6,256.

στοχεύουν στην ισχυροποίηση των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας και στοχεύουν στην εξασφάλιση της κοινωνικής και θρησκευτικής τάξης²⁵³.

Το κολοσσιαίο ημίεργο άγαλμα του κριοφόρου κούρου, που μας υποδέχεται σήμερα στην είσοδο του Αρχαιολογικού Μουσείου της Θάσου (**Πίνακας 16α**), προοριζόταν αναμφίβολα να γίνει ανάθημα στο ιερό. Όταν όμως το ράγισμα κατά το λάξευμά του το ακρήστευσε χρησιμοποιήθηκε στην συνέχεια ως οικοδομικό υλικό στον βόρειο αναλημματικό τοίχο. Η λατρεία του Πύθιου Απόλλωνα ήταν μια από τις σημαντικότερες της πόλεως. Στο ιερό αναγράφονταν σημαντικά ψηφίσματα της πόλης με θέμα τη πολιτογράφηση, εκεί φυλάσσονταν το αρχείο της²⁵⁴ και κατέθεταν οι παραβάτες τα ποσά των προστίμων που τους επιβάλλονταν (**Πίνακας 16β**).

Ο ναός του Πυθίου Απόλλωνος χτίστηκε με αρχαϊκή τεχνοτροπία, περίπου το 500π.Χ. και διαιρείται σε *πρόναο*, *σηκό* και *άδυτο*. Είχε κτιστεί και ένα είδος ταράτσας που τον είχαν υποστηρίξει με δύο ισχυρούς τοίχους, ενώ κίονες είχε μόνο στον πρόναο²⁵⁵. Την είσοδο του ναού, ήδη από το τρίτο τέταρτο του 7^{ου} αι. π.Χ., κοσμούσαν δύο ανάγλυφα, το ένα με μορφή λιονταριού και το άλλο πάνθηρα²⁵⁶ (**Πίνακας 16γ-δ**).

Η θέση αξιοποιήθηκε και στα βυζαντινά χρόνια. Από τις αρχές του 7^{ου} αι. μ.Χ. φαίνεται πως η παραλία εγκαταλείπεται και η εγκατάσταση περιορίζεται στα υψώματα της ακρόπολης και στο κάστρο που υψώνεται στην βόρεια κορυφή, όπου τα αρχαία ιερά καταστρέφεται και δόμοι του χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση των οχυρώσεων. Σε αυτή την εποχή ανήκουν οι δύο πύργοι και η διαμόρφωση της εισόδου στην νότια πλευρά καθώς και μία επέμβαση που πραγματοποιήθηκε από τον Γενοβέζο τυχοδιώκτη Tedisco Zaccaria που κατέλαβε πρόσκαιρα το νησί (1308-1318)²⁵⁷. Το 1414 ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος δώρησε το νησί στον γενοβέζο Ιάκωβο Gattilusi που πρόσθεσε στο κάστρο της ακρόπολης ισχυρότερους πύργους. Σ' αυτή την εποχή χρονολογούνται δύο πύργοι της δυτικής πλευράς, δύο δεξαμενές, και το παρεκκλήσι²⁵⁸.

Από το αρχαίο μαρμάρινο ιερό το Πύθιον, απέμεινα μόνο κάποιοι αναλημματικοί τοίχοι και θραύσματα μαρμάρων, που μας θυμίζουν τη σπουδαιότητα του πρώτου ιερού της Θάσου.

---

²⁵³ Πausanias, 6.11.7-8.

²⁵⁴ Rouilloux, 1954, 238-87.

²⁵⁵ Grandjean and Salviat 1997, 758-761.

²⁵⁶ Το 1864 ο E. Miller τα μετέφερε στο Λούβρο.

²⁵⁷ Grandjean and Salviat, 2012, 53.

²⁵⁸ Grandjean and Salviat 1997, 758-761.

3.2.3. *Ιερό Αθηνάς Πολιούχου*

Πάνω σε φυσικό πλάτωμα στην Νότια κορυφή της Ακρόπολης οι Πάριοι άποικοι εγκατέστησαν την πατρογονική λατρεία της θεάς Αθηνάς, σύμφωνα με την μαρτυρία των αρχαιότερων αφιερωμάτων (πινακίων και αγγείων, πήλινων ειδωλίων) που τοποθετούνται χρονολογικά στον 7ο αιώνα π.Χ.. Οστρακα που βρέθηκαν εδώ φέρουν εγχάρακτες αναθηματικές επιγραφές στην Αθηνά Πολιούχο (προστάτιδα της πόλεως), **(Πίνακας 18α-γ)**.

Η πρώτη αρχιτεκτονική φάση του ιερού εκπροσωπείται από ένα ανάλημμα προς βορρά και τμήμα τοίχου του παλαιότερου ναού από τον οποίο σώθηκαν μερικά πολύχρωμα, αρχαϊκά κεραμίδια. Στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ., το φυσικό πλάτωμα επεκτάθηκε με την κατασκευή ενός ισχυρότερου βόρειου αναλήμματος και το χτίσιμο του νεότερου ναού του οποίου είναι σήμερα ορατά μόνο τα θεμέλια. Αποτελούνταν από πρόναο, σηκό και οπισθόδομο και δεν είχε περιμετρικά εξωτερική κιονοστοιχία. Ο βωμός βρισκόταν στα δυτικά ενώ η πρόσβαση στο ιερό γινόταν από μνημειακό πρόπυλο στα ανατολικά²⁵⁹, **(Πίνακας 17α)**. Σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες στο ιερό της Αθηνάς αναγράφονταν σημαντικά ψηφίσματα της πόλεως και εδώ κατέθεταν οι παραβάτες ορισμένων νόμων τα χρηματικά πρόστιμα που τους επέβαλε η πόλη. Το 1954, ακριβώς ανατολικά του βωμού αποκαλύφθηκε *in situ*, ενεπίγραφο μαρμάρινο βάθρο με δύο αναβαθμούς η άνω αναθηματική επιγραφή της Αθηνάς Προπυλαίας²⁶⁰ **(Πίνακας 17β)**.

3.2.4. *Ιερό του θεού Πάνα*

Το ιερό του Πανός είναι ένα ιδιαίτερος τύπος λατρείας, βρίσκεται στο λόφο της Ακρόπολης²⁶¹ **(Πίνακας 19α)** και λαξευμένο σε βράχο, σαν κεραμοσκεπής θάλαμος, Η Owen²⁶², θεωρεί ότι στην αρχή το μνημείο χτίστηκε ως ταφικό και το συγκρίνει με παραπλήσια ταφικά μνημεία της Θράκης, ενώ μετέπειτα αφιερώθηκε από τους άποικους στο θεό Πάνα. Ο Πάνας λατρευόταν ως προστάτης των βοσκών αλλά και ως θεός που έλεγχε τον πανικό και δεχόταν προσφορές από τους φρουρούς της Ακρόπολης **(Πίνακας 20α-β)**. Το υπαίθριο ιερό του αποτελούσε μια ημικυκλική κοιλότητα, τεχνητά λαξευμένη στον βράχο, στολισμένη με ένα ανάγλυφο του θεού μέσα σε αέτωμα. Το πλάτος από το άνοιγμα ήταν 4,15μ. και το βάθος του 1,98μ.. Η είσοδος του πλαισιωνόταν από κατώφλι κατασκευασμένο από μάρμαρο, παραστάδες και υπέρθυρο. Στο βάθος του θαλάμου βρισκόταν μια ανάγλυφη αετωματική σύνθεση τριών επιπέδων. **(Πίνακας 19β)** Στο πιο χαμηλό επίπεδο απεικονιζόταν σκηνή από συμπόσιο, από την οποία

²⁵⁹ Daux 1960, 864-866.

²⁶⁰ Et. Th. V (1958) 228 αρ.404, πιν. LV. 1-2.

²⁶¹ Baker-Penoyre 1909, 215-218.

²⁶² Owen 2000, 139-143.

διασώζονται μόνο τα άκρα, στην αριστερή πλευρά απεικονίζεται δίνος και στη δεξιά κάνθαρος και κωνικό αγγείο πάνω σε τραπέζι. Στο κέντρο βρισκόταν ξαπλωμένος ο θεός να παίζει τη σύριγγα και να επιβλέπει το κοπάδι του, ενώ δύο τρεις κατσίκες στέκονται δεξιά του. Δύο τράγοι ανασηκωμένοι στα πίσω πόδια και ανάμεσά τους κάνθαρος αποτελούν την επόμενη ζώνη διακόσμησης μέσα σε ακρωτήριο. Στο αριστερό άκρο εμφανίζεται γυμνή μορφή που βαδίζει προς τα αριστερά και κρατά κληματίδα που αναπτύσσεται πίσω της. Αντίστοιχα υπάρχει και μια μορφή προς τα δεξιά²⁶³.

Τα βουκολικά αυτά στοιχεία της παράστασης (οι δύο κριοί που στέκονται αντιμέτωποι από τις δύο μεριές ενός κανθάρου στην κορυφή του αετώματος, τα κλαδιά του αμπελιού και οι τράπεζες προσφορών στις άκρες της κοιλότητας φορτωμένες με αγγεία του κρασιού), παραπέμπουν στην στενή συνάφεια του Πάνα με τον Διόνυσο και στην σχέση του θεού με την αναδημιουργό δύναμη της φύσης. Σε επιγραφή του 3^{ου} αι. π.Χ. από το ιερό του Διονύσου στη Θάσο επιβεβαιώνεται αυτή η κοινή απόδοση τιμών στους δύο θεούς²⁶⁴. Ο Devambez χρονολογεί την κεντρική παράσταση γύρω στον 4^ο αιώνα π.Χ. με βάση την τεχνοτροπία²⁶⁵, ενώ τη σκηνή του συμποσίου τη θεωρεί σύγχρονη με τη διαμόρφωση της κόγχης. Οι ανώτερες ζώνες και η διεύρυνση του βάθους της κόγχης ανήκουν σε μια επόμενη φάση²⁶⁶.

Κοντά στο ιερό βρισκόταν και μία από τις εισόδους ενός λατομείου χρυσού, το οποίο λειτουργούσε κατά την αρχαιότητα. Κοντά σ' αυτό το μικρό ιερό κατέληγε και μία από τις οδούς που ξεκινούσε από το Αρτεμίσιο η οποία σκαρφάλωνε την πλαγιά κατά μήκος της βραχώδης ράχης και έφτανε στο ιερό.

Κατά την ανασκαφή του οικοπέδου Τσούπρα²⁶⁷ το 1993 αποκαλύφθηκε πεσσοειδή βάση κίονα δωρικού ρυθμού, με παράσταση Πάνα. Το ανάγλυφο σώζεται σε καλή κατάσταση και χρονολογείται στην πρόιμη ελληνιστική εποχή (**Πίνακας 20γ**).

3.3. Αγροτικά Ιερά

Τα ιερά στη φύση - τα αγροτικά ιερά, έχουν ένα σημαντικό ρόλο: την εξύμνηση της γενναιοδωρίας της φύσης, της αγριότητας αλλά και της εξημέρωσής της. Ορισμένα από αυτά, όπως το ιερό των Διόσκουρων στην Αλυκή της Θάσου απέχουν αρκετά χιλιόμετρα από το άστυ και συνεπώς ήταν απομακρυσμένα από τις καθημερινές εκδηλώσεις λατρείας αλλά και από

---

²⁶³ Kozelj 1983, 714-744.

²⁶⁴ IG XII, Suppl. 429.

²⁶⁵ Devambez 1976,119

²⁶⁶ Pouilloux 1958,28 · Devambez 1976,117-123· Grandjean-Salviat 2012,148-150.

²⁶⁷ Μπόνιας 1999, 587-589 · Σαλωνίδης 1997, 573-584.

κάθε άλλη ανθρώπινη δραστηριότητα, ενώ το ιερό που ήταν αφιερωμένο στη Δήμητρα και την Κόρη βρίσκονται λίγα μέτρα μακρύτερα από τα τείχη της πόλης.

3.3.1. Θεσμοφόριο

Η ευρύτατη αποδοχή της λατρείας της θεάς Δήμητρας στον ελληνικό κόσμο πιστοποιείται από το πλήθος των ιερών της, τα οποία ιδρύονταν σε χώρους με άφθονα νερά, λόγω της εξαγνιστικής χρήσης του νερού στα στάδια της μύησης, αλλά και επειδή το νερό αποτελεί την γονιμοποιό δύναμη της γης²⁶⁸. Σύμφωνα τον Polignac²⁶⁹, τα ιερά της Δήμητρας διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: της υπαίθρου που αφιερώνονται στη θεά της γονιμότητας, και του άστεως, που υποδηλώνουν πολιτικό/πολιτειακό ρόλο, που διαδραματίζει η λατρεία της στη ζωή της πόλης-κράτους.

Τα δεδομένα που υπάρχουν για τα ιερά της Δήμητρας είναι ότι κτίζονταν σε απομακρυσμένες περιοχές καθώς, ήταν απαραίτητη η απομόνωση σε φυσικό περιβάλλον, λόγω των μυστικών τελετών προς τιμή της θεάς, που δεν πρέπει να φανερωθούν στους αμύητους²⁷⁰. Μια δεύτερη άποψη για την απομόνωση των ιερών της και η άμεση γειτνίασή τους με τον περίβολο ενός οικισμού, είναι η συμβολή της θεάς στη δημιουργία και στην επιβίωση του οικισμού, διασφαλίζοντάς τον με πλούτη. Πιθανώς, μάλιστα να θεωρείται και ως προστάτιδα των τειχών του οικισμού αυτού²⁷¹. Τα ιερά που έχουν έρθει στο φως στον ελληνικό χώρο, επιβεβαιώνουν τις γραπτές μαρτυρίες, για τη θέση των Θεσμοφορίων σε υψώματα και στις άκρες των πόλεων, δίπλα στα τείχη²⁷².

Το Θεσμοφόριο της Θάσου ανήκει στα ιερά της υπαίθρου, που αφιερώνονται στη θεά της βλάστησης και της καρποφορίας. Χαρακτηριστικό του ιερού, η συν λατρεία της Δήμητρας με την Κόρη και με τους *Πατρώους* θεούς.

Έξω από τα τείχη, στο βραχώδες ακρωτήριο του εβραιοκάστρου, μακριά από τον οικιστικό ιστό της πόλης, αλλά σε μικρή απόσταση από το τείχος, βρίσκεται το ιερό των Θεσμοφόρων θεοτήτων, της Δήμητρας και της Κόρης²⁷³ (**Πίνακας 21α**). Το ιερό ορίζεται από ένα μεγάλο αναλημματικό τοίχο, ήταν εγκαταστημένο πάνω σε πλάτωμα των βράχων, σε μία τεχνητή ταράτσα που το προέκτεινε. Ο αναλημματικός τοίχος αυτής της ταράτσας ,δεσπόζει ακόμη

---

²⁶⁸ Burket 1996,21-29.

²⁶⁹ Polignac 1995,21-25, 32-88.

²⁷⁰ Cole 1994,215-216.

²⁷¹ Τιβέριος, 2001, 123 υποσημ. 37.

²⁷² Μαζαράκης 1995,104. · Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 104· Μητσοπούλου 2010, 43-47.

²⁷³ Baker-Penoyre 1909,215-218.

πάνω από τη θάλασσα. Σώζεται σχεδόν σε τρία μέτρα ύψος στο κέντρο του και το πάχος φτάνει τα δύο μέτρα. Η εξωτερική κάθετη επιφάνεια είναι χτισμένη με μεγάλους λαξευμένους σχιστόλιθους, και από κοντά μοιάζει μ'έναν από τους αναλημματικούς τοίχους της Ακρόπολης. Ανήκει στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. και υπερυψώθηκε στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁴. Δεν σώζεται κανένα θεμέλιο, μόνο αρχαϊκοί ακροκέραμοι με φυτική διακόσμηση, βεβαιώνουν την ύπαρξη κτισμάτων του 6^{ου} αιώνα.

Μέσα στις επιχώσεις της ταράτσας και στα συντρίμια που είναι σωρευμένα κάτω από το αναλημματικό τοίχο, βρέθηκαν πολλά αναθήματα, κυρίως πήλινα ειδώλια δεόμενων γυναικών και κέρνοι, καθώς και επιγραφές(**Πίνακας 21β-δ**). Στο ιερό ανακαλύφθηκαν και μαρμάρيني βωμοί αφιερωμένοι στους πατρώους θεούς ορισμένων φατριών, τον Δία με τα επίθετα: *Αλάστορα*, *Πατρώο*, *Κτήσιο*, την Αθηνά ως *Μυκεσία*, και *Πατρώα*, την Άρτεμη ως *Ορθωσία* και τις Νύμφες²⁷⁵. Η εγκατάσταση αυτών των βωμών στο ιερό οφείλεται ίσως στην πολιτική διάσταση της θεάς, αλλά και στο στενό δεσμό της με αυτούς τους θεούς.

Τον 5^ο αι. μ.Χ. έξω από το οχυρό, στο ακρωτήρι του Εβραιόκαστρου, κτίστηκε μια παλαιοχριστιανική βασιλική και ένα νεκροταφείο, ενώ σήμερα πάνω στα ερείπιά τους είναι κτισμένο το εκκλησάκι των Αγ. Αποστόλων.(**Πίνακας 22α**). Η βασιλική του 5^{ου} αι. μ.Χ., έχει ένα νάρθηκα που είναι στρωμένος με αρχαία μάρμαρα σε β' χρήση και τρία κλίτη όπου αργότερα προστέθηκαν οι εξώστες. Μια τετράγωνη αίθουσα κι ένας κυκλικός βοηθητικός χώρος ίσως πύργος ή φάρος -της ίδιας εποχής με τη βασιλική - πλαισιώνουν το νάρθηκα, όπου βρίσκονται δύο μεγάλοι τάφοι στη βορειοανατολική άκρη. Στην ύστερη βυζαντινή εποχή, μετά την καταστροφή της εκκλησίας, μερικοί τάφοι ξαναχρησιμοποιήθηκαν²⁷⁶.

3.3.2. *Αλυκή- Ιερό Απόλλωνα ή Διόσκουρων*

Στη νοτιοδυτική πλευρά του νησιού η Αλυκή, μια μικρή, καταπράσινη, χερσόνησος βουλιάζει στη θάλασσα, έχοντας πάνω της μια πλουτοπαραγωγική πηγή, μια πολύτιμη πρώτη ύλη: το ολοκάθαρο, φωτεινό, λευκό μάρμαρό της, το λατομείο της που για 14 αιώνες προσέφερε το μάρμαρο της σε πολλές περιοχές του τότε γνωστού κόσμου, ένα από τα σημαντικότερα βιομηχανικά κέντρα της ανθρωπότητας. Στον ανατολικό όρμο της βρίσκονται τα απομεινάρια ενός ναού όπου τιμούσαν τους Διόσκουρους. Σ αυτόν το χώρο έκαναν τις δεήσεις τους, προτού ταξιδέψουν, τα πληρώματα των караβιών που μετέφεραν τα πολύτιμα φορτία του μαρμάρου.

---

²⁷⁴ Holtzmann 1989,59.

²⁷⁵ Holtzmann 1989,59

²⁷⁶ Baker-Penoyre 1909,215-218.

Ερείπια ενός αρχαίου οικισμού της χερσονήσου, ανακαλύφθηκαν ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ. σ' ένα ιερό σπήλαιο στα ανατολικά του όρμου. Η λέξη Αλυκή προέρχεται είτε από το *αλς* (θάλασσα), είτε από το *αλκή* (ισχύς, δύναμη). Ολόκληρη η περιοχή της χερσονήσου έχει χαρακτηριστεί μεγάλης αρχαιολογικής σημασίας και είναι προστατευόμενη.

Κατά την αρχαιότητα στη θέση της σημερινής Αλυκής υπήρχε μικρός οικισμός, το όνομα του οποίου αγνοείται. Οι κάτοικοι κυρίως λατόμοι με κύρια απασχόληση την εξόρυξη μαρμάρου στα λατομεία της περιοχής, εργασία η οποία τους εξασφάλιζε τα απαραίτητα μέσα για την επιβίωση των ίδιων και των οικογενειών τους. Το ιερό βρίσκεται στο μυχό του ανατολικού όρμου στην Αλυκή. Η λατρεία στον χώρο ξεκινά τον 7^ο αιώνα π.Χ., τον καιρό της πρώτης εγκατάστασης των Παρίων στο νησί και συνεχίζεται μέχρι τον 3^ο αιώνα μ.Χ. Το 1856 εντοπίστηκε από τον G. Perrot²⁷⁷, όμως η έρευνα ξεκινάει το 1886 με υπεύθυνο τον Th. Bent. Ακολούθησαν ανασκαφές το 1924²⁷⁸ και η περιοχή διερευνήθηκε σχολαστικά από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή την περίοδο 1961 - 1964. Τα πορίσματα των ανασκαφών αυτών της Αλυκής της Θάσου τα δημοσίευσε εκτενώς ο J. Servais το 1980²⁷⁹.

Στον ανατολικό κόλπο, στον κόλπο της Ιεριχούς, σώζεται κτίσμα(διαστάσεων: 30 χ 17μ.), το οποίο ουσιαστικά αποτελείται από δύο οικοδομήματα με όμοια κάτοψη (πρόσοψη με δωρική κιονοστοιχία *in antis* και διπλή είσοδο σε δύο χώρους από τους οποίους ο μεγαλύτερος έχει κεντρική εστία), χωρίζονται δε μεταξύ τους με διάδρομο κατεύθυνσης ανατολικά- δυτικά, οικοδομούνται στο τέλος του 6^{ου} και στην αρχή του 5^{ου} αιώνα π.Χ. για να χρησιμεύσουν ως χώροι υποδοχής των προσκυνητών του ιερού και τέλεσης τελετουργικών δειπνων²⁸⁰ (**Πίνακας 22 β**).

Το νότιο κτίσμα δίπλα στο λόφο βρίσκεται σε σχετικά καλή κατάσταση, και δεν υπέστη σοβαρές μετατροπές. Είναι τετράγωνο (διαστάσεων: 11,60 X 13μ.)²⁸¹, και φέρει πρόσοψη ενός προστώου με πέντε κίονες *en parasτάσι*. Οι κίονες δωρικοί ,μονολιθικοί 3,50μ.περίπου, αράβδωτοι, ο ένας έχει αναστηλωθεί και φέρει ελαφρύ επιστύλιο ζωοφόρο με τρίγλυφα και μετόπες²⁸². Το οικοδόμημα αποτελείται από δύο άνισες αίθουσες, τις οποίες χωρίζει μεσότοιχος (**Πίνακας 23α**). Στους χώρους μπορεί να εισέλθει κανείς μέσα από θυραία ανοίγματα, που τοποθετούνται στον κεντρικό άξονα (Α-Δ) από τους ανασκαφείς. Στο μέσο της βόρειας

---

²⁷⁷ Perrot 1864, 92-93.

²⁷⁸ Daux 1962, 949-950· Grandjean-Salviat 2012 196-197, 199.

²⁷⁹ Servais 1980.

²⁸⁰ Holtzmann 1989,98-102.

²⁸¹ Servais 1980, 49· Sinn 2004 και Grandjean-Salviat 2012, 197-198.

²⁸² Daux 1962, 954-955· Servais 1980, 54 και Grandjean-Salviat 2012, 197

αίθουσας, που είναι και η πλατύτερη, βρίσκεται μία χαμηλή εστία—«εσχάρα» περιτριγυρισμένη από τέσσερις μακρόστενους, μαρμάρινους λίθους²⁸³ διαστάσεων 1,10x1,41μ. **(Πίνακας 23β)** Το κτίριο αυτό που χρονολογείται γύρω στο 500 π.Χ. είναι η αρχαιότερη δωρική κατασκευή στη Θάσο²⁸⁴.

Το βόρειο κτίσμα πιο πολύπλοκο και σε χειρότερη κατάσταση διατήρησης, έχει την όμοια διάταξη με το νότιο κτίσμα και διατηρεί ίχνη δύο κατασκευαστικών φάσεων την αρχική *ιωνική* φάση και την μεταγενέστερη *δωρική* τροποποίηση. Έχει και αυτό σχεδόν τετράγωνη κάτοψη (διαστάσεων: 16 X 16,50μ.) και είναι τοποθετημένο σε τεχνητό άνδρηρο που δεσπόζει στην περιοχή. Ανατολικά σώζονται ελάχιστα λείψανα του τοίχου από μαρμαρόπλινθους, ενώ από τη μεριά της θάλασσας ένας κυματοθραύστης προστάτευε τη βάση του. Από τα δυτικά διακρίνεται προστώο με κιονοστοιχία, πίσω τοίχος με δύο πόρτες, που ανοίγουν σε δύο αίθουσες με άνισο μέγεθος, από τις οποίες η βόρεια διαθέτει «εσχάρα» **(Πίνακας 23γ)**.

Στο Ιωνικό κτίσμα, (γύρω στο 530-525π.Χ.) ανήκουν η κατασκευή του ανδρήρου, η διαίρεση σε δύο διαμερίσματα, καθώς και ο τοίχος του οικοδομήματος που βρίσκεται στα νότια. Ο τοίχος αυτός φέρει ορθοστάτες με διπλό μέτωπο από μαρμαρόπλινθους, ενώ στο δεξιό τμήμα της πρόσοψης, φέρει ορθοστάτες όπου διατηρούνται τα ίχνη δύο ιωνικών βάσεων με διακόσμηση αράβδωτης σπείρας²⁸⁵.

Το δωρικό κτίσμα, γύρω στο 470-465 π.Χ. αντικατέστησε το ιωνικό κτήριο. Μία δωρική κιονοστοιχία προέκτεινε την παλιά πρόσοψη κατά 11μ. περίπου, σχηματίζοντας μία προεξοχή. Στη βαθμιδωτή βάση του νέου προστώου, διακρίνονται τα ίχνη της παραστάδας και των κίωνων, ενώ το τμήμα ενός κορμού με ακμές παρέμεινε *in situ*. Το βόρειο κατώφλι διακοσμείται μπροστά με τρεις ταινίες και είναι τοποθετημένο στον άξονα ενός μετακιονίου. Το δωρικό κτίσμα δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, λόγω των μνημειακών του διαστάσεων του²⁸⁶.

Στα σκαλιά του βόρειου οικοδομήματος οι επισκέπτες άφησαν χαραγμένα τα ονόματα τους καθώς και αυτά των εραστών και αγαπημένων τους, συχνά συνοδευμένα με αισχρόλογα ή ερωτικούς υπαινιγμούς. Βάσεις και δόμοι των δύο κτιρίων σώζουν ευχές²⁸⁷ των ναυτικών που έφταναν μέχρι εδώ για να μεταφέρουν μάρμαρο από τα λατομεία. Ζητούσαν από τους θεούς

---

²⁸³ Servais 1980, 68.

²⁸⁴ Grandjean & Slviat 2012, 198.

²⁸⁵ Servais 1980.

²⁸⁶ Servais 1980.

²⁸⁷ Bernard and Salviat 1962, 609-611.

εύπλοια (=καλό ταξίδι) για τα καράβια τους που τα ονομάτιζαν και αυτά με ονόματα θεών (Αρτέμιδα, Σάραπη, Ηρακλή, Ποσειδώνα, Ασκληπιό).

Στις ανασκαφές του χώρου που έγιναν υπό την επίβλεψη του αρχαιολόγου Th. Bent²⁸⁸ βρέθηκε ένας κούρος που εκτίθεται στο Μουσείο της Κωνσταντινούπολης, όπως επίσης και πληθώρα από επιγραφές που επιβεβαιώνουν ότι η λατρεία στο ιερό ήταν συνεχής έως και τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια (**Πίνακας 23δ**). Σε κάποια από τις επιγραφές γίνεται αναφορά και στους θεούς Σωτήρες, τους Διόσκουρους, πατροπαράδοτους προστάτες των ναυτικών επειδή τους ταύτιζαν με τη Μικρή και Μεγάλη Άρκτο, που οι ναυτικοί χρησιμοποιούσαν ως οδηγούς στα ταξίδια τους.

3.3.3. Ιερό Αρκούδας

Πάνω στην επαρχιακή οδό από Λιμένα προς Παναγία και σε απόσταση περίπου 300μ. από την πύλη του Σιληνού, αποκαλύφθηκαν τα λείψανα ενός αρχαίου ναού. Σώζονται τα κατάλοιπα αναλημματικών τοιχωμάτων λόγω της έδρευσης του ναού σε επικλινές έδαφος, το πόδιο του ναού, καθώς και η μαρμάρινη βάση ενός μνημειακού βωμού διαστάσεων 9,60X5,34μ., τοποθετημένο στο μέσον μιας ημικυκλικής ζώνης από πλάκες γνευσίου ακτίνας 9,35μ. Στα μάρμαρα της θεμελίωσης διακρίνονται εντορμές για σιδερένιους συνδέσμους²⁸⁹. Αρχιτεκτονικά μέλη, με ανάγλυφη διακόσμηση λέσβιου κυματίου σε β' χρήση, βρέθηκαν σε παρακείμενη κρήνη νεότερων χρόνων, που ίσως ανήκουν στην ανωδομή του βωμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΙΕΡΑ ΗΡΩΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ

4.1. Η αρχαία Αγορά

Ο ρόλος της αγοράς στη αρχαιότητα ήταν νευραλγικός, επειδή αποτελούσε το πολιτικό, κοινωνικό, δικαστικό, θρησκευτικό και οικονομικό κέντρο των ελληνικών πόλεων. Στη ραψωδία Θ της Οδύσσειας του Ομήρου, οι Φαίακες καλούνται να συγκεντρωθούν στην Αγορά της πόλης τους, ώστε να ακούσουν τον Οδυσσέα να διηγείται τις περιπέτειές του. Αυτοί οι στίχοι του Ομήρου είναι μια από τις πρωϊμότερες πηγές που μαρτυρούν, ήδη από τον 8^ο αι. π.Χ., την παρουσία ενός δημόσιου χώρου μέσα στην πόλη για να συγκεντρώνονται οι πολίτες²⁹⁰. Στην αρχαιότητα φαίνεται ότι πολλές από τις πρώιμες αγορές οργανώθηκαν γύρω από αστικά ιερά, όπως στον ναό του Απόλλωνα Λυκείου στο Άργος ή στο ναό της Αθηνάς Πολιάδος στην Τεγέα. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι αφορμή για τη δημιουργία της Αγοράς

---

²⁸⁸ ETBA 1997, 139.

²⁸⁹ Salviat 1959, 385-390.

²⁹⁰ Owens 1992, 18.

στάθηκε η παρουσία ενός ιερού. Ο Hölsher²⁹¹ ωστόσο εκφράζει την άποψη ότι η αγορά σχεδιάστηκε από την αρχή ως ένας χώρος που αποστολή του ήταν να εκφράσει μία καινούρια πολιτική αντίληψη²⁹². Η νέα αυτή άποψη προϋπέθετε την παρουσία μιας θεσμικής συλλογικής αρχής, δηλαδή ένα σώμα πολιτών. Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της αγοράς ως τόπος συγκέντρωσης πολιτών είναι άμεσα συνδεδεμένο με την έννοια της ελληνικής πόλης – κράτους που είναι από τη φύση της ανεξάρτητη και αυτοδιοικούμενη²⁹³.

Στην αρχαιότητα, όπως και σήμερα οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν γενικά τον όρο «αγορά», εννοώντας τόσο την ευρύτερη εμπορική περιοχή όσο και το διοικητικό κέντρο της πόλης. Στην ουσία όμως, η αγορά ήταν μόνο η μεγάλη ανοιχτή πλατεία όπου λάμβαναν χώρα οι δημόσιες εκδηλώσεις, όπως οι εκλογές, οι συγκεντρώσεις, οι πομπές κ.τ.λ. Με αυτή την έννοια ο χώρος της αγοράς ήταν ιερός γι' αυτό και οροθετούνταν, καθώς και απαγορευόταν η είσοδος σε πολίτες που ήταν μισοί, σύμφωνα με αυτά που αναφέρουν ο Αισχίνης αλλά και ο Δημοσθένης. Η απαγόρευση εισόδου στερούσε από τον πολίτη, που είχε υποπέσει σε μία ανίερη πράξη, το δικαίωμα συμμετοχής σε μεγάλο μέρος της πολιτικής και κοινωνικής ζωής²⁹⁴. Ο χώρος της Αγοράς δεν είχε μόνο πολιτικές ή ιερές εκφάνσεις αλλά ήταν πολυλειτουργικός και διαφόρων ειδών δραστηριότητες λάμβαναν χώρα εκεί. Απαριθμούνται τουλάχιστον 23 τέτοιες δραστηριότητες κατά την κλασική περίοδο. Σε αυτές περιλαμβάνονται δικαστικές και εμπορικές δραστηριότητες, αλλά και από προσφορές θυσιών μέχρι και την άντληση νερού²⁹⁵. Αν και μας είναι γνωστή η ιδεολογική και λειτουργική σημασία της αγοράς σε μεγάλο βαθμό, δεν ισχύει το ίδιο για το αρχιτεκτονικό και χωροοργανωτικό πλαίσιο. Οι γνώσεις μας σχετικά με το τελευταίο είναι συχνά αποσπασματικές για μεγάλο αριθμό αγορών ως την ελληνιστική περίοδο²⁹⁶.

Η Αγορά της της πόλης της Θάσου υπήρξε κέντρο πολιτικής, εμπορικής και θρησκευτικής σημασίας. **(Πίνακας 24α)**. Επρόκειτο για μια πλατεία δημόσιου χαρακτήρα, 80 x 100 μ. περίπου που περιβαλλόταν και στις τέσσερις πλευρές με στοές που αποτελούσαν την πρόσοψη εργαστηριακών, εμπορικών ή άλλων δημόσιων συγκροτημάτων ενώ μπροστά τους βρίσκονται ευθυγραμμισμένα τιμητικά και αναθηματικά μνημεία. Οι αρχαιότερες κατασκευές που έχουν αναγνωριστεί εδώ τοποθετούνται χρονολογικά στον 6ο αιώνα π.Χ.. Η ανοικοδόμηση όμως

---

²⁹¹ Holscher 1998,42.,

²⁹² Ευαγγελίδης 2010, 25.

²⁹³ Martin 1974, 130 – 174.

²⁹⁴ Camp 2004, 72 – 73.

²⁹⁵ Millett 1998, 211 – 218.

²⁹⁶ Ευαγγελίδης 2010, 26.

έγινε σταδιακά από τις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ., εποχή που παρατηρείται γενική αναδιοργάνωση της θασιακής πόλης, και φθάνει έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, όποτε ο χώρος πήρε την τελική του μορφή.

Μια πλακόστρωτη οδός που ξεκινούσε από το κλειστό λιμάνι οδηγούσε μέσα από μία πύλη του τείχους σε ένα μνημειακό πρόπυλο που οικοδομήθηκε τον 1ο αιώνα μ.Χ. και αποτελούσε την κύρια είσοδο στον χώρο. Στην βορινή πλευρά αυτής της οδού χτίστηκε στις αρχές των ρωμαϊκών χρόνων ένας πλακόστρωτος αύλειος χώρος με κιονοστοιχία στις τρεις πλευρές και εξέδρα. Η Βορειοδυτική στοά χτίστηκε στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Οι 35 δωρικοί κίονες της πρόσοψης στήριζαν μια ζωφόρο από ακόσμητες μετόπες και τρίγλυφα που στέφονταν από γείσο περίτεχνα διακοσμημένο με ανθέμια και κλαδιά ακάνθου. Μια σειρά από βάσεις αγαλμάτων και βωμοί ήταν στημένα εμπρός της.

Στη Βόρεια πλευρά της Αγοράς ήταν συγκεντρωμένα σημαντικά δημόσια κτίσματα της πόλης. Το ορθογώνιο κτίριο έχει ερμηνευτεί ως πρυτανείο, το δωρικό κτίριο με τις δύο πλάγιες πτέρυγες που προεξέχουν υπήρξε, όπως φαίνεται, σημαντικό διοικητικό κέντρο. Πάνω στους τοίχους του χαραχτήκαν από το 2ο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. έως και τον 3ο αιώνα μ.Χ., τα ονόματα των τριών ετήσιων αρχόντων (Θεωρών) καθώς και κείμενα δημόσιου ενδιαφέροντος. Κοντά στο κτίριο αυτό υπήρχε πλήθος εργαστηρίων και αποθηκών, δωρεά του πλούσιου θάσιου Θεοδέκτη (2ος αιώνας π.Χ.) που απέκτησε αργότερα μια στεγασμένη πρόσοψη από μονολιθικούς κίονες -Βορειοανατολική στοά). Μπροστά από το συγκρότημα αυτό στήθηκε τον 2ο αιώνα π.Χ. μία βάση σε σχήμα πλώρης με σχηματοποιημένα κύματα στις δύο πλευρές της (10), ένα αναθηματικό μνημείο, τύπου όμοιου με αυτό της Νίκης της Σαμοθράκης.

Στην νοτιοανατολική πλευρά της πλατείας βρισκόταν μια μεγάλη, μαρμάρινη, δωρική στοά που οδηγούσε με τέσσερις εισόδους και παράθυρα σε μια υπόστυλη, κλειστή στοά. Στο βορινό άκρο αυτής της στοάς υπήρχε το κενοτάφιο του Γλαύκου, που ήταν ένας από τους πρώτους Πάριους αποίκους που έφθασαν στη Θάσο, φίλος του ποιητή Αρχίλοχου που μνημονεύεται στα ποιήματά του. Πίσω από την υπόστυλη στοά υπήρχε ένα δημόσιο εμπορικό κτίριο που η πρόσοψη του βρισκόταν σε έναν από τους βασικούς οδικούς άξονες της πόλης, ένα δρόμο στρωμένο με πλάκες που κατέληγε στο ιερό του Ηρακλή στην *Δίοδο των Θεωρών*, μια μνημειακά διαμορφωμένη οδό, πλασιωμένη με δύο τοίχους, που στην επιφάνεια τους ανακαλύφθηκαν εντοιχισμένα τρία λατρευτικά ανάγλυφα με την απεικόνιση του Απόλλωνα με τις νύμφες και του Ερμή με τις Χάριτες (σήμερα βρίσκονται στο μουσείο του Λούβρου). Στον Ανατολικό τοίχο βρίσκεται σήμερα ορατός ένας βωμός σε σχήμα Π σε μια πλατιά κεντρική

κόγχη. Η ανακάλυψη δύο ακόμα βωμών και μιας αναθηματικής επιγραφής στην Αθηνά Προπυλαία επιβεβαιώνουν την σπουδαιότητα του χώρου. Στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. αντέγραψαν πάνω στους τοίχους της διόδου ανακεφαλαιωτικό κατάλογο των Θεωρών.

Η νοτιοδυτική πλευρά της Αγοράς κατέχεται από μίαν άλλη στοά (διαστάσεων 97,41X 13,98) με 33 μονολιθικούς κίονες στην πρόσοψη και πολλές βάσεις για τιμητικά μνημεία ευθυγραμμισμένες μπροστά της. Η στοά που κτίστηκε τον 1ο αιώνα μ. Χ. επικοινωνεί με μια σειρά από αίθουσες ανάμεσα στις οποίες και η αφιδωτή, όπου βρέθηκε αδριάντας του αυτοκράτορα Αδριανού καθώς και η μνημειακή είσοδος με δύο ιωνικούς κίονες ανάμεσα σε παραστάδες, η οποία προσέφερε δίοδο σε ένα εκτεταμένο συγκρότημα από δημόσια οικοδομήματα, ρωμαϊκών χρόνων.

Στην πιο απλή μορφή της, κατά τους κλασικούς χρόνους, η αγορά ήταν μία μεγάλη ανοιχτή πλατεία. Η εικόνα θα πρέπει μάλλον να συμπληρώνεται με πολλές πρόχειρες κατασκευές, όπως παραπήγματα και σκηνές, όπου στεγάζονταν εργαστήρια, λιανικό εμπόριο κ.τ.λ. Σε αυτή την περίοδο η αγορά αποτελούσε ένα κέντρο με πολλές δραστηριότητες. Σημασία δινόταν σ' αυτόν καθ'αυτόν το χώρο και όχι στο πώς αυτός πλαισιωνόταν αρχιτεκτονικά. Αυτή η εικόνα διαφοροποιήθηκε ολοκληρωτικά κατά την ύστερη κλασική και ελληνιστική εποχή. Τότε έγιναν αξιοσημείωτες αλλαγές στην αρχιτεκτονική και χωροοργανωτική διαμόρφωση της ελληνικής πόλης, οι οποίες μεταμόρφωσαν την Αγορά και τους υπόλοιπους δημόσιους χώρους²⁹⁷. Σταδιακά άρχισαν να οικοδομούνται γύρω της τα πιο σημαντικά δημόσια κτίρια²⁹⁸. Αυτός ο ανοιχτός κεντρικός χώρος που έπαιξε κυρίαρχο ρόλο, ήταν συχνά τετράγωνος και οροθετούνταν, αν και όχι πάντα από τα κτίρια που χτίζονταν περιμετρικά του²⁹⁹. Οι στοές από ανεξάρτητα κτίρια άρχισαν να συνενώνονται διαμορφώνοντας μεγάλα οικοδομήματα σε σχήμα Γ ή Π που περιβάλλανε την υπαίθρια αυλή³⁰⁰. Οι στοές αυτές όριζαν τις τρεις πλευρές της πλατείας, ενώ μια ελεύθερη στοά βρισκόταν στην τέταρτη πλευρά. Με αφετηρία την αρχή του 3^{ου} αι. π.Χ. αυτός ο τύπος ξεκίνησε να χρησιμοποιείται σε κάθε σχεδόν κεντρικό δημόσιο χώρο των πόλεων της Ελλάδας και της Μ. Ασίας³⁰¹. Πολλές φορές στα κτίρια της αγοράς συγκαταλέγονταν οι μικροί ναοί – συνήθως του Αγοραίου Δία ή άλλων τοπικών θεοτήτων, και μία μεγάλη γκάμα από τιμητικά μνημεία, το Βουλευτήριο, το Πρυτανείο και άλλα δημόσια

---

²⁹⁷ Ευαγγελίδης 2010, 26 – 27.

²⁹⁸ Camp 2004, 29.

²⁹⁹ Ευαγγελίδης 2010, 26.

³⁰⁰ Coulton 1976, 173.

³⁰¹ Coulton 1976, 172 – 173.

κτίρια³⁰². Το παραπάνω σχέδιο δεν ήταν απόλυτα περικλειστο, καθώς δρόμοι παρεμβάλλονταν ανάμεσα στις στοές περνώντας μέσα από την πλατεία ή διαχωρίζαν την πλατεία από την ελεύθερη στοά που εδραζόταν στην τέταρτη πλευρά³⁰³.

Είναι γεγονός ότι η ύπαρξη μεγάλων μαρμάρινων δημόσιων κτισμάτων που κυριαρχούσαν στη βορειοδυτική και βορειανατολική πλευρά του χώρου και τα διάφορα μνημεία που τοποθετήθηκαν εκεί την περίοδο από την ύστερη κλασική ως και την ελληνιστική περίοδο προσδίδουν στον κεντρικό δημόσιο χώρο της πόλης έναν μνημειακό χαρακτήρα, που ήταν σύμφωνος με την οικονομική ευμάρεια και την ισχύ του νησιού. Ωστόσο η ανατολική και νότια πλευρά του χώρου παρέμενε σε μεγάλο βαθμό αδόμητη και δεν συμπληρώθηκε με καινούρια κτίσματα παρά μόνο στην αρχή της αυτοκρατορικής περιόδου.

Η Αγορά της Θάσου, ήταν η καρδιά της πόλης, τόπος συνάντησης και κέντρο πολιτικής, κοινωνικής, θρησκευτικής, εορταστικής και οικονομικής έκφρασης. Το σημείο συνάντησης όλων των πολιτών για να ανταλλάξουν απόψεις, να ενημερωθούν για τρέχοντα ζητήματα, να λάβουν μέρος στη λήψη αποφάσεων μέσα από τη συμμετοχή τους ως ενεργοί πολίτες, να τιμήσουν τους θεούς προστάτες τους ή τους συμπολίτες τους που είχαν ευεργετήσει τον τόπο. Βρισκόταν στους πρόποδες της ακρόπολης, δίπλα στο πολεμικό λιμάνι και είχε την μορφή μιας μεγάλης τετράγωνης πλατείας που περιβαλλόταν από σκεπαστούς διαδρόμους που ονομαζόταν στοές. Πίσω από τους διαδρόμους αυτούς, τις στοές, ήταν κτισμένα μικρά ή μεγαλύτερα δωμάτια που είχαν διάφορες χρήσεις. Η ΒΔ στοά για παράδειγμα κτίστηκε μπροστά από μια σειρά δωματίων που ήταν εξοπλισμένα με ανάκλιτρα και χρησιμοποιούνταν από τους άρχοντες της πόλης (επιστάτες, γυναικονόμους, αγορανόμους) για τις συνελεύσεις τους. Υπολογίζεται ότι η οικοδόμηση της ξεκίνησε τον 6^ο αι. π.Χ. και συνεχίστηκε σε όλη την ιστορική παρουσία του πολιτισμού στο νησί. Κατά τον 4^ο αι. π.Χ. παρουσιάζεται η μεγαλύτερη ανοικοδόμησή της, όταν η θασιακή πολιτεία όντας ξακουστή για το υψηλό της επίπεδο στο σύνολο του τότε γνωστού κόσμου, έπρεπε να παρουσιάζει αυτή την εικόνα και στον χώρο της αρχαίας αγοράς της.

Εδώ βρίσκονταν συγκεντρωμένα τα σημαντικότερα κτήρια της πόλης. Εσωτερικά, στον ελεύθερο χώρο στο κέντρο της πλατείας της αρχαίας αγοράς βρίσκονταν μικροί ναοί και μνημεία αφιερωμένα σε σημαντικές λατρείες της πόλης όπως ήταν το ιερό του Δία Αγοραίου, θεού που προστάτευε την δημόσια ζωή. Λίγο πιο κάτω βρισκόταν το ιερό του ντόπιου ήρωα

---

³⁰² Müller – Wiener 1995, 177 – 178.

³⁰³ Ευαγγελίδης 2010, 27 – 28.

Θεαγένη, ενός ήρωα αθλητή ,που οι Θάσιοι λάτρεψαν σαν ήρωα -θεό, γιο του Ηρακλή. Η χρήση των πιο πολλών από τα μνημεία της αγοράς παρατάθηκε μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια κατά τα οποία στήθηκαν στην αγορά, στο χώρο της πλατείας πλήθος από αυτοκρατορικά αγάλματα. Το υλικό κατασκευής αυτών των έργων χρησιμοποιήθηκε μετέπειτα για την οικοδόμηση παλαιοχριστιανικών μνημείων σε κοντινή περιοχή, γεγονός που υποβίβασε σημαντικά τον καλλιτεχνικό πλούτο του χώρου της αρχαίας αγοράς.

Κατά τη γνώμη μου η αλλαγή της πολιτικής εξουσίας της πόλης – κράτους στα ελληνοιστικά βασίλεια έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της αγοράς και εκεί πρέπει να αναζητηθεί η αρχή της δημιουργίας της περίστυλης αγοράς, καθώς η περιορισμένη ή και ελεγχόμενη διόδος των πολιτών που υπαγορεύει η αρχιτεκτονική της, έρχεται σε αντίθεση με την ελεύθερη πρόσβαση που είχαν οι πολίτες στις ανοιχτές αγορές και αυτό αντιπαραβάλλεται με το βαθμό συμμετοχής των πολιτών στην εξουσία πριν και μετά τα ελληνοιστικά βασίλεια.

4.2. Ηρωολατρεία

Οι Ήρωες δεν είναι απλά θνητοί αλλά ανώτερα όντα, ανάμεσα στη φύση των ανθρώπων και των Θεών. Οι θεοί είναι απόμακροι, οι ήρωες προσίτοι και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής μυθολογίας. Οι λατρευόμενοι στις αγορές της αρχαιότητας ήρωες, παρά την ετερογένεια που παρουσιάζουν, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, όλοι έζησαν και πέθαναν σε μυθικό ιστορικό παρελθόν και ασκούσαν ευεργετική δύναμη για τη ακεραιότητα της πόλης³⁰⁴. Στην επική ποίηση³⁰⁵ οι ήρωες προέρχονται από την τάξη της αριστοκρατίας, έχουν ευγενική καταγωγή και αρετές σύμφωνα με τα ιδεώδη πρότυπα της εποχής τους. Δεν είναι απλά θνητοί, αλλά ανώτερα όντα, η φύση τους είναι μεικτή θεϊκή και ανθρώπινη μαζί. Οι θεοί είναι μακριά από την ανθρώπινη μοίρα, ενώ οι ήρωες συμμετέχουν αποκλειστικά σ' αυτήν. Οι πιστοί προσεύχονται και ορκίζονται σε θεούς και ήρωες. Αισθάνονται τους ήρωες πιο κοντά τους θεωρώντας τους ενδιάμεσους, να βρίσκονται δηλαδή μεταξύ των δύο κόσμων, γι' αυτό και δημιουργούν μαζί τους μια πιο στενή και ιδιαίτερη σχέση. Από τα βάθη του τάφου τους τους αισθάνονται να επαγρυπνούν και να νοιάζονται για την πατρίδα τους, της οποίας ήταν κατά κάποιο τρόπο ηγέτες και προστάτες.

Ανάμεσα στις θεότητες της Θάσου θα πρέπει να τοποθετήσουμε και διάφορους ήρωες, που λατρεύονταν ως θεοί. Οι λατρείες ηρώων δεν συναντώνται μόνο στη Θάσο, αλλά οι σχετικές μαρτυρίες στο νησί είναι άφθονες. Παρά το γεγονός ότι στις γραμματειακές και στις

---

³⁰⁴ Schachter 1992,52-54.

³⁰⁵ Ησίοδος, Έργ. 159.

επιγραφικές μαρτυρίες ο τάφος τίθεται στο επίκεντρο της ηρωολατρείας, οι ανασκαφικές εργασίες έφεραν στο φως τρία μόνο ταφικά μνημεία που σχετίζονται με τους ήρωες. Τα ηρώα χρονολογούνται από την αρχαϊκή έως την ύστερη ελληνιστική περίοδο και εντοπίζονται στις αγορές των πόλεων της Πελοποννήσου, της Μακεδονίας και του Βόρειου Αιγαίου(Θάσος)³⁰⁶. Ως ήρωες προσέδιδαν τιμή στις πόλεις και για το λόγο αυτό τις περισσότερες φορές, τους ενταφίαζαν στην Αγορά, που ήταν το κέντρο της νέας αρχής, ενώ πολλές φορές έχουμε ανακομιδή οστών από μία πόλη σε μία άλλη, με σκοπό να αυξηθεί το κύρος της πόλης που φιλοξενούσε το νεκρό. Η λιτότητα των ταφών αυτών της αρχαϊκής εποχής αντικατοπτρίζεται στο Μνήμα του Γλαύκου το πρωϊμότερο³⁰⁷ σωζόμενο κενοτάφιο ήρωα σε αγορά αρχαίας πόλης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ηρώα στις αγορές των αρχαίων ελληνικών πόλεων, υστερούν σε πλούτο κοσμημάτων, και ήταν λιγότερο δαπανηρά και επιβλητικά από άλλα που βρίσκονταν εκτός της αγοράς.

Ιδιαίτερα δημοφιλής κατά την κλασική εποχή ήταν ο *αφηρωισμός* αθλητών, που είχαν δοξάσει την πατρίδα τους με πολλαπλές νίκες στους πανελλήνιους αγώνες και παράλληλα είχαν συμβάλει στη σωτηρία της πατρίδα τους. Το έθιμο να προσφέρεται λατρεία στους νικητές των ιερών Πανελλήνιων αγώνων σαν να ήταν ισάξιοι με ήρωες ή θεούς διαδόθηκε σ' όλο το μήκος της ηπειρωτικής και αποικιακής Ελλάδας. Το χάρισμα της σωματικής αλλά και της ψυχικής δύναμης ήταν φυσικό να εκτιμηθεί ως δώρο των θεών προς τους θνητούς και αποτέλεσε την απαρχή για τη λατρεία των ηρώων κυρίως μετά το θάνατο τους. Η λατρεία τους θυμίζει πολύ την λατρεία των νεκρών, κάνουν ιδιαίτερες θυσίες, αναίμακτες ή αιματηρές, συχνά τους μοιρολογούν και οργανώνουν ετήσιους γυμνικούς αγώνες για να τους προσφέρουν τιμές. Μετά τους αγώνες τους προσέφεραν αναθήματα ή αγάλματα. Η πεποίθηση αυτή έπαιξε, αναμφίβολα κάποιον σημαντικό ρόλο στη διατήρηση του αγνού αθλητικού ιδεώδους της ευγενούς άμιλλας στην Ολυμπία, ακόμα και όταν η διαφθορά ήταν ισχυρή σε άλλες περιοχές. Η θρησκευτική παράδοση επέτυχε να αναχαιτίσει κάθε καινοτομία και σ αυτήν οφείλεται το γεγονός ό,τι παρόλο που έγιναν προσθήκες στο πρόγραμμα των Ολυμπιακών αγώνων, τα αγωνίσματα έμειναν αναλλοίωτα για διάστημα δώδεκα περίπου αιώνων. Η ηρωολατρεία καθιερώθηκε ως συνέπεια του θαυμασμού, που προσέδιδε φόρο τιμής στις αξίες της σωματικής ρώμης, του κάλλους, της φρόνησης, της ευψυχίας, της φιλοπατρίας. Σε κάποιες περιπτώσεις στους νικητές των ιερών Πανελλήνιων αγώνων προσφέρονταν τιμές θεών, ημίθεων και ηρώων. Τα αγάλματα τους, στα οποία προσέδιδαν μια αίγλη ιερότητας, αποτελούσαν σύμβολα μνήμης, και πρότυπο

---

³⁰⁶ Τζαβελοπούλου 2011,273.

³⁰⁷ Muller 1993,66-67.

μίμησης των κατορθωμάτων τους για τους νεότερους. Κορυφαίο παράδειγμα ο Ηρακλής για τον οποίο υπήρχε η πεποίθηση ότι ήταν ο ιδρυτής των Ολυμπιακών αγώνων³⁰⁸. Τα έκτυπά του, τα αγάλματα, στόλιζαν τα γυμνάσια και τις παλαίστρες σ' όλες τις ελληνικές πόλεις.

Οι Διόσκουροι σύμφωνα με το μύθο υπήρξαν Ολυμπιονίκες, ο Κάστωρ στο στάδιο και ο Πολυδεύκης στην πυγμαχία. Στην είσοδο του Ολυμπιακού ιπποδρόμου βρισκόταν ο βωμός τους³⁰⁹. Στην Σπάρτη τους αποκαλούσαν «αφετήριους»³¹⁰ και στην Ερμιόνη διασωζόταν το στάδιο στο οποίο, σύμφωνα με την παράδοση, αγωνίστηκαν. Στα Μυκηναϊκά χρόνια, ο Κάστωρ αναφέρεται ως εξαιρετικός ηνίοχος και δισκοβόλος³¹¹, ενώ ο Πολυδεύκης ως περίφημος πυγμάχος³¹². Το έθιμο να προσδίδονται λατρευτικές τιμές στους νικητές των ιερών Πανελληνίων αγώνων ως να είναι ισάξιοι ηρώων ή θεών εξαπλώθηκε σταδιακά σ' όλη την ηπειρωτική και αποικιακή Ελλάδα.

Εκτός από τη σωματική και η ψυχική δύναμη ήταν φυσικό να εκτιμηθεί ως θείο δώρο προς τους θνητούς. Ο θαυμασμός αυτός οδήγησε στη λατρεία των θνητών. Ο Φίλιππος ο Κροτωνιάτης, Ολυμπιονίκης το 520 π.Χ., θεωρήθηκε άξιος από τους Εγεσταίους της Σικελίας να τιμηθεί για το κάλλος και μετά το θάνατό του λατρεύτηκε ως θεός³¹³. Ο Εύθυμος ο Λοκρός, διάσημος πυγμάχος και τρεις φορές ολυμπιονίκης το 484, 476 και 472 π.Χ., πριν πεθάνει, τιμούνταν με θυσίες και θεωρούνταν γιος του θεού³¹⁴. Εξαιρετικός πυγμάχος και παγκρατιστής ήταν και ο Θεαγένης ο Θάσιος, νικητής την 75η και 76η Ολυμπιάδα (480, 476 π.Χ.), που αντιμετωπίστηκε ως ήρωας και θεοποιήθηκε μετά το θάνατό του από τους συμπολίτες του. Αρκετές πρωτογενείς πηγές αναφέρουν ότι οι αγώνες για να τιμηθούν θνητοί προηγήθηκαν των αντίστοιχων για τη λατρεία των θεών και αυτό επειδή η ηρωολατρεία προϋπήρχε της λατρείας και της τιμής στο δωδεκάθεο. Σταδιακά, το δωδεκάθεο αντικατέστησε τη λατρεία των ηρώων στη λαϊκή θρησκεία και έτσι εξελίχτηκε και η πρωτοκαθεδρία τους στη λατρεία και των γυμνικών αγώνων. Η διαδοχή αυτή γίνεται εμφανής μέσα από τις διηγήσεις για τις έντονες γιγαντομαχίες και θεομαχίες, όπως όταν ο Δίας νίκησε τον πατέρα του Κρόνο στην πάλη³¹⁵, ο Απόλλων τον Ερμή και τον Άρη στο δρόμο και την πυγμαχία, ο Ποσειδών τον θεό Ήλιο κ.ά. Τον θεό τον αποκαλούσαν «αγώνιον ή εναγώνιον»³¹⁶ και χαρακτηριζόταν από φιλοπαίγμονα

³⁰⁸ Πausan. V 7,9.

³⁰⁹ Πausan. V 8,4 15,5.

³¹⁰ Πausan. VIII 14,7.

³¹¹ Ιλιάδ. Γ. 237, Οδυσ. λ.300, Πίνδαρ. Π.5.9.

³¹² Απολλν. Ρόδιος Αργον. 2.1.

³¹³ Ηρόδοτος, 5.47, Ευστάθ. Ιλ. 3.43, βλ. Για την λατρεία των ηρώων Hermann, Antiquites Greques, t.XI& 16.

³¹⁴ Πausan.VI 6,4 και 6,7-11, βλ. Στράβων VI 1,5.

³¹⁵ Πausan. V 7,10 VIII 3,4.

³¹⁶ Ορφ. Υμν. 28,2, Αισχ. Αποσπ. 387, Αγαμ. 513.

διάθεσή. Και αυτό επειδή τους θεωρούσαν, κυρίως τον Δία και τον Απόλλωνα, επινοητές και προστάτες των αγωνισμάτων. Ο Απόλλων στην ελληνική μυθολογία είχε ιδιαίτερη θέση στον αθλητισμό. Στην Ιλιάδα μνημονεύεται ως πυγμάχος³¹⁷ και ως υπεύθυνος στην αγωγή των νέων «κουροτρόφος» και γενικά ως αθλητής.

Στη Θάσο ο πολυνίκης αθλητής _ήρωας Θεαγένης, με τις υπερφυσικές του δυνάμεις, αφού τιμωρήθηκε από τους συντοπίτες του στο τέλος με θεϊκή παρέμβαση αποκαταστάθηκε η τιμή του και λατρεύτηκε ως θεός³¹⁸, τόσο από τους συμπολίτες του αλλά και από τους βαρβάρους. Ο Θεαγένης ανήκει σε μια κατηγορία αθλητών που αφηρωϊστήκαν και λατρεύτηκαν ως θεοί μετά το θάνατό τους. Η ίδρυση της λατρείας τους συνδέθηκε με περιόδους κρίσης, παρακμής ή εσωτερικής διαίρεσης της πόλης τους. Τότε οι πολίτες τους ανέδειξαν σε λαϊκούς ήρωες, σύμβολα ενός ένδοξου παρελθόντος που εκπροσωπούσε τις προσδοκίες τους για ένα καλύτερο μέλλον. Ίσως δεν είναι τυχαίο που η θεοποίηση του Θεαγένη συντελείται την περίοδο εκείνη που η Θάσος χάνει την ανεξαρτησία της και ακολουθεί την τύχη της Αθήνας που γίνεται πια η κυρίαρχη δύναμη στο Αιγαίο. Η ταφή στο χώρο της αγοράς αποτελούσε ύψιστη τιμή για τον ήρωα, την οποία η πόλη- κράτος απέδιδε κατ' εξαίρεσίν σε σημαντικές προσωπικότητες.

Επομένως, η συσχέτιση θρησκείας και αθλητισμού, αφού σχηματοποιήθηκε τα πανάρχαια χρόνια με την λατρεία των ηρώων και έγινε πιο ισχυρή μετέπειτα με τη θεολατρεία, δημιούργησε την πίστη στους νικητές πως οι θεοί επικροτούσαν και απολάμβαναν τους αγώνες των νέων. Κατά τον Parke³¹⁹, οι εκπρόσωποι της θρησκευτικής ηγεσίας και το μορφωμένο ιερατείο συναινούσαν _μέσω της Πυθίας_ με την καθιέρωση της απόδοσης λατρευτικών τιμών σε ένα νέο αριθμό ηρώων και πιο ειδικά νικητών της Ολυμπίας, όπως του Κλεομήδη από την Αστυπάλεια, του Εύθυμου και του Θεαγένη από τη Θάσο, νικητών στους Ολυμπιακούς Αγώνες, επειδή πίστευαν στην υπερφυσική ισχύ που ασκούσαν πάνω στην πόλη τους.

Σύμφωνα με τον καθηγητή της Ιστορίας Ι. Μουρατίδη: «όταν ο Χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία του κράτους, είδε τους αγώνες σαν απομεινάρια της ειδωλολατρίας και αξίωσε να φύγουν. Η καινούργια θρησκεία επέμεινε στην αξίωσή της αυτή και οι αγώνες πέθαναν μαζί με τους Ολύμπιους θεούς. Χωρίς τη σύνδεσή τους με τη θρησκεία ίσως να μην άντεχαν τόσο στο χρόνο, ίσως να μην στέκονταν τόσο ψηλά στη συνείδηση των ανθρώπων, αλλά ίσως και να μην πέθαιναν στα χέρια του Χριστιανισμού»³²⁰.

---

³¹⁷ Ιλιάδ. Ψ. 660, Οδύσ. υ. 86

³¹⁸ Πausan. VI 11,8-9 και VI 11, 2 .

³¹⁹ Parke 1979, 130-131, βλ. Parke – Vormell II, αριθ. 88, 117 και 389-391.

³²⁰ Μουρατίδη 1990, 293-294.

4.3 Ταφικό μνημείο Γλαύκου

Στην βορειοανατολική γωνία της στοάς της αγοράς, βρίσκεται το μνημείο του Γλαύκου, **(Πίνακας 24β)** με διαστάσεις: 4,53X1,785μ..Το πιο αξιοθαύμαστο μνημείο της δημόσιας πλατείας της πόλης, απομεινάρει της αρχαϊκής νεκρόπολης που προϋπήρχε στο χώρο αυτό, το οποίο και παρέμεινε για πολύ καιρό σε περίοπτη θέση στην αγορά αλλά απομονωμένο μέσα σε ελληνιστικές κατασκευές. Στην αρχή ήταν υπαίθριο και ορατό απ' όλες τις πλευρές, αργότερα εντάχθηκε σε υπόστυλη στοά, στο βορειοανατολικό άκρο. Η λοξή του θέση σε σχέση με την υπόστυλη στοά εναρμονίζεται τέλεια με τον τρόπο που ήταν προσανατολισμένα τα προγενέστερα οικοδομήματα της Αγοράς, όπως για παράδειγμα η στοά με τα παρασκήνια και ο ναός του Αγοραίου Διός. Σήμερα σώζεται μια επιμήκης βάση με δύο βαθμίδες, από θασιακό μάρμαρο τοποθετημένη σε πλάκα γνεύσιου με επένδυση πλακιδίων κιτρινωπού πωρόλιθου, σε μια συνύπαρξη άκρως ταιριαστή μέσα στο χώρο³²¹. Στις δύο μακρές πλευρές είναι εντοιχισμένοι δύο μαρμάρيني δόμοι, ένας από τους οποίους φέρει επιγραφή. Η πρόταση του Roux³²² ότι υπήρχε και τρίτη βαθμίδα, που λειτουργούσε ως πλίνθος αγάλματος στήλης ή άλλων αναθημάτων, παραμένει αβέβαιη λόγω έλλειψης σχετικών ευρημάτων. Ο Picard το 1957 είχε διατύπωσε την άποψη ότι το μνημείο δεν βρισκόταν στην αρχική του θέση, διότι είναι κατασκευασμένο από τεμάχια λίθων σε δεύτερη χρήση αποσπασμένα από το γειτονικό πρυτανείο, αν και η τοποθέτηση των λίθων έγινε με ακρίβεια, προσοχή και συμμετρία.

Ο Γλαύκος, ήταν σίγουρα ένας ήρωας που τιμούσε η πόλη. Οι Θάσιοι απέδιδαν λατρεία ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ. στους στρατιώτες που σκοτώθηκαν στον πόλεμο, τιμώμενοι με την ονομασία *αγαθοί*³²³, που έχει τη σημασία γενναίοι. Το όνομα του Γλαύκου μας ήταν ήδη γνώριμο από την περίοδο του αποικισμού, ενώ ο Αρχίλοχος τον αναφέρει συχνά ως σύντροφο και συμπολεμιστή στην περιπέτεια της κατάκτησης του νέου κόσμου. *Πρόσεξε Γλαύκε! Γιατί από τα κύματα ταραάζεται η θάλασσα η βαθιά, και γύρω από τους βράχους των Γυρέων υψώνεται το σύννεφο, κακοκαιρίας σημάδι και απροσδόκητος έρχεται φόβος*³²⁴! Ο Αρχίλοχος στα ποιήματά του τον περιγράφει σαν ένα άνδρα «με ωραίες μπούκλες» και ανδρείο στη μάχη. Ο Γλαύκος πιθανόν έχασε τη ζωή του σε κάποια πολεμική αναμέτρηση με τους Θράκες, και η πόλη προς τιμή του ύψωσε μνημείο από το οποίο σώζεται η βάση με την έμμετρη επιγραφή, η οποία βρέθηκε *in situ*, και μαρτυρεί, «*Είμαι το μνήμα του Γλαύκου, γιου του Λεπτίνη, με έστησαν*

³²¹ Grandjean and Salviat 2012,92.

³²² Roux 1955,688· Λαζαρίδης 195846-47· Τζεβελοπούλου 2011,274.

³²³ Pouilloux 1954,141.

³²⁴ Αρχίλοχος, Ίαμβοι, 59[Ed.54].

εδώ τα παιδιά του Βρέντη»³²⁵ (Πίνακας 24γ). Αυτή είναι η αρχαιότερη επιγραφή που γνωρίζουμε στη Θάσο. Το κείμενο είναι γραμμένο σε βουστροφηδόν γραφή, σε αρχαϊκό Παριανό αλφάβητο, μέσα σε ελαφρώς ανάγλυφη ταινία, στην νότια πλευρά της κατώτερης βαθμίδας. Η διευθέτηση των γραμμάτων είναι χαρακτηριστική, το κείμενο πηγαίνει από τα αριστερά προς τα δεξιά και εν συνεχεία στην επόμενη σειρά από τα δεξιά προς τα αριστερά, όπως πηγαίνει στο χωράφι το βόδι που οργώνει³²⁶. Η επιγραφή τοποθετείται χρονολογικά στον ύστερο 7^ο αι. π.Χ., η κατασκευή όμως ανάγεται στο τρίτο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ., περίοδο που βρισκόταν στο σταυροδρόμι δύο οδικών αρτηριών, της οδού που οδηγούσε από το Ηράκλειο στη Δίοδο των Θεωρών και μιας οδικής αρτηρίας που οδηγούσε από την πλατεία μπροστά στη δίοδο μέχρι το λιμάνι³²⁷. Ο νεκρός ήταν μια πολύ σημαντική προσωπικότητα της θασιακής ιστορίας, και ανήκει στην γενιά των ιδρυτών της οι οποίοι τιμώνται ως ήρωες. Σύμφωνα με τις νέες ανασκαφικές έρευνες, το μνήμα παρείχε προστασία στο πέρασμα και γι' αυτό διατηρήθηκε για έξι σχεδόν αιώνες, παρά τις μεταγενέστερες αλλαγές της αγοράς³²⁸, ως χώρος μνήμης για την κοινότητα των Θασίων.

Το 1999, κατά τη διάρκεια ανασκαφής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, δίπλα στο μνήμα του Γλαύκου, στην αρχαία αγορά, μέσα σε αρχαία στρώματα της άμμου, ήρθε στο φως ένα εκπληκτικό σύνολο οστών τοποθετημένο μέσα σε λάκκο. Η οστεολογική ανάλυση έδειξε ότι τρία ζώα αντιπροσωπεύονται στους δύο σωρούς: ταύρος ή βόδι, χοίρος και αιγοπρόβατο³²⁹. Η σύζευξη των τριών αυτών ζώων πηγάζει από μια τελετουργία που μας είναι γνωστή από την ελληνική τελετουργία με το όνομα *τρίττοια*³³⁰. Ίσως να πρόκειται για μία τελετουργία εξαγνισμού(;), ωστόσο όπως είδαμε οι παραπάνω οι απόψεις δίστανται.

Το βάθρο βάση κάποιου περίοπτου σήματος (στήλης ή αγάλματος), είναι από τα αρχαιότερα και πιο σεβασμια μνημεία της πόλης. Μεταφέρθηκε στη θέση που βρίσκεται σήμερα στο τρίτο του 6^{ου} αι. π.Χ. και δεν πειράχτηκε από τις μεταγενέστερες διαρρυθμίσεις και επεκτάσεις της αγοράς, αλλά παρέμενε ορατό για να θυμίζει στους Θάσιους έναν από τους πρώτους οικιστές της πόλης. Όταν τον 1^ο αι. μ.Χ. οικοδομήθηκε σε αυτή τη θέση η υπόστυλη στοά, φρόντισαν να ενσωματώσουν το μνημείο στην βορειοανατολική γωνία.

4.4. Ιερό Θεαγένη-Θεογένη

³²⁵ Pouilloux 1955,76 · BCH 79· Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου, αρ. Λ1355.

³²⁶ Fournier, Hamon and Trippe, 2019,18-19.

³²⁷ Grandjean and Salviat 2012,93.

³²⁸ Λαζαρίδης 1958,46-47.

³²⁹ Α.Ε.Θ., 15, 2001,67-72.

³³⁰ Βλ. παραπάνω κεφ. Θυσίες.

Ο Θεαγένης ήταν φημισμένος Θάσιος αθλητής, του 5^{ου} αι. π.Χ., και για τους συμπατριώτες του υπήρξε ο σημαντικότερος Θάσιος στην ιστορία, ολυμπιονίκης και πολυνίκης, στα Πύθια, Ίσθμια, Νέμεα. Η γέννησή του σχετίζεται με τη μυθολογία, καθώς φέρεται ως γιος του Τιμοσθένου κατ' άλλους Τιμοξένη, ιερέα του Θάσιου Ηρακλή. Άλλη πληροφορία αναφέρει, τον ίδιο τον Ηρακλή, που έχοντας πάρει τη μορφή του Τιμοσθένη συνενυρέθηκε με τη μητέρα του³³¹, που έφερε στον κόσμο τον διάσημο αυτόν αθλητή των παλαιστικών αγωνισμάτων. Έτσι επιχειρούσαν να εξηγήσουν την τρομερή του δύναμη. Εξάλλου η πατρότητα του Θεαγένη αποδόθηκε στον Ηρακλή, που αποτελούσε το μυθολογικό πρότυπο των αθλητών των βαρέων αθλημάτων, αλλά και της αντρικής αριστείας στην αρχαιότητα. Αρχικά ο ήρωας λατρευόταν ως προστάτης της πόλης και σωτήρας της από το λοιμό. Με τα χρόνια δόθηκε έμφαση στη μυθική του δύναμη, και στις σημαντικές του νίκες.

Πολλές ιστορίες διασώζονται για την αγωνιστική του δράση. Συγκεκριμένα όταν ήταν 9 χρονών, στον δρόμο της επιστροφής από το σχολείο του πέρασε από την αγορά της Θάσου και σήκωσε χάλκινο άγαλμα ενός θεού από τη βάση του και το κουβάλησε πάνω στην πλάτη του μέχρι το σπίτι του. Σύμφωνα με τους Δρακόντειους νόμους αυτή ήταν πράξη ασέβειας και τιμωρούνταν με θανατική ποινή. Σ' εκείνη την χρονική συγκυρία για καλή τύχη του Θεαγένη, παρενέβη ένας γέροντας θάσιος και μείωσε την ποινή. Υποχρεώθηκε απλά να επιστρέψει και να βάλει πάλι πίσω στη θέση του στην αγορά το χάλκινο άγαλμα. Έτσι και έγινε. Η πράξη του αυτή προκάλεσε το θαυμασμό του πανελληνίου³³². Η δύναμή του μετατράπηκε σε χάρισμα ίασης και ο Θεαγένης απέκτησε τη φήμη του ήρωα ιατρού σε μια εποχή που οι θεοί θεραπευτές ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς³³³.

Στους Ολυμπιακούς αγώνες του 480 π.Χ. (74^η Ολυμπιάδα) στέφθηκε νικητής στην πυγμαχία, ενώ το 476 π.Χ. στο παγκράτιο. Επί 22 χρόνια κατέρριπτε τα ρεκόρ το ένα μετά το άλλο. Υπήρξε «περιοδονίκης» δηλαδή κρίθηκε νικητής, τρεις φορές στα Πύθια, εννέα στα Νέμεα, δέκα στα Ίσθμια και δύο φορές στην Ολυμπία στην πυγμαχία και το παγκράτιο³³⁴. Εξαιρετικό επίτευγμα ήταν και η νίκη που πέτυχε και στα δύο βαριά αγωνίσματα, παγκράτιο και πυγμαχία την ίδια ημέρα στα Πύθια. Η διπλή νίκη στα δύο αυτά αθλήματα ήταν κάτι που μόνο ο Ηρακλής είχε κατορθώσει. Γι' αυτό και στην Ολυμπία έδιναν στον αθλητή που κέρδιζε την ίδια μέρα νίκες στην πυγμαχία και στο παγκράτιο την προσωυμία «1^{ος}, 2^{ος} ... 8^{ος} αφ' Ηρακλέους»³³⁵.

³³¹ Πausanias, Ηλιακά VI, II, 2.

³³² Πausanias, Ηλιακά VI, II, 1-5., βλ. V 27, 9-10.

³³³ Eusebius, Ευαγγελικά V, 34, 9-14.

³³⁴ Πausanias, VI II, 5.

³³⁵ Apollodorus 2.139-141.

Στην Τρίτη του εμφάνιση στους Δελφούς φαίνεται πως είχε κατακτήσει την φήμη του ανίκητου πρωταθλητή και έτσι κανείς δεν βρέθηκε να τον αντιμετωπίσει. Συνολικά αποκόμισε 1300 στεφάνια³³⁶ από πανελλήνιους και τοπικούς αγώνες, και έχει υπολογιστεί πως για να μπορέσει στο διάστημα των 22ετών που διήρκησε η αθλητική του σταδιοδρομία, να το κατορθώσει, έπρεπε να συμμετέχει κατά μέσο όρο σε 12 αγώνες ετησίως κερδίζοντας 59 νίκες. Αυτό επέβαλε την συνεχή του μετακίνηση στο διάστημα των θερινών μηνών, που ήταν και η εποχή διεξαγωγής των αθλητικών διοργανώσεων, καθώς και διαρκή προπόνηση όλο τον υπόλοιπο χρόνο. Τα έπαθλα από τις τοπικές νίκες του απέφεραν σημαντικό πλούτο, συχνά υλικών αγαθών: πολύτιμα σκεύη, αγγεία όπλα ή μεγάλες ποσότητες τοπικών προϊόντων.

Η φήμη του υπήρξε τεράστια, ενώ αγάλματα προς τιμήν του στήθηκαν όχι μόνο σε ελληνικές πόλεις αλλά και σε βαρβαρικές που τον τιμούσαν σαν θεράποντα. Οι Θάσιοι τίμησαν τον συμπατριώτη τους στήνοντας το άγαλμα στην Ολυμπία, στου Δελφούς και βέβαια στην πατρίδα του τη Θάσο **(Πίνακας 26β)**. Ο ανδριάντας του στην Ολυμπία, ήταν έργο του Αιγινήτη Γλαύκου και ήταν τοποθετημένος μετά τους ανδριάντες βασιλιάδων της Μακεδονίας Φιλίππου, Αλεξάνδρου, Σελεύκου και Αντιγόνου³³⁷. Από το άγαλμα των Δελφών σώθηκε η ενεπίγραφη βάση όπου απαριθμούνται οι σημαντικότερες νίκες του αθλητή, καθώς και η νίκη του σε αγώνα δρόμου αντοχής³³⁸ στους αγώνες των Εκατομβαιών του Άργους, κατόρθωμα εξαιρετικό για έναν αθλητή βαρέων αθλημάτων. Ο κατάλογος χαράχθηκε γύρω στο 390-370 και αποτελεί ένα από τα τελευταία θασιακά παραδείγματα επιγραφής στοιχηδόν, όπου δηλαδή τα γράμματα στοιχίζονται όχι μόνο σε οριζόντιες αλλά και σε κάθετες σειρές. Το βάθρο του αγάλματος που ήταν στημένο στην Αγορά της Θάσου πρέπει να είχε παρόμοια επιγραφή. Σώθηκαν μόνο λίγα κομμάτια της³³⁹ και χρονολογείται τον 4^ο αι. π.Χ. **(Πίνακας 26γ)**, ο Θεαγένης ήταν αναμφίβολα ένα διάσημος πρωταθλητής με μεγάλη σε διάρκεια σταδιοδρομία, ο μεγάλος αριθμός των νικών του μας κάνει να αναρωτηθούμε αν πρόκειται για μια αναγνωρίσιμη περίπτωση επαγγελματία αθλητή.

Στη λαμπρή σταδιοδρομία του Θεαγένη υπάρχει ένα μελανό σημείο, το οποίο αναφέρει ο Πausανίας³⁴⁰. Κατά την 75 Ολυμπιάδα ο αθλητής είχε νικήσει στο παγκράτιο, ενώ παράλληλα συμμετείχε και στον τελικό της πυγμαχίας. Επειδή όμως ήταν κατάκοπος δεν κατέβηκε στο

---

³³⁶ Πλούταρχος, Πολιτικά, 8 II, Ο-Ε.

³³⁷ Πausανίας, Ηλιακά VI, II, 1.

³³⁸ Πρόκειται για τον δόλιχο δρόμο που αντιστοιχεί στο σημερινό αγώνισμα δρόμου αντοχής των 400μ. BCH 64-65 (1940-1941) σελ. 163-200, αρ.1.

³³⁹ Recherche's I, 9.

³⁴⁰ Πausανίας 6, 5-6.

Ολυμπιακό στάδιο για να παλέψει με τον πυγμάχο Εύθυμο από τους Λοκρούς της Ιταλίας. Εξαιτίας αυτής της ενέργειας, που αντιμετωπίστηκε ως δείγμα υπεροψίας και ασεβούς συμπεριφοράς όχι μόνο απέναντι στον συναθλητή του, αλλά και απέναντι στον θεό, προς τον «θεόν Αγώνα», τιμωρήθηκε με χρηματική ποινή «ενός ταλάντου ιερών» που το απέδωσε στον θεό της Ολυμπίας, και στους εκπροσώπους του θεού, στους Ελλανοδίκες³⁴¹.

Ο Αθήναιος³⁴² στο έργο του μας παραδίδει πως ο αθλητής μια φορά έφαγε ολόκληρο βόδι και ζητούσε και άλλο, καθώς η γη των πατέρων του, η Θάσος δεν επαρκούσε για να τον θρέψει. Για το λόγο αυτό το άγαλμα που του έστησαν είχε τεντωμένο το χέρι σαν να ζητάει ελεημοσύνη. Ο Δίων Χρυσόστομος³⁴³ αναφέρει: *«εκεί στη Θάσο, όταν πέθανε ο αθλητής, κάποιος που τον φθονούσε, πήγαινε κάθε βράδυ και τον μαστίγωνε, λοιπόν είτε τυχαία, είτε από κάποια θεϊκή παρέμβαση, ο ανδριάντας έπεσε και σκότωσε τον πολίτη. Οι συγγενείς του νεκρού δίκασαν τον ανδριάντα και το καταπόντισαν, αυτό όμως εξόργισε τους θεούς, που έστειλαν ένα φοβερό λοιμό στην πόλη και η οργή του καταπραϊνθήκε μόνο μετά την κατόπιν χρησμού επαναφορά του ανδριάντα στη θέση του»*. Το μίσος του πολίτη προς τον ανδριάντα αντανακλά την έντονη πολιτική αντιπαράθεση στη Θάσο κατά την περίοδο της αθηναϊκής κυριαρχίας, όπου ο Θεαγένης πιθανώς εκμεταλλευόμενος την αθλητική του φήμη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα κοινά της πόλης, ερχόμενος σε ρήξη με τους παλαιότερους αριστοκράτες και την ιδεολογία τους³⁴⁴. Η ζωή του λοιπόν όπως και ο του αγάλματος του ήταν περιπετειώδης³⁴⁵. Δικαιώθηκε όμως μετά τον θάνατο του. Τιμήθηκε ως θεός από τους Θασίους που πίστευαν ότι το άγαλμά του είχε δύναμη θεραπείας για τις ανθρώπινες ασθένειες³⁴⁶. Στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στη Θάσο από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή εντοπίστηκε στην αρχαία αγορά μικρό ιερό του «Θεαγένη», όπως αποκαλούνταν ο θεοποιημένος ήρωας και μ' αυτόν τον τρόπο αποδείχτηκε η πληροφορία του Πausανία, η θεοποίηση του ήρωα Ολυμπιονίκη³⁴⁷ και η λατρεία του ως θεός που θεράπευε τους πυρετούς³⁴⁸.

Δυστυχώς δεν έχουμε πορτραίτα, πραγματικά ή φανταστικά του αθλητή παρόλο που υπήρχαν τα αγάλματά του στα μεγάλα ιερά και στην πατρίδα του που θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να αναπλάσουμε την μορφή του. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήταν μεγάλος, μεγαλόσωμος,

---

³⁴¹ Παπαχατζή 1979, 347, 3.

³⁴² Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 412, D,E.

³⁴³ Χρυσόστομος, Δ., 30,95.

³⁴⁴ Rouilloux 1954,73· Bohringer 1979, 10-11.

³⁴⁵ Πausαν. VI 6, 5-6 11.

³⁴⁶ Πausαν. VI II,9.

³⁴⁷ Παπαχατζή 1979, 348 § 2 .

³⁴⁸ Πληροφορία από Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου, Αιθ.10.

επιβλητικός, με ρωμαλέα και βαριά φυσική εμφάνιση όπως ήταν συχνά οι αθλητές των βαρέων αγωνισμάτων. Τα γεγονότα και επεισόδια της ζωής του μαρτυρούν έναν πληθωρικό χαρακτήρα με υπέρμετρη φιλοδοξία και υπέρβαση του μέτρου που έφθανε τα όρια της ύβρης (φθάνει να ξαναθυμηθούμε πως προσπάθησε να κερδίσει διπλή Ολυμπιακή νίκη υπερβάλλοντας εαυτόν, επιδίωξε την νίκη στην Φθία, πατρίδα του Αχιλλέα για να ανταγωνιστεί τον γρηγορότερο των Αχαιών).

Το 1948 στα βορειοδυτικά της πλατείας της αρχαίας αγοράς της Θάσου ανακαλύφθηκε κυκλική βάση βωμού με εξωτερική διάμετρο 5,84μ. και εσωτερική 4,20μ., αποτελούμενη από τρεις μαρμάρινες βαθμίδες (**Πίνακας 25α**). Το μνημείο αρχικά ερμηνεύθηκε ως εσχάρα από τον ανασκαφέα Chamoux³⁴⁹, ενώ τον επόμενο χρόνο χαρακτηρίστηκε βόθρος από τον Lénêque³⁵⁰ και συνδέθηκε με τον ήρωα. Δίπλα στο βωμό βρέθηκαν στάχτες και κατάλοιπα από θυσίες. Μαζί με τον σιδερένιο κρίκο³⁵¹ που δένονταν τα ζώα και υπάρχει ακόμη, ήταν τα στοιχεία που βοήθησαν στην ταύτιση του βωμού. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1956 ο Salviat με τους αρχιτέκτονες, μελετώντας τους λίθους από παλαιότερες ανασκαφές, υποθέτει την ύπαρξη άλλων δύο βαθμίδων. Επάνω σ' αυτή την πεντάβαθμη βαθμίδα ύψους 1.25μ. ήταν τοποθετημένος «ο θησαυρός»³⁵² του Θεαγένη. Σύμφωνα με τον Δίωνα Χρυσόστομο³⁵³, εκεί στη μέση της πόλης, στήθηκε ο χάλκινος ανδριάντας του Θεαγένη, που κατά τον Λουκιανό³⁵⁴ είχε την ικανότητα να θεραπεύει τον πυρετό. Με την πρόταση του Salviat συμφωνεί και ο Λαζαρίδης³⁵⁵, υποστηρίζοντας ότι το άγαλμα «με το βάρος του εξασφάλιζε το περιεχόμενο του θησαυρού». Κοντά στο μνημείο έχουν βρεθεί θραύσματα μιας βάσης, που έφερε έναν κατάλογο με νίκες του αθλητή χαραγμένο στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ.³⁵⁶. Πρόκειται πιθανότατα για τη βάση του αγάλματος που πρέπει να βρισκόταν κοντά στο βωμό. Η πιο πιθανή θέση είναι η ορθογώνια βάση που αποκαλύφθηκε στα βορειοδυτικά του βωμού.

Κοντά στο βωμό ανακαλύφθηκε το 1939 και ένας «θησαυρός(=παγκάρι)»³⁵⁷. Πρόκειται για ένα μαρμάρινο κούφιο κύλινδρο διαμέτρου 0,61μ. και ύψος 0,73μ., στον οποίο έριχναν οι πιστοί νομίσματα, όταν προσέρχονταν για να τελέσουν θυσίες (**Πίνακας 25β**). Η συλλογή των

---

³⁴⁹ Chamoux 1949, 544-545.

³⁵⁰ Pouilloux 1954,77.

³⁵¹ Chamoux 1949, 544-544· Holtzmann 1989,40· Grandjean – Salviat 2000, 74.

³⁵² Αρχαιολογικό Μουσείο ,αρ.Λ1033.

³⁵³ Χρυσόστομος 31, 95-97.

³⁵⁴ Λουκιανός, Θεών εκκλ. 12. Αντίστοιχες θεραπευτικές ιδιότητες είχε και το άγαλμα του Πολυδάμαντος στην Ολυμπία.

³⁵⁵ Λαζαρίδης, 1958,49-50.

³⁵⁶ EtThas III,9

³⁵⁷ Pouilloux 1994,199-206.

νομισμάτων γινόταν από ένα άνοιγμα στο πλάι που ασφαλιζόταν με μεταλλική πλάκα και κλείδωνε για να προστατευθεί το περιεχόμενο. Ο θησαυρός άνοιγε μόνο αν μαζεύονταν το ποσό των 1000 δραχμών, το ποσό το είχε στη φύλαξή του ο ιερομνήμονας, και μετά από συνέλευση του δήμου το ποσό θα δινόταν είτε σε κάποιο ανάθημα είτε σε κτίσμα του Θεαγένη. Ο κανονισμός ανάγεται ίσως στον 4^ο αι. π.Χ., η γραφή όμως χρονολογείται στον 1^ο αι. μ.Χ. πρόκειται για ένα παράδειγμα επαναχάραξης που αποδεικνύει ότι η λατρεία παρέμεινε ζωντανή ως την αυτοκρατορική εποχή³⁵⁸.

Το νόμισμα έπαιζε ιδιαίτερο ρόλο στις τελετές λατρείας, τοποθετείται χρονολογικά πιθανά από την εποχή που επινοήθηκε, και η παρουσία του συσχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με κάποιες από τις δράσεις που πραγματοποιούνταν στο χώρο του ιερού. Για παράδειγμα τα προσφέρουν οι πιστοί ως αναθήματα στους θεούς, αλλά και για να καλυφθούν κάποιες ανάγκες με σκοπό να εκδηλωθεί η ευσέβεια, να εκφραστεί η ευγνωμοσύνη στο θεό, ακόμη και για λόγους κοινωνικής προβολής. Οι προσφορές αυτές συνδέονται με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο του ατόμου, είναι μία πολύπλευρη σχέση μεταξύ των πιστών και του θεού, τον οποίο παρακαλούν ή στον οποίο εκφράζουν την ευχαριστία τους ,αλλά και ανάμεσα στα άτομα και την πόλη - κράτος, αφού η προσφορά συνδέεται άμεσα με την ιδιότητα τους, την κοινωνική τους θέση, και με την πολιτική ζωή του τόπου τους. Η σύνδεση του νομίσματος με το θείο ,αποτελεί τη συνέχεια της περιόδου πριν την καθιέρωση του νομίσματος, όταν στα ιερά αφιέρωναν σιδερένιους οβολούς και άλλα χρηστικά μεταλλικά αντικείμενα, όπως πελέκεις, τρίποδες και λέβητες, που λειτουργούσαν ως είδος νομίσματος³⁵⁹. Η σημαντικότερη αιτία συγκέντρωσης πιστών σε ένα ιερό ήταν η γιορτή και η πανήγυρις. Αυτό αυτόματα συσχετίζεται με την αγορά αναθημάτων, την εξασφάλιση σφαγείων για τη θυσία, την εξεύρεση καταλυμάτων, την αγορά τροφής και ποτών. Τα νομίσματα στους ιερούς χώρους προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για του επισκέπτες, αλλά και για τις συναλλαγές που γινόταν σε αυτό³⁶⁰. Οι λίθινοι θησαυροί είχαν άμεση σχέση με τις οικονομικές δοσοληψίες στα ιερά, εκεί έριχναν οι πιστοί τον οβολό τους για τα θρησκευτικά τελετουργικά, τη χρησιμοδοσία ή για άλλες λατρευτικές πράξεις. Πρόκειται για επιμελημένα οικοδομήματα όπως γίνεται εμφανές από την επιγραφή στο ιερό του Θεαγένη, αλλά και από το ναό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο. Οι επιγραφικές πηγές αφορούν τους ιερούς νόμους, τα τιμητικά ψηφίσματα και τις απελευθερωτικές διατάξεις και αποτελούν

---

³⁵⁸ Chamoux 1979,143-153.

³⁵⁹ De Ligt and De Neeve 1988,3-23.

³⁶⁰De Ligt and De Neeve 1988,3-23.

αδιάψευστους μάρτυρες των νομισμάτων που μπαίνουν στα ταμεία των ιερών και αποδίδονται άμεσα στον τιμώμενο θεό.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα η αναθηματική επιγραφή ενός στρατιώτη (**Πίνακας 26α**) στον Θεαγένη. Η μικρή μαρμάρινη στήλη με την κομψή χάραξη που τοποθετείται χρονολογικά στο πρώτο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ.³⁶¹ αποτελεί μάρτυρα ευλάβειας που διατηρείται ακόμη στο πρόσωπο του Θεαγένη. Σύμφωνα με τους Fournier, Hamon και Trippe³⁶², το επίθετο *πάτριος* πάνω στη στήλη φανερώνει τον θεϊκό χαρακτήρα, του Θεαγένη, Ο αναθέτης ήταν Ρωμαίος στρατιωτικός μακριά από την πατρίδα του, που θέτει την τύχη του στα χέρια του αθλητή ιατρού. Τα ονόματα που διαβάζουμε είναι καθαρά λατινογενής, άρα θα λέγαμε ότι η επιγραφή αυτή αντανακλά τη φήμη του Θεού Θεαγένη στους Ρωμαίους πολίτες που είχαν λάβει την ελληνική παιδεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.ΛΑΤΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

5.1. Επιγραφικές μαρτυρίες

Η επιγραφική είναι ένας βοηθητικός κλάδος³⁶³ της αρχαιολογίας που ασχολείται με την ανάγνωση και την ερμηνεία επιγραφών. Ωστόσο η επιγραφική μπορεί να θεωρηθεί αυτόνομη επιστήμη, με βάση την ερευνητική της μέθοδο, την παραγωγή νέας γνώσης και συμπερασμάτων. Μαζί με την παπυρολογία και την νομισματική βρίσκεται σε συνεχή αλληλοεπίδραση, με τα ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα, που είναι απαραίτητα για την ερμηνεία των αρχαιολογικών ευρημάτων. Ο Klaffenbach³⁶⁴ θεωρεί ότι αντικείμενο της επιγραφικής είναι όλα τα παραδιδόμενα κείμενα της αρχαιότητας, άσχετα από το υλικό και τον τρόπο γραφής τους.

Από την κλασική εποχή (5ος – 4ος αι. π.Χ.), υιοθετήθηκε η συνήθεια να χαράσσονται ορισμένα κείμενα σε μάρμαρο, ή και σε χαλκό και να εκτίθενται σε δημόσιο χώρο. Αυτή η πρακτική ονομάζεται *επιγραφική*³⁶⁵. Η χάραξη γινόταν από έναν ειδικό τεχνίτη, τον *χάρακτη*, του ανέθεταν τη χάραξη δημόσιων εγγράφων, και ψηφισμάτων τα οποία η πόλη – κράτος έκρινε σημαντικά για του πολίτες. Οι Θάσιοι τεχνίτες στην εξόρυξη και στο σκάλισμα του μαρμάρου, χάραξαν μεγάλο αριθμό επιγραφών. Αυτές προέρχονταν κυρίως από την Αγορά - εφόσον εκεί

³⁶¹ BCH 91 1967, 579, αρ. 26

³⁶² Fournier, Hamon and Trippe 2019, 48-49.

³⁶³ Woodhead, 2009, 24-26 · Μπαμπινιώτης 2005, 645.

³⁶⁴ Klaffenbach 1989, 17-19.

³⁶⁵ Fournier, Hamon, Trippe, 2019, 7-9

χτυπούσε η καρδιά της πόλης, - αλλά και από τα ιερά που ήταν αφιερώματα στις θεότητες του τοπικού πανθέου. Τα αρχαία μνημεία της Θάσου καταστράφηκαν κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο (5^{ος} - 7^{ος} αι. π.Χ.) για χρήση οικοδομικού υλικού, γι' αυτό και πολλές επιγραφές έχουν σωθεί αποσπασματικά.

Εκτός από τα ιερά, τα οποία αποτελούν μια ξεκάθαρη απόδειξη της λατρείας των κατοίκων της Θάσου, υπάρχουν και οι επιγραφικές μαρτυρίες από τις οποίες μπορεί κάποιος να αντλήσει πληροφορίες για την λατρεία και τα λατρευτικά έθιμα των κατοίκων του νησιού. Από την ανασκαφική έρευνα ήρθαν στο φως, επιγραφικές μαρτυρίες για τη λατρεία τόσο ελληνικών όσο και ανατολικών θεοτήτων στο νησί της Θάσου, των οποίων τα ιερά δεν έχουν ανακαλυφθεί, αλλά ωστόσο είναι αποδεδειγμένο από επιγραφές ότι υπήρξαν³⁶⁶. Επίσης υπάρχουν και επιγραφικές μαρτυρίες οι οποίες δεν δηλώνουν μεν ξεκάθαρα την ύπαρξη ιερού, αλλά αποδεικνύουν την λατρεία της συγκεκριμένης θεότητας. Μια ακόμη απόδειξη για την ύπαρξη λατρείας είναι και τα αγαλματίδια, όπως επίσης και τα αναθήματα τα οποία βρέθηκαν στο νησί, τα οποία συμπληρώνουν τις γνώσεις οι οποίες αντλούνται από τις επιγραφές. Φαίνεται λοιπόν ότι στη Θάσο λατρεύονταν και οι ελληνικές θεότητες του Ασκληπιού, της Ήρας, της Αφροδίτης³⁶⁷, της Εστίας και του Ερμή, όπως επίσης και ο Άδης, οι Νύμφες, οι Χάριτες και οι Καλοί Δαίμονες. Όσον αφορά τις ανατολικές θεότητες φαίνεται να λατρεύονταν οι θεότητες του Σαράπη³⁶⁸, της Ίσιδος³⁶⁹ και της Κυβέλης³⁷⁰.

5.1.Ελληνικές θεότητες

5.1.1. Ασκληπιός

Σχετικά με την κοιτίδα καταγωγής της λατρείας του Ασκληπιού δύο περιοχές διεκδικούν την πατρότητα. Η Τρίκκη στη Θεσσαλία και η Επίδαυρος στην Πελοπόννησο. Ο Πίνδαρος³⁷¹ μας παραδίδει το μύθο ότι ήταν γιος της Κορωνίδας και του Απόλλωνα. Σύμφωνα με το μύθο όταν ο Απόλλωνας είδε τη κόρη να πλένει τα πόδια της στη λίμνη Βοιβηίδα κοντά στη Θεσσαλία, την πόθησε και την έκανε δική του. Ο πατέρας της όμως θέλησε να την παντρέψει με τον Ίσχυ, βασιλιά της Αρκαδίας. Ο θεός θύμωσε πολύ και χτυπώντας με το τόξο του σκότωσε το υποψήφιο γαμπρό, ενώ ζήτησε από την Άρτεμη να αφαιρέσει τη ζωή της Κορωνίδας, η οποία

---

³⁶⁶ IG XII Suppl. 392, 403, 409,

³⁶⁷ IG XII Suppl. 430.

³⁶⁸ IG XII suppl. 408.

³⁶⁹ IG XII Suppl. 426.

³⁷⁰ IG XII Suppl. 427

³⁷¹ Πίνδαρος, Γ' Πυθιόνικος, 1-58.

όμως είχε στα σπλάχνα της το παιδί του, το οποίο άρπαξε και το εμπιστεύθηκε στον Κένταυρο Χείρωνα, που του δίδαξε την ιατρική τέχνη.

Κατά μια άλλη παραλλαγή του μύθου η Κορωνίδα που κυοφορούσε το παιδί του Απόλλωνα, πήγε με τον πατέρα της στην Επίδαυρο και εκεί γέννησε τον Ασκληπιό, και όντας νεογέννητο το εξέθεσε στο βουνό Μύρτιο. Ο Απόλλωνας για να επιζήσει ο γιος του, έστειλε μία αίγα να τον θηλάσει και έναν σκύλο για να τον προστατεύει. Το βρέφος βρέθηκε από κάποιον βοσκό και το πήρε μαζί του. Έκτοτε ο Ασκληπιός δεν εγκατέλειψε την Επίδαυρο³⁷².

Το θέμα της προέλευσης του ονόματος του Ασκληπιού έχει μελετηθεί ήδη από τα αρχαία χρόνια. Για το λόγο αυτό οι σύγχρονοι μελετητές δεν έχουν φτάσει σε κάποια ομόφωνα συμπεράσματα, το μόνο βέβαιο είναι ότι η λέξη Ασκληπιός είναι σύνθετη με το δεύτερο συνθετικό τη λέξη *ήπιος*³⁷³. Η δυσκολία εστιάζεται στο πρώτο συνθετικό. Μια άποψη είναι ότι προέρχεται από την σύνθεση των λέξεων *ασκείν* και *ήπιος*, που προσδίδει στο όνομα τη σημασία αυτού που με ήπιο τρόπο απομακρύνει τον πόνο από την ασθένεια³⁷⁴.

Υπάρχει και μια ερμηνεία που προέρχεται από την προσπάθεια των κατοίκων της Επιδαύρου να ενσωματώσουν το όνομα του Ασκληπιού στην τοπική τους ιστορία. Υποστήριζαν ότι στην αρχή το όνομα του θεού ήταν *Ήπιος*, και από τότε που γιάτρευσε τον τύραννο της Επιδαύρου *Άσκλη* μετονομάστηκε σε *Άσκληπιός*³⁷⁵. Ωστόσο από όλες τις παραπάνω προσπάθειες ετυμολογικής ερμηνείας καμιά έως σήμερα δεν έχει θεωρηθεί ικανοποιητική.

Οι αρχαίες πηγές δυστυχώς δεν έχουν διασώσει αρκετές πληροφορίες για την ύπαρξη ιερών του Ασκληπιού στην περιοχή της Μακεδονίας. Την έλλειψη αυτή όμως την αναπληρώνει ένας σχετικός αριθμός από επιγραφές και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα, γεγονός που τον τοποθετεί μέσα στο πάνθεο των σημαντικότερων θεοτήτων.

Στη Θάσο η λατρεία του Ασκληπιού πρέπει να ήταν αρκετά σημαίνουσα, καθώς φαίνεται πως ήταν αγαπητός θεός ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ.. Απόδειξη για τη λατρεία του θεού και την ενσωμάτωσή της στο εορταστικό ημερολόγιο της πόλης αποτελεί μία πρώιμη επιγραφή, σχετικά με τη γιορτή των Μεγάλων Ασκληπιείων³⁷⁶. Το ιερό δεν έχει εντοπιστεί ακόμα, ωστόσο

---

³⁷² Παιονίας II, 26,3-5.

³⁷³ Edelstein-Edelstein 1945,80.

³⁷⁴ Edelstein-Edelstein 1945,81.

³⁷⁵ Edelstein-Edelstein 1945,80-81.

³⁷⁶ Salviat 1958, 193-194. Rithmuller 2005a, 327, αρ.52

στην περιοχή της αψίδας του Καρακάλλα υπάρχουν πολλές μαρτυρίες για την ύπαρξή του από το πλήθος των αφιερωμάτων σ' αυτόν.

Το 1864 ο Miller³⁷⁷ διεξήγαγε ανασκαφή περιορισμένης διάρκειας σε περιοχή πολύ κοντά στο ιερό του Ηρακλή και, εντόπισε τρεις αναθηματικές επιγραφές προς τιμήν του Ασκληπιού. Η πρώτη, μία αναθηματική επιγραφή του Τιμαρχίδα του γιου του Πυθιώνας προς τον Ασκληπιό³⁷⁸ (**Πίνακας 27γ**), χρονολογείται γύρω στο 320 π.Χ.³⁷⁹. Η δεύτερη χαραγμένη σε αναθηματικό βωμό, από τον οποίο σώζονται μόνο αποσπάσματα³⁸⁰, αναφέρεται στην ανάθεση από πλευράς του Δηκικράτη, ενός τμήματος γυναικείας μορφής κάτω από τον καρπό και ενός περιρραντηρίου³⁸¹ με οπές ανάρτησης. Και η τρίτη επιγραφή από την οποία σώζονται αποσπάσματα, πληροφορεί ότι αποδέκτες του αναθήματος ήταν ο Απόλλωνας και ο Ασκληπιός³⁸². Δυστυχώς εκεί μετέπειτα κατασκευάστηκε ιδιωτική οικία με συνέπεια να χαθούν αρχιτεκτονικά στοιχεία και η ανακάλυψη πέρασε στην αφάνεια.

Για τη θέση του ιερού σημαντικές πληροφορίες μας παρέχουν δύο επιγραφές που ο Salviat της τοποθετεί γύρω στο 290 π.Χ.³⁸³ Σύμφωνα με αυτές το ιερό θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στον κήπο του Ηρακλή. Ο κήπος αυτός νοικιάσθηκε από κάποιον, ο οποίος ανέλαβε ως υποχρέωση και την καθαριότητα του γειτονικού χώρου. Σε περίπτωση αθέτησης των όρων θα έπρεπε να πληρώσει πρόστιμο στο ιερό του Ασκληπιού. Υπεύθυνοι για την τήρηση των όρων ήταν ο αγορανόμος και ο ιερέας του θεού, ο οποίος θα λάμβανε το χρηματικό πρόστιμο σε περίπτωση που ο ενοικιαστής αποτύγχανε να εφαρμόσει τα συμφωνηθέντα³⁸⁴.

Οι πρώτοι ερευνητές της τοπογραφίας της αρχαίας θάσου δεν δέχτηκαν την γειτνίαση των δύο ιερών. Ο Picard³⁸⁵ στηριζόμενος σε μια αναθηματική επιγραφή που βρέθηκε στο οικ. Βαλμά το 1920, - ανατολικά της αγοράς, - ανάθημα από τον Αίλιο Παγκρατίδη στον Ασκληπιό που χαρακτηρίζεται με την προσωνυμία *επήκοος*³⁸⁶, προτείνει πως το Ασκληπιείο πρέπει να βρίσκεται κοντά στο Αρτεμίσιο και το Διονύσιο. Ο Rouilloux θεώρησε ότι το ιερό ίσως βρισκόταν στα ΒΑ της αγοράς και όχι σε μεγάλη απόσταση από την παλαιοχριστιανική

---

³⁷⁷ Salviat 1958a, 353-356 · Λιούλιας 2010,34,υποσ.189.

³⁷⁸ IG XII,8,364 · Δήμιτσας 1988,875,αφ.1185.

³⁷⁹ Salviat 1958, 251.

³⁸⁰ Δήμιτσας 1988,876.

³⁸¹ IG XII, 8, 365.

³⁸² IG XII, 8, 367.

³⁸³ IG XII, Sup. 352,265, στιχ.2. IG XII, 8, 265,6. Salviat, 1958, 251.

³⁸⁴ Δήμιτσας 1988, 955.

³⁸⁵ Picard 1921,104-105.

³⁸⁶ IG XII, 8, 366.

βασιλική³⁸⁷. Ο Launey από την άλλη υπέθεσε πως, λόγω της επιγραφής, το ιερό πρέπει να τοποθετηθεί στα ΝΑ της πόλης κοντά στην Πύλη του Ηρακλέους³⁸⁸. Ο Salviat όμως αφού μελέτησε κάθε πληροφορία που είχε δώσει η ανασκαφική έρευνα του Miller, πρότεινε μία Τρίτη άποψη, βάσει της οποίας οι επιγραφές του Miller πρέπει να βρίσκονταν νότια ή νοτιοανατολικά της μεγάλης βασιλικής ,κοντά στο Ηράκλειο, και συγκεκριμένα γύρω από το χώρο του Ηρακλείου και της Αψίδας του Καρακάλλα³⁸⁹.

Τις τελευταίες δεκαετίες πραγματοποιούνται ανασκαφικές έρευνες σε οικόπεδα γύρω από την περιοχή της αψίδας του Καρακάλλα στα οποία ήρθαν στο φως ευρήματα που επιβεβαιώνουν την άποψη του Salviat. Στο οικόπεδο Τσούπρα ³⁹⁰ στην περιοχή ανάμεσα στην αψίδα του Καρακάλλα και το αρχαίο ωδείο της αρχαίας πόλης της Θάσου, αποκαλύφθηκε τμήμα κτηρίου ελληνιστικών χρόνων, το οποίο εκτείνεται και σε όμορα οικόπεδα Στίγγα³⁹¹, Γαλάνη³⁹², Τρικούπη³⁹³, Βογιατζή³⁹⁴. Το κτήριο διέθετε πρόπυλο που συνδεόταν με την κύρια είσοδο με κάποια ξυλοκατασκευή. Η κύρια είσοδος οδηγούσε σε ένα μικρό προθάλαμο και μέσω ενός διαδρόμου έφτανε σε περίστυλο χώρο με λίθινο πάτωμα, ένα δεύτερο περίστυλο αίθριο στήριζε ξύλινη υπερκατασκευή με πάτωμα από μαρμάρινες πλάκες. Στα νότια βρέθηκε μικρός αποθηκευτικός χώρος με θασιακούς αμφορείς. **(Πίνακας 27α-β)**

5.1.2. Ήρα

Η Ήρα, που ο Όμηρος επονομάζει *βοώπιν*³⁹⁵ είναι μια από τις πανάρχαιες τιμώμενες θεές των αρχαίων Ελλήνων. Η λατρεία της συνδέεται με τον οίκο, απεικονίζεται στην τέχνη ως ζηλόφθονη σύζυγος και εκδικητική γυναίκα. Είναι επίσης προστάτιδα του γάμου και της νομιμότητας του. Είναι η μοναδική που απεικονίζεται δίπλα στο Δία με ένα σκήπτρο στο χέρι. Σύμφωνα με τον Burkert³⁹⁶, το παράξενο είναι πως ενώ προβάλλεται με πολλά χαρακτηριστικά της αρχαίας Μεγάλης Θεάς, δεν της απέδιδαν εμφανώς την ιδιότητα της μητρότητας, που χαρακτήριζε άλλες θεές όπως τη Μητέρα Θεά ή τη Δήμητρα. Ιερό της Ήρας δεν εντοπίστηκε ακόμη στη Θάσο, όμως ήταν γνωστό στον Ιπποκράτη τον 5^ο αι. π.Χ., μία ασθενής του ως τόπο

³⁸⁷ Rouilloux 1954, 333, υποσ. 1· Λιούλιας 2010, 35, υποσημ. 193.

³⁸⁸ Launey 1944, 158, υποσημ. 5.

³⁸⁹ Salviat 1958a, 356.

³⁹⁰ Μπόνιας 1999, 587-589· Σαλωνίδης 1997, 573-584.

³⁹¹ Μπόνιας 1999, 587-589· Σαλωνίδης 1997, 573-584.

³⁹² Holtzmann 1977, 692-695.

³⁹³ Σαμίου 1992, 438-439.

³⁹⁴ Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987, 325· Touchais 1986, 729.

³⁹⁵ Όμηρος, Ιλ. Α 399 κ.ε., Ε 392 κ.ε., 889.

³⁹⁶ Burkert 1985 iii.2.2, 131.

κατοικίας της αναφέρει το ιερό της Ήρας: «ή κατέκειτο παρά Ήρης ιρόν»³⁹⁷. Σύμφωνα με μία άλλη μία επιγραφή μαρτυρείται ότι η θεά λατρευόταν με το προσωνύμιο *Επιλιμένα*. Η επιγραφή εντοπίστηκε μπροστά από το ιερό του Ποσειδώνα, -πολύ κοντά στο λιμάνι- κοντά στην κύρια είσοδο, όπου αποκαλύφθηκε επίσης βωμός με πρόθυση ανάμεσα σε παραστάδες³⁹⁸. Η επιγραφή είναι χαραγμένη στο γέισο, αφιερωμένη στην Ήρα, και περιέχει θρησκευτικό νόμο, που απαγορεύει να θυσιάζουν κατσίκια στην Ήρα την *Επιλιμένα*: «Ήρη επιλιμενί αίγα ο(υ) θέμις»³⁹⁹. Σε μια από τις πύλες της πόλης⁴⁰⁰ απεικονίζεται ένθρονη απέναντι από το Δία, να δίνει εντολές στην Ίριδα την «πιστή της σκύλλα» (*Καλλίμαχος*), φτερωτή αγγελιοφόρο η οποία σπεύδει προς τα αριστερά, αλλά το κεφάλι είναι στραμμένο προς την κυρά της.

5.1.3. Αφροδίτη

Η λατρεία της Αφροδίτης ήταν ιδιαίτερα διαδομένη στον αρχαίο κόσμο. Έχουν διατυπωθεί πολλές διαφορετικές απόψεις για την καταγωγή της, με επικρατέστερη αυτήν που αναφέρεται στη σημιτική καταγωγή της, με στοιχεία που την συνδέουν με την Αστάρτη⁴⁰¹. Η λατρεία της μεταφέρθηκε από τους Μυκηναίους στα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου στα μέσα της 2^{ης} χιλιετίας, και από εκεί διαδόθηκε στις παράκτιες περιοχές της Ελλάδας, με μία ελληνοσημιτική μορφή. Τα επίθετα που την συνοδεύουν μαρτυρούν τις πολλές όψεις της⁴⁰². Αναφέρεται ως θεά της γονιμότητας, της βλάστησης, αλλά και του θανάτου, προστάτιδα της πόλης, του γάμου και των παιδιών αλλά κυρίως ως θεά του έρωτα. Στη Θάσο η λατρεία της ανάγεται στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.⁴⁰³, και από μία επιγραφή της εποχής αυτής, που βρέθηκε στην Ακρόπολη, μαρτυρείται ότι υπήρχε ιερό της στη Θάσο και λατρευόταν ως *καλιάς*⁴⁰⁴. Σε μία άλλη επιγραφή που βρέθηκε κοντά στο Πρυτανείο της αρχαίας αγοράς, αναφέρεται ως *πανδήα*⁴⁰⁵ και ως *επιστασία*⁴⁰⁶ (**Πίνακας 28α**). Επίσης αναφέρεται και ως *πειθώ*⁴⁰⁷, ένα επίθετο της Αφροδίτης ιδιαίτερα γνωστό σε επιγραφές της Μακεδονίας⁴⁰⁸. Στο ιερό του Ποσειδώνα βρέθηκε μικρό

³⁹⁷ Ιπποκράτης, *Επιδημιών*, I, 26, 333.

³⁹⁸ Λαζαρίδη 1958,23.

³⁹⁹ IG, XII, Sup. 409.

⁴⁰⁰ Grandjean and Salviat 2012,166

⁴⁰¹ Farnell 1896,618κ.ε.

⁴⁰² Farnell 1896,624-626

⁴⁰³ Pouilloux 1954,329

⁴⁰⁴ IG, XII, Sup. 392

⁴⁰⁵ IG, XII, Sup. 393

⁴⁰⁶ Et. Th. (1954) 233 αρ.24, πιν.ΧΙΧ.4

⁴⁰⁷ IG, XII,8, 360

⁴⁰⁸ IG, XII, Sup. 394

ανάθημα της Αφροδίτης πάνω σε δελφίни, στο οποίο η θεά ημίγυμνη απεικονίζεται να ιππεύει σαν αμαζόνα, ενώ στην ουρά του δελφινιού κρεμίζεται ένας ερωτιδέας. (Εξώφυλλο)

5.1.4.Εστία

Στη Θάσο λατρευόταν και η Εστία, προστάτιδα της κοινής εστίας, τιμώμενη από τους αξιωματούχους της αρχαίας πόλης. Η Εστία⁴⁰⁹ ήταν θεά του οίκου και της οικογενείας, αλλά και της κοινότητας, και το ιερό της βρισκόταν συνήθως σε κάποιον από τους ναούς της κοινότητας⁴¹⁰, ή στο Πρυτανείο όπου φυλασσόταν το ιερό πυρ⁴¹¹. Για τη λατρεία της Εστίας στη Μακεδονία δεν έχουμε πολλές μαρτυρίες, ενώ ένα ιερό αφιερωμένο στην Εστία σε σχέση με το Πρυτανείο μαρτυρείται στην περιοχή της Βέροιας⁴¹². Επίσης μία αναθηματική επιγραφή στην Εστία και την Πυθία (;) προέρχεται από τα Άβδηρα, τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.⁴¹³. Η λατρεία της θεάς κατά τον 4^ο αι. π.χ.⁴¹⁴, αναφέρεται και σε μία επιγραφή στη Θάσο. Το όνομά της αναγράφεται σε επιγραφές με ονόματα άλλων θεών, όπως της Αφροδίτης, του Ερμή, και του Δία⁴¹⁵. Στις επιγραφές αυτές έχει το προσωνύμιο *Βουλαία* «απόλογοι Εστήι Βουλαίηι και Δί Βουλαίωι»⁴¹⁶.

5.1.5.Ερμής

Πρόκειται για μια αόριστη και αδιευκρίνιστη μορφή, που σχετιζόταν με την λέξη *έρμα*⁴¹⁷, σωρό λίθων ως μορφή σήμανσης. Μεταμορφώθηκε σε Θεό του Ολύμπου, αγγελιοφόρο των θεών, προστάτη των κλεπτών⁴¹⁸, των βοσκών και των κηρύκων. Σύμβολό του το *κηρύκειο*, με απεικόνιση φιδιών, ενώ στην αγγειογραφία παρίσταται ως χθόνια θεότητα, ψυχοπομπός⁴¹⁹, που συνοδεύει τις ψυχές των νεκρών στον Άδη. Στη Θάσο η λατρεία του Ερμή δεν είναι σαφής, καθώς δεν έχουμε πολλές μαρτυρίες. Οι επιγραφές που μας έχουν διασωθεί είτε αναφέρονται αποκλειστικά στον Ερμή⁴²⁰, είτε ταυτόχρονα και σε άλλους θεούς, όπως Αφροδίτη και Εστία⁴²¹. Το 1954 στην αγορά της Θάσου βρέθηκε μία μαρμάρινη τράπεζα, 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ., που

⁴⁰⁹ Burket 1993, 360-361.

⁴¹⁰ Ηρόδοτος, 5.72 κ.ε., Αριστοτέλης, Πολ. 1322b, 26

⁴¹¹ Η θεά σχετιζόταν άμεσα με τα Πρυτανεία και το θεσμό των πρυτάνεων. Σχετικά βλ. L.R. Farnell, V (1909), 34.

⁴¹² Heuzey, Daumet 1876, 184 κ.ε., Baegle 1913, 77, Dull 1977,97.

⁴¹³ ΕΘΑ, 215-216, αρ. Ε14, πιν.7.

⁴¹⁴ J. Rouilloux, 1954, 232, 337, 340.

⁴¹⁵ IG XII, Sup. 403,10

⁴¹⁶ IG XII, Sup. 404, 4. 405, 4

⁴¹⁷ Devambez, P. 1968, 139-154

⁴¹⁸ Όμηρος, Ιλ. Ε 385-391, Ω 109

⁴¹⁹ Όμηρος, Οδ. Ω 1-14

⁴²⁰ IG, XII, 8, 357

⁴²¹ IG, XII, Sup. 403

έχει τα μέτρα για τον έλεγχο του κρασιού, ανατεθειμένη στον Ερμή από έναν αγορανόμο⁴²² (Πίνακας 28β.)

5.1.6. Άδης - Πλούτωνας

Κυριολεκτικά άμορφος, και αόρατος, ο Άδης είναι ο άρχοντας του βασιλείου των νεκρών. Μια ολύμπια θεότητα, που βρίσκεται συνεχώς στις υπόγειες κτίσεις του Κάτω Κόσμου μαζί με τη σύζυγό του Περσεφόνη, την οποία απήγαγε, ενώ μάζευε λουλούδια στο λιβάδι. Ο Άδης είναι μία δευτερεύουσα θεότητα, λειτουργεί ως υπόσταση του Δία, ο οποίος όχι χωρίς λόγο ονομάζεται «υπόγειος» ή «κατεβαίνοντας». Εξαιτίας της σκοτεινής και μακάβριας προσωπικότητάς του, δεν ήταν ιδιαίτερα αρεστός ούτε στους θεούς ούτε στους ανθρώπους⁴²³, ακόμη και η εκφορά του ονόματός του προκαλούσε τρόμο. Σύμφωνα με τον Όμηρο⁴²⁴ όταν οι Έλληνες προσεύχονταν στο θεό, χτυπούσαν το έδαφος για να είναι σίγουροι ότι θα τους ακούσει. Οι θυσίες που γινόταν προς τιμήν του περιλάμβαναν ζώα μαύρου χρώματος, το αίμα τους θα έπρεπε να στάζει σε λάκκο για να μπορέσει να πάει ως τα έγκατα της γης, ενώ ο θύτης, έπρεπε να έχει το πρόσωπό του στραμμένο αντίθετα από το πρόσωπο του ζώου. Ο Πausανίας⁴²⁵ μας δίνει την πληροφορία, ότι το μόνο ιερό του Άδη είναι στην Πύλο της Ηλείας, το οποίο άνοιγε μία φορά το χρόνο για τον ιερέα του. Οι Ηλείοι τιμούσαν το θεό από ευγνωμοσύνη, που τους βοήθησε να πολεμήσουν τον Ηρακλή, τον οποίο ο Πλούτωνας θεωρούσε εχθρό του για την αρπαγή του Κέρβερου⁴²⁶.

Μαρτυρίες για ιερό στη Θάσο δεν υπάρχουν, αναφορά όμως στον Άδη και στην Περσεφόνη συναντούμε σε πολλές επιτύμβιες επιγραφές⁴²⁷, καθώς και σε επιγραφές σχετικές με την πίστη και την αθανασία της ψυχής⁴²⁸ στον κάτω κόσμο.

5.1.7. Νύμφες και Χάριτες

Οι Νύμφες ήταν θηλυκές θεότητες ή δαιμόνια, πάντα νέες και όμορφες θυγατέρες, θεών ή Τιτάνων, που προσωποποιούσαν φυσικά φαινόμενα ή φυσικές δυνάμεις. Ανάλογα με τον τόπο διαμονής ή καταγωγής τους διακρίνονται σε *Ωκεανίδες* (Νύμφες της θάλασσας), σε *Ναιιάδες* (των γλυκών νερών, ποταμών λιμνών, πηγών), *Δρυάδες* (των δέντρων), *Βακχίδες* (ακόλουθοι

⁴²² Grandjean and Salviat 2012,225

⁴²³ Ομήρου *Ιλιάδα.*, Υ 64-65.

⁴²⁴ Ομήρου *Οδύσσεια*, κ 53-540.

⁴²⁵ Πausανίας, 6,25,2-3.

⁴²⁶ Στράβων, 8,3,15

⁴²⁷ IG, XII, 8, 441a, στιχ. 4 · IG, XII, 8 441b, στιχ. 14 · IG, XII, 8, 442, στιχ.7· IG, XII, 445, στιχ.8

⁴²⁸ IG, XII, 8, 600,6 · IG, XII, 8, 609

του Διονύσου), και πολλές ακόμα κατηγορίες⁴²⁹. Από την άλλη οι *Χάριτες* ήταν θεότητες της γοητείας, της ομορφιάς, της βλάστησης και της γονιμότητας. Ανήκουν στην ακολουθία της Αφροδίτης μαζί με τον *Ίμερο*, την *Πειθώ*, και τον *Πόθο*. Συνδέονται με τον Κάτω Κόσμο και τα *Ελευσίνια Μυστήρια*⁴³⁰. Πρόκειται για κατώτερες θεότητες στο πάνθεον της Θάσου, που όμως λατρεύονταν νωρίς από τον 5^ο αι. π.Χ.. Τις Νύμφες, θεότητες των γλυκών νερών, και τις τρεις Χάριτες, εγγυήτριες της ευημερίας, τις βρίσκουμε να συνοδεύονται στα ανάγλυφα της Διόδου των θεωρών, με ολύμπιους θεούς. Στον ανατολικό τοίχο, δεξιά και αριστερά από την εσοχή, όπου υπήρχε βωμός σε σχήμα Π, ήταν εντοιχισμένες δύο ανάγλυφες ενεπίγραφες πλάκες⁴³¹ με παραστάσεις Νύμφες με Απόλλωνα και οι Χάριτες με τον Ερμή, τον θεό της αγοράς.

5.1.8. Αγαθός Δαίμων και Αγαθή Τύχη

Πρόκειται για θεότητα χωρίς συγκεκριμένο όνομα και μορφή, θεωρήθηκε προστάτης δαίμονας των πόλεων, πολλές φορές εικονιζόταν με τη μορφή του Δία⁴³², ενίοτε πάλι τον ταύτιζαν με τους Διόσκουρους ή τον Διόνυσο. Στη Θάσο η λατρεία αυτών των θεών επιβεβαιώνεται από επιγραφές που μας έχουν διασωθεί⁴³³. Στο ιερό του Διονύσου⁴³⁴ βρέθηκε επιγραφή του 4^{ου} αι. π.Χ., από την οποία μαθαίνουμε για την απαγόρευση της επίκλησης της Αγαθής Τύχης στο χώρο όπου γινόταν θυσίες προς τιμή του Αγαθού Δαίμονα⁴³⁵. Επίσης μία σειρά από επιγραφές που βρέθηκαν στην Αλυκή⁴³⁶, στο ιερό των Διόσκουρων αναφέρονται στην Αγαθή Τύχη και περιέχουν ευχές για κατευόδιο σε πλοίο⁴³⁷.

5.2. Ανατολικές θεότητες

Στο αρχικό υπόβαθρο των θεοτήτων ήρθαν να προστεθούν προοδευτικά και άλλες λατρείες από την ανατολή. Θεότητες και εκστατικές μυστηριακές λατρείες που κερδίζουν έδαφος στα χρόνια της θρησκευτικής κρίσης και των μυστικιστικών αναζητήσεων για τη συνέχεια της ζωής μετά το θάνατο, τάση που θα προετοιμάσει το έδαφος για τον χριστιανισμό. Αν και δεν υπάγονται στα χρονικά πλαίσια της εργασίας θα ήταν αδύνατο να μην αναφέρω κάποιες αιγυπτιακές

---

⁴²⁹ Σταφυλάκης, 2009, 438.

⁴³⁰ Σταφυλάκης, 2009, 581-582.

⁴³¹ IG, XII, 8, 358a · IG, XII, 8, 358b

⁴³² Πausανίας, 8,36,5

⁴³³ IG, XII, Sup. 379

⁴³⁴ Γ.Α.Σ., 52

⁴³⁵ IG, XII, Sup. 378

⁴³⁶ Δήμιτσα 1980, 250-252

⁴³⁷ IG, XII, Sup. 365,366,378 · IG, XII, 8, 265388,389,581,586

θεότητες που εισβάλουν στα τέλη του 3^{ου} αι. π.χ. στη Θάσο⁴³⁸. Ενδεικτικά αναφέρω τις θεότητες που μας παραδίδουν ενεπίγραφες πλάκες και τμήματα μικρών βωμών.

5.2.1. Σάραπις

Ο Σάραπις είναι Αιγυπτιακή θεότητα, η πρώτη αναφορά στο όνομά του γίνεται από τον Αρριανό⁴³⁹, στη σκηνή που αναφέρεται στον θάνατο του Αλέξανδρου. Ήταν χθόνια θεότητα και τον απεικόνιζαν ως άνδρα να μοιάζει με τον Πλούτωνα, να έχει στο κεφάλι του το μόδιο (καλάθι), να κρατάει στο χέρι του ένα σκήπτρο, ενώ στα πόδια του βρισκόταν ο Κέρβερος και ένα φίδι⁴⁴⁰. Η λατρεία του Σάραπι δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντική στη Θάσο. Το όνομά του βρέθηκε σε επιγραφή που υπήρχε στο ιερό της Αλυκής⁴⁴¹ ενώ μία άλλη που ανήκει στην αυτοκρατορική εποχή τον σχετίζει με τον θεό Ήλιο⁴⁴². Επίσης βρέθηκε μικρό αγαλματίδιο ανδρικής θεότητας το οποίο ταυτίστηκε με τον Σάραπις⁴⁴³ (**Πίνακας 28γ**).

5.2.2. Ίσιδα

Η Ίσιδα υπήρξε μία από τις δημοφιλέστερες αιγυπτιακές θεότητες ,που οι Έλληνες ταύτιζαν είτε με την θεά Δήμητρα ,είτε με την θεά Τύχη⁴⁴⁴. Η λατρεία της ήταν διαδεδομένη και στην Ρωμαϊκή περίοδο, έχοντας τους δικούς της ιερείς και πολλούς ναούς. Συμβόλιζε την αφθονία και τα υλικά αγαθά και ήταν προστάτιδα των παιδιών, με τη μορφή του τροφού⁴⁴⁵, αλλά και των ναυτιλομένων⁴⁴⁶. Στις παραστάσεις απεικονίζεται να κρατάει σείστρο με το οποίο ρύθμιζε τα φαινόμενα της άμπωτης και της παλίρροιας του Νείλου και έναν μικρό κάδο γεμάτο γάλα ή το κέρασ της αφθονίας. Επιγραφές του 2^{ου} και 1^{ου} αι. π.Χ. που ήρθαν στο φως, μας αποδεικνύουν την αιγυπτιακή επίδραση⁴⁴⁷ της θεάς, και μας παραδίδουν εκτός από το όνομα της Ίσιδος⁴⁴⁸, και τα ονόματα Ισικλής⁴⁴⁹, Ισίδωρος⁴⁵⁰, Αμμώνιος⁴⁵¹, και Άδωνις⁴⁵².

---

⁴³⁸ Rouilloux 1954, 383

⁴³⁹ Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβαση,7,26.2

⁴⁴⁰ Lang 2012, 64.

⁴⁴¹ IG, XII, 8,584

⁴⁴² IG, XII, Sup. 408

⁴⁴³ Το 1991 κατά την επέκταση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θάσου, στον υπόγειο χώρο αποκαλύφθηκε οικία, στην αυλή της οποίας βρέθηκε ο μικρός Σάραπις. Αρ. Μουσείου Λ3923

⁴⁴⁴ Ρούσσοσ 1989, 345-346

⁴⁴⁵ Ions, V. 1968,63

⁴⁴⁶ Μεγαλομάτης, κ., 1989,238

⁴⁴⁷ Rouilloux 1954, σελ.383

⁴⁴⁸ IG, XII, Sup. 426

⁴⁴⁹ IG,XII,8,307,6

⁴⁵⁰ IG, XII, 8, 589,3

⁴⁵¹ IG, XII,8, 305,9

⁴⁵² IG,XII,8,309,8

5.2.3. Κυβέλη- Μητέρα των Θεών

Πρόκειται για μικρασιατική φρυγική θεότητα που λατρευόταν στην Ιωνία ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ.. Θεωρείτο μητέρα των θεών και είχε πολλά ιερά σε διάφορα μέρη. Ο Πίνδαρος μάλιστα την προσφωνεί «Κυβέλα, μάτερ θεών»⁴⁵³. Από τη Μικρά Ασία η λατρεία της διαδόθηκε στη Θράκη και στην υπόλοιπη Ελλάδα, στα τέλη της αρχαϊκής περιόδου. Η θεότητα αυτή μεταγενέστερα ήταν γνωστή στους Έλληνες ως Ρέα, θεά της άγριας φύσης, της γης και της γονιμότητας⁴⁵⁴. Η ελληνική τέχνη απεικόνιζε την Κυβέλη μέσα σε κόγχη ή σε ναϊσκόμορφο κτίσμα, με τη μορφή ένθρονης ωραίας γυναίκας που συνήθως κρατούσε τύμπανο ή το κέρασ αμάλθειας, τότε μόνη της και τότε ανάμεσα σε δύο λιοντάρια. Από τον 4^ο αι. π.Χ. λατρεύεται μαζί με τον σύζυγό της Άττη, ενώ το κύμα των ανατολικών θρησκειών που φτάνει στον ελληνικό χώρο μετά την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου ανανεώνει το ενδιαφέρον γι' αυτήν.

Στη Θάσο βρέθηκαν αρκετά αναθήματα προς τιμήν της Κυβέλης. Αναφέρω επιλεκτικά, την ανάγλυφη τράπεζα βωμού, που διαιρείται σε δύο ζώνες, και φέρει ενεπίγραφη ταινία αυτοκρατορικών χρόνων. Και οι δύο ζώνες φέρουν παραστάσεις. Στην κάτω ζώνη δύο γρύπες κατασπαράζουν ελάφι. Στην άνω σειρά απεικονίζονται ανάγλυφες μορφές. Στην κεντρική θέση βρισκόταν πλαισιωμένα από λέοντες η Κυβέλη ένθρονη⁴⁵⁵, **(Πίνακας 28β)**. Η ίδια η επιγραφή χρονολογεί το ανάγλυφο στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.⁴⁵⁶. Επίσης πολύ κοντά στη θέση του σημερινού Αρχαιολογικού Μουσείου, βρέθηκε μικρός μαρμάρινος αναθηματικός ναϊσκος. Στην πρόσοψή του και τοποθετημένη σε εσοχή εικονίζεται ένθρονη Κυβέλη⁴⁵⁷. Χρονολογείται γύρω στον 3^ο – 2^ο αι. π.Χ. Ακόμη ένας μαρμάρινος αναθηματικός ναϊσκος, αποκαλύφθηκε στην ίδια ανασκαφή το 1910, στην κύρια όψη του οποίου εικονίζεται Κυβέλη καθημένη επί θρόνου να έχει στο αριστερό της χέρι τύμπανο και στο δεξί φιάλη, ενώ κάτω δεξιά εικονίζεται λιοντάρι⁴⁵⁸. Η επιφάνεια είναι αρκετά φθαρμένη και χρονολογείται γύρω στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της αρχαιοελληνικής θρησκείας ήταν οι συχνές, πολλές και ποικιλόμορφες λατρευτικές τελετουργικές πράξεις. Οι πόλεις οργάνωναν την λατρεία και

⁴⁵³ Πίνδαρος, Διθυράμβου απόσπασμα 80

⁴⁵⁴ Ρούσσοσ 1989, 397

⁴⁵⁵ Γ.Α.Σ., 154 · Λαζαρίδης, 1958, 66

⁴⁵⁶ IG, XII, Sup. 427

⁴⁵⁷ Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου, Λ92(αρ. Μουσείου)

⁴⁵⁸ BCH 88, 1964, 242, αρ. 1, εικ. 4.

συγχρόνως παρακολουθούσαν την τήρηση της πίστης και των πράξεων λατρείας των πολιτών. Την οργάνωση αυτή την είχαν αναλάβει δημόσιοι λειτουργοί, μια ομάδα ευυπόληπτων πολιτών που εκτός από την ενασχόληση τους με διάφορες δραστηριότητες, είχαν αναλάβει και κάποια καθήκοντα, όπως η φροντίδα του ναού, η φύλαξη των ιερών κανόνων, τα ψηφίσματα της πόλης⁴⁵⁹ και η συντήρηση της ιερής περιουσίας.

Τα αρχαιοελληνικά ιερά, παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, τόσο στην μορφή τους όσο και στη λειτουργία τους. Είτε ήταν χτισμένα σε υπαίθριους χώρους είτε βρίσκονταν εντός αστικών περιοχών, έπαιζαν τον ίδιο ακριβώς ρόλο, την εξυπηρέτηση των θρησκευτικών αναγκών της κοινότητας. Η θρησκευτικότητα ήταν καθοριστικής σημασίας για την κοινότητα με αποτέλεσμα τα ιερά να θεωρούνται μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη μιας ευνομούμενης πόλης.

Μέσα από την έρευνά και τη μελέτη για τα ιερά της Θάσου, ήρθαν στο φως λατρευτικές πρακτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, που αποτελούσαν τον δείκτη ανάπτυξης της πόλης και αντανακλούσαν τόσο τις τοπικές όσο και τις Πανελλήνιες Ιδέες. Τα αρχαία μνημεία στο νησί της Θάσου είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον των περιηγητών από τον 15^ο ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οπότε με την ολοκλήρωση των πρώτων ανασκαφών σπουδαία ευρήματα μετοίκησαν στο Λούβρο και στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης.

Τις έρευνες στα μνημεία του νησιού όπως ειπώθηκε τις άρχισε η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή το 1856. Στη συνέχεια έλαβαν χώρα πολλές αποστολές, κατά τις οποίες ερευνητές της Σχολής κατέγραψαν πλήθος γλυπτών ευρημάτων και επιγραφών. Η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στη Θάσο συνεχίζει ακόμα, τις ανασκαφές, συμπληρώνοντας εκατό περίπου χρόνια συστηματικής έρευνας, μελέτης και ανάδειξης των αρχαιοτήτων του νησιού⁴⁶⁰.

Τα ιερά που έφεραν στο φως οι σωστικές ανασκαφές, καλύπτουν χρονολογικά ένα διάστημα περίπου 5 αιώνων. Χωροταξικά τοποθετούνται σε ιερά: α) *εντός των τειχών*, που δίδουν προβολή δύναμης, ευημερίας και κύρους στην πόλη. β) *Εκτός των τειχών*, τα οποία είχαν άμεση σχέση με τον πολιτικό και θρησκευτικό χαρακτήρα της πόλης, καθώς οριοθετούσαν την περιοχή και έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση και διατήρηση των συστατικών στοιχείων αυτής. Και γ) *ιερά στη φύση*, ρόλος τους η εξύμνηση της γενναιοδωρίας της φύσης, της αγριότητας, αλλά και της εξημέρωσής της.

⁴⁵⁹ IG, XII, 8, 268, 5. IG, XII, 8, 358, 2. IG, XII, 8, 358, 6. IG, XII, 8, 362, 7.

⁴⁶⁰ Muller 2012a, 7.

Ξεκινώντας με τα αστικά ιερά, το αρχαιότερο ιερό είναι το *Ηράκλειο*, στέγαζε μια από τις αρχαιότερες και πιο σημαντικές λατρείες της αρχαίας πόλης. Σύμφωνα με τη παράδοση την λατρεία του Ηρακλή έφεραν στο νησί οι Φοίνικες. Οι λαμπρές γιορτές που τελούνταν εδώ προς τιμήν του περιλάμβαναν συμπόσια και στρατιωτικά αγωνίσματα. Τα αρχαιότερα κτίσματα χρονολογούνται τον 6^ο αιώνα π.Χ. Τον 5^ο αιώνα κτίζεται ένας μεγάλος, σχεδόν τετράγωνος ναός, ιωνικού ρυθμού. Μπροστά στον ναό βρισκόταν μια τριγωνική πλακόστρωτη αυλή, ο βωμός και μια μακρόστενη στοά. Η πρόσβαση στον χώρο γινόταν από μια μνημειακή είσοδο-τα προπύλαια, που πλαισιώνονταν από μια πλατιά σκάλα. Εδώ, σε μια μεγάλη δημόσια πλατεία κατέληγε ένας σημαντικός δρόμος της αρχαίας πόλης που ξεκινούσε από την Αγορά. Στο τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ. κτίστηκε στην νότια πλευρά αυτής της πλατείας ένα μεγάλο δημόσιο οικοδόμημα, ανάθημα του Θερσιλόχου⁴⁶¹, ενώ στα ρωμαϊκά χρόνια ο χώρος απέκτησε λαμπρότερη ακόμα μορφή με την προσθήκη της μνημειακής αφίδας του αυτοκράτορα Καρακάλλα (211-217 μ.Χ.)⁴⁶² στην βόρεια είσοδο της πλατείας. Οι σύγχρονοι δρόμοι κόβουν στην μέση το ιερό και καλύπτουν πλήρως την αρχαία πλατεία.

Ο Martin δίνει μία πρώτη ερμηνεία, κατά την οποία το Ηράκλειο ήταν ενδεχομένως ένα φοινικικό ιερό και έπαιζε το ρόλο του σημείου επαφής με τα όρια του Θρακικού οικισμού, ενώ σε μία δεύτερη ερμηνεία τονίζει το ρόλο του Ηρακλή στην ελληνική αποίκηση. Η ερμηνεία αυτή ήθελε το θασιακό ιερό να κατέχει μία θέση εμπροσθοφυλακής στα όρια της ελληνικής πόλης, όπου συναντιόντουσαν ο παλαιός θρακικός πληθυσμός και ο νέος⁴⁶³. Μια τρίτη υπόθεση εξηγεί αυτόν τον διπολισμό μεταξύ των ιερών και οικισμών, σαν μία «χωροταξική εκδήλωση κοινωνικών και πολιτικών διαφοροποιήσεων»⁴⁶⁴. Ιδιαίτερος σημαντική και η παρουσία του Ηρακλή, ως προγονικού ήρωα και θεού των Μακεδόνων και ιδιαίτερα των κατοίκων της Θάσου. Ο Ηρακλής υπήρξε ισχυρό σύμβολο της λαχτάρας των ανθρώπων να υπερβούν τα όρια που βάζει η πραγματικότητα, ένα μήνυμα ελπίδας που διαδόθηκε αρχικά από τους μύθους. Γύρω από αυτόν τον πυρήνα πήραν μορφή διάφοροι συμβολισμοί που ανιχνεύονται στην εικονογραφική τέχνη, αλλά και στην λατρευτική του πρακτική και διασώζονται σήμερα στα ποικίλα ευρήματα των ανασκαφών στο χώρο της Θάσου.

Ακολουθώντας τον δρόμο δίπλα στο αρχαίο λιμάνι βρίσκεται το *ιερό του Διονύσου*. Κατέχει σημαντική θέση ανάμεσα στους θεούς της Θάσου, αναφέρεται ως *φυλαρός*⁴⁶⁵, δηλαδή

---

⁴⁶¹ Jacques des Courtils 1984,279

⁴⁶² Jean-Yves Marc 1993,585-592.

⁴⁶³ Martin 1978, 191-192.

⁴⁶⁴ Viviers 1999,234-238.

⁴⁶⁵ IG, XII, 8, 356.

προστάτης της πόλης μαζί με τον Ηρακλή. Μόνο ένα τμήμα του ιερού ερευνήθηκε αρχαιολογικά αποκαλύπτοντας δύο ναόσχημα χορηγικά μνημεία του 4^{ου} και 3^{ου} αιώνα π.Χ. που περιείχαν αγάλματα του Διονύσου και αλληγορικών μορφών που σχετίζονταν με το θέατρο. Τα μνημεία είχαν ανεγερθεί από νικηφόρους χορηγούς δραματικών αγώνων προς τιμήν του θεού του θεάτρου. Από τα αγάλματα του αρχαιότερου χορηγικού μνημείου που είναι και σήμερα ορατό, σώθηκαν το άγαλμα της Κωμωδίας, τμήμα από το άγαλμα της Τραγωδίας και το κεφάλι από το άγαλμα του Διονύσου. Επίσης ένα πληρέστερα σωζόμενο άγαλμα του Διονύσου και μιας πεπλοφόρου Μούσας, προέρχονται από το δεύτερο χορηγικό μνημείο, που καταχώθηκε.

Στην πλαγιά του λόφου της Ακρόπολης-κοντά στην Αγορά βρίσκεται το ιερό της θεάς Αρτεμης. Η θεά Αρτεμης τιμήθηκε στη Θάσο με δύο ιδιότητες, πρώτον ως προστάτιδα των τειχών και οι Θάσιοι ίδρυσαν προς τιμήν της το Δήλιον, και ως προστάτιδα της πόλης, ιδρύοντας το *Αρτεμίσιον* μέσα στον ιστό της πόλης. Οι επικλήσεις προς τη θεά Αρτεμη πολλές -*Εκάτη, Πολώ*⁴⁶⁶, *Επαυλία*-. Πολλές και οι όψεις της λατρείας της, προστάτιδα των γυναικών κατά τον τοκετό, αλλά και προστάτιδα των οδών και των σταυροδρομιών. Ο Καλλίμαχος⁴⁶⁷, στον ύμνο προς τη θεά την περιγράφει ως προστάτιδα των βουνών, των πόλεων και των λιμανιών. Αλλά δεν ήταν όπως είδαμε κατά την αρχαϊκή περίοδο, η Αρτεμις η μόνη θεότητα που προστάτευε τον οικισμό. Ο Απόλλων, η Αθηνά, η Δήμητρα, οι Χάριτες αλλά και ο Ποσειδώνας, ήταν όλοι εγκαταστημένοι στα όρια του οικισμού και οριοθετούσαν τον αστικό ιστό, πριν την πρώτη τείχιση της πόλης τον 5^ο αι. π.Χ., μια εποχή που στο εσωτερικό του οικισμού δεν υπήρχε κανένα ιερό. Αυτή η προστατευτική ασπίδα των ιερών με τη διπλή παρουσία της Αρτέμιδος είναι το χαρακτηριστικό της αποίκησης των παριανών στη Θάσο⁴⁶⁸, που έφεραν από τη μητρόπολη⁴⁶⁹. Η αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως πλούσια και εξαιρετικής ποιότητας αφιερώματα στο ιερό (ειδώλια, κοσμήματα, αγγεία), που χρονολογούνται από τα χρόνια της αποικίας.

Κοντά στο λιμάνι βρισκόταν ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ. το *Ποσειδώνιον*- ιερό του Ποσειδώνα. Σύμφωνα με το Απολλόδωρο⁴⁷⁰ θεωρείται πατέρας του ιδρυτή του νησιού, του Θάσου. Ο περίβολός του σε σχήμα ακανόνιστου τετράπλευρου πλαισιωνόταν από βοηθητικούς χώρους. Εκτός από τον Ποσειδώνα λατρευόταν εδώ και άλλοι θεοί- προστάτες των θαλασσών: η Ήρα Επιλιμενία και η Αφροδίτη Πελαγία, άγαλμα της οποίας βρέθηκε στο ιερό.

---

⁴⁶⁶ IG XII, Suppl. 382-383.

⁴⁶⁷ Καλλίμαχος, Ύμνος 3. 1-39.

⁴⁶⁸ Muller 2017, 76-79.

⁴⁶⁹ Berranger 1992, 80· Zaphειροπούλου 1998, 8 εικ. 3, και 21-4.

⁴⁷⁰ Απολλόδωρος Βιβλίο III,116

Πυρήνας της Αγοράς το ιερό του *Διός Αγοραίου Θασίου*, καταλάμβανε σχεδόν τη βόρεια γωνία της Αγοράς και οριζόταν από χαμηλό περίβολο.

Στις κορυφές του λόφου της Ακρόπολης που ενισχύθηκε με επιβλητικά αναλήμματα και τείχη, οι Πάριοι άποικοι εγκατέστησαν τις πατρογονικές λατρείες τους και έκτισαν τα ιερά τους.

Στη βόρεια κορυφή της αρχαίας πόλης της Θάσου, πάνω σε ένα πλάτωμα ήταν τοποθετημένο ένα από τα πιο φημισμένα ιερά του 6ου αι. π.Χ., αφιερωμένο στο θεό της μουσικής τον Απόλλωνα. Το *Πύθιον* όπως ονομαζόταν, είναι στην ουσία ο τόπος συντήρησης των αρχείων, ο τόπος έκθεσης ενός μεγάλου μέρους των δημοσίων επιγραφών, όπως τα ψηφίσματα της πολιτείας⁴⁷¹. Το κολοσσικό άγαλμα του κριοφόρου κούρου που μπορούμε να θαυμάσουμε στο Αρχαιολογικό Μουσείο προοριζόταν να γίνει αφιέρωμα στον θεό. Από το ιερό δεν σώζεται σήμερα τίποτε μια και στην θέση του χτίστηκε στα βυζαντινά χρόνια το κάστρο που δεσπόζει σήμερα στον χώρο.

Πάνω στο φυσικό πλάτωμα της Νότιας κορυφής της Ακρόπολης, οι Πάριοι άποικοι εγκατέστησαν την πατρογονική λατρεία της θεάς Αθηνάς. Σήμερα είναι ορατά τα θεμέλια του ναού που χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Ο βωμός βρισκόταν στα δυτικά ενώ η πρόσβαση στο ιερό γινόταν από μνημειακό πρότυλο στα ανατολικά. Η ονομασία της σηματοδοτεί μια σχέση πιο στενή ανάμεσα στη θεά και την έδρα της, η *Πολιούχος Αθηνά* είναι κυριολεκτικά εκείνη που έχει την Πόλη-την προστατεύει⁴⁷² γ'αυτό και το ιερό της είναι τοποθετημένο στην Ακρόπολη.

Στην νοτιότερη κορυφή βρισκόταν το μικρό υπαίθριο ιερό του θεού *Πάνα*, μια ημικυκλική κοιλότητα, τεχνητά λαξευμένη στον βράχο⁴⁷³, στολισμένη με ένα ανάγλυφο που παρίστανε τον θεό να παίζει τη σύριγγα ξαπλωμένος και να επιβλέπει το κοπάδι του. Το ανάγλυφο πρέπει να λαξεύτηκε τον 4^ο αιώνα π.Χ. Ο Πάνας λατρευόταν ως προστάτης των βοσκών αλλά και ως θεός που έλεγχε τον Πανικό και δεχόταν προσφορές από τους φρουρούς της Ακρόπολης.

Έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης, στο άκρο του βόρειου ακρωτηρίου, βρισκόταν ένα ακόμα ιερό. Από τα αρχαϊκά κτίρια δεν σώζεται παρά ένα αναλημματικό τοίχιο. Τα ευρήματα (πήλινα ειδώλια, και λατρευτικά αγγεία) οδήγησαν στην πιθανή ταύτιση του ιερού με τον χώρο λατρείας των *Θεσμοφόρων θεοτήτων, Δήμητρας και Κόρης*. Αλλά μια σειρά ενεπίγραφων όρων και δόμων φανερώνει πως εδώ τελούνταν και η λατρεία πατρών θεών (Διός Αλάστορος,

---

⁴⁷¹ IG, XII, 8,268,5.

⁴⁷² Λαζαρίδης 1958, 53.

⁴⁷³ Λαζαρίδης 1958,33.

Αθηνάς Πατρώας, Αρτέμιδος Ορθωσίη, Νυμφών) Τον 3^ο αιώνα π.Χ. κατασκευάζεται μια στοά στο Νότιο άκρο του χώρου. Το ιερό διαδέχεται τον 5^ο αιώνα μ.Χ. μια Παλαιοχριστιανική Βασιλική και ένα νεκροταφείο. Πάνω στα ερείπια τους οικοδομήθηκε το σύγχρονο εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων.

Στον κόλπο της Ιεριχούς, τα δύο όμοια κτίρια αφιερωμένα στη λατρεία των Διοσκούρων ή του Απόλλωνα⁴⁷⁴, αποτελούν τον λατρευτικό πυρήνα ενός τεμένους, αφού η παρουσία εστίας υποδεικνύει το χώρο της κύριας λατρείας⁴⁷⁵. Η ταύτιση αυτών των κτισμάτων ως αίθουσες συνεστιάσεων⁴⁷⁶, ενισχύεται και από το δεδομένο ότι στον ιερό αυτόν χώρο δεν έχουν εντοπιστεί άλλα κτίρια. Το γεγονός ότι χώροι παρόμοιας μορφής, βρίσκονται ως αυτόνομες, δευτερεύουσες δομές μέσα σε ιερά τεμένη, εξηγεί πως και εδώ υπάρχει κάτι αντίστοιχο⁴⁷⁷. Σύμφωνα με τον Tomlinson, τα κτίρια με εστία, δίνουν την εικόνα αιθουσών για συνεστιάσεις και η επανάληψη μιας όμοιας δομής στον ίδιο χώρο, φανερώνει αυξανόμενη ανάγκη για την κάλυψη των λατρευτικών αναγκών. Τα οικοδομήματα μοιάζουν να αποτελούν αυτόνομους λατρευτικούς χώρους, τη φύση των οποίων δυστυχώς δεν γνωρίζουμε σήμερα⁴⁷⁸.

Από το χώρο της Θάσου δεν λείπουν και οι μαρτυρίες για τη λατρεία των ηρώων, που αποτελούν εγγυητές απελευθερωτικών πράξεων, ιδιαίτερα στην περίπτωση του Θεαγένη, του φημισμένου ολυμπιονίκη που είχε τιμηθεί με περισσότερα από χίλια στεφάνια σε ποικίλους αγώνες.

Το *ιερό του Θεαγένη* έχει ταυτιστεί από τους ερευνητές με τον κυκλικό βωμό⁴⁷⁹ που βρέθηκε στο κέντρο σχεδόν της αρχαίας Αγοράς. Εδώ κοντά πρέπει να ήταν στημένο και το άγαλμά του, πολύ κοντά βρέθηκε και ένας κυλινδρικός μαρμάρινος θησαυρός που χρονολογείται στον 2^ο αιώνα π.Χ. Είχε εσωτερικό κοίλωμα και έφερε πώμα. Αρκετές επιγραφές μαρτυρούν την συνέχεια της λατρείας του Θεαγένη μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια.

---

⁴⁷⁴ Daux 1962, 949-959 · Tomlinson 1981,210.

⁴⁷⁵ Daux 1962,952.

⁴⁷⁶ Bergquist 1973α σημ.102 και της ίδιας (1990) 40, πίν.2 και 60. Με τις θεωρίες αυτές συμφώνησε και ο Tomlinson, βλ. Tomlinson (1981) 211. Σύμφωνα με αυτές, οι αίθουσες με εστία στο κέντρο θα αποτελούσαν τους χώρους όπου θα λάμβαναν χώρα τα ιερά γεύματα και μπορούσαν να φιλοξενήσουν ένδεκα κλίνες το Νότιο Κτίριο και δεκατέσσερις ή δεκαπέντε κλίνες το Βόρειο Κτίριο · Börker (1983) 15 και Bergquist (1990) πίν.1-2.

⁴⁷⁷ Όπως συμβαίνει και στον «πολυγωνικό οίκο» του Ηρακλείου της Θάσου (Bergquist [1973]α 41), στο Κτίριο Α του ιερού του Αφείσιου Διός στα Μέγαρα (Φίλιος [1890] 35-36) και στα διαμερίσματα α' και β' στον όρμο της Καλαμίτσας Καβάλας (Μπακαλάκης [1936] 77- 78).

⁴⁷⁸ Leybold 2008,161.

⁴⁷⁹ Λαζαρίδης 1958, 49.

Ηφήμη των κατορθωμάτων του τον ύψωσε πάνω από τα ανθρώπινα μέτρα, τον μετέφερε στην χώρα του θρύλου και τον μετέτρεψε σε είδωλο και σύμβολο μιας εποχής και ενός τόπου. Έτσι η ιστορία του λειτουργεί μέχρι και τις μέρες μας αποκτώντας διαχρονική δυναμική. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο που επανέρχεται μέσα στην καθημερινότητα των συμπατριωτών του, για να εμπνεύσει την τοπική αθλητική ομάδα ή να ονοματίσει έναν από τους κεντρικούς δρόμους της πόλης σηματοδοτώντας με το όνομά του ένα κομμάτι της ιστορίας και της ταυτότητάς της.

Αλλά και το ιερό του Γλαύκου το οποίο οι Θάσιοι φρόντισαν να διατηρηθεί ως σημάδι μνήμης μιας εποχής πρωτοπόρας και ηρωικής. Το μνημείο του Γλαύκου, ένα από τα πιο σεβάσματα μνημεία της αρχαίας πόλης, που βρέθηκε στην Αγορά της Θάσου. Ο Γλαύκος φίλος του ποιητή Αρχίλοχου, ήρθε από την Πάρο και πολέμησε για τη Θάσο, ήταν σίγουρα ένας ήρωας που τιμούσε η πόλη, οι Θάσιοι απέδιδαν λατρεία ήδη από τον 4ο αι. π.Χ. στους στρατιώτες που σκοτώθηκαν στον πόλεμο, τιμώντας τους με την ονομασία *αγαθοί*, που έχει τη σημασία γενναίοι.

Μέσα από τις επιγραφικές μαρτυρίες παρουσιάζονται ονόματα θεοτήτων τόσο από το ελληνικό πάνθεο, όσο και θεοτήτων αιγυπτιακής προέλευσης. Έχουμε:

α) Επιγραφές που μιλούν για θεότητες, των οποίων τα ιερά δεν έχουν ανακαλυφθεί, αλλά ωστόσο είναι αποδεδειγμένο ότι υπήρξαν. β) Αλλά και επιγραφικές μαρτυρίες οι οποίες δεν δηλώνουν μεν ξεκάθαρα την ύπαρξη ιερού, αλλά αποδεικνύουν την λατρεία της θεότητας στην οποία αναφέρονται.

Η λατρεία του Ασκληπιού όπως είδαμε είχε εξέχουσα θέση στην τοπική κοινωνία, αν και το Ασκληπιείο δεν έχει έρθει ακόμη στο φως, η εύρεση μεγάλου πλήθους από επιγραφές και αναθήματα φανερώνει τον μεγάλο βαθμό αποδοχής και την απήχηση που είχε από τους κατοίκους της Θάσου. Η λατρεία του σύμφωνα με τον Salviat φαίνεται ότι υπήρχε στο νησί από το πρώτο μισό του 4ου αι. π.Χ. μαζί με αυτή του Απόλλωνα⁴⁸⁰, άποψη που επιβεβαιώνει και η εύρεση μιας αναθηματικής επιγραφής προς τον Απόλλωνα και τον Ασκληπιό.

Επίσης, *Ιερό της Ήρας* δεν εντοπίστηκε ακόμη στη Θάσο, επιγραφή όμως εντοπίστηκε μπροστά από το ιερό του Ποσειδώνα, που την αναφέρει ως *Ήρα Επιλιμενία*. Ενώ, η λατρεία της *Αφροδίτης* ανάγεται στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., από μία επιγραφή της εποχής αυτής, που βρέθηκε στην Ακρόπολη, μαρτυρείται ότι υπήρχε ιερό της στη Θάσο και λατρευόταν ως *Καλιάς*

---

⁴⁸⁰ Salviat 1986,251.

Στη Θάσο λατρευόταν και η *Εστία*, προστάτιδα της κοινής εστίας, τιμώμενη από τους αξιωματούχους της αρχαίας πόλης. Ενώ η λατρεία του *Ερμή* δεν είναι σαφής, δεν έχουμε πολλές μαρτυρίες. Οι επιγραφές που μας έχουν διασωθεί είτε αναφέρονται αποκλειστικά στον Ερμή, είτε ταυτόχρονα και σε άλλους θεούς.

Μαρτυρίες για ιερό στη Θάσο δεν υπάρχουν, αναφορά όμως στον *Άδη* και στην *Περσεφόνη* συναντούμε σε πολλές επιτύμβιες επιγραφές, καθώς και σε επιγραφές σχετικές με την πίστη και την αθανασία της ψυχής στον κάτω κόσμο. Όσο για τις *Νύμφες* και *Χάριτες* στον ανατολικό τοίχο, της Διόδου των Θεωρών, δεξιά και αριστερά από την εσοχή, όπου υπήρχε βωμός σε σχήμα Π, ήταν εντοιχισμένες δύο ανάγλυφες ενεπίγραφες πλάκες με παραστάσεις Νύμφες με Απόλλωνα και οι Χάριτες με τον Ερμή, τον θεό της αγοράς. Το τυπικό της λατρείας τους ήταν ίδιο με του θεού Απόλλωνα⁴⁸¹. Επίσης η λατρεία των θεών *Αγαθοί Δαίμονες – Αγαθή Τύχη*⁴⁸² επιβεβαιώνεται από επιγραφές που μας έχουν διασωθεί.

Κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους ο ελλαδικός χώρος θα γνωρίσει αρκετές ταραχές και αλλαγές, ενώ θα εντατικοποιηθούν και οι επαφές με άλλες περιοχές και πολιτισμούς, κάτι που μεταξύ άλλων θα συμβάλει και στην εξάπλωση νέων θρησκευτικών ιδεών και αντιλήψεων που θα οδηγήσει και στη λατρεία νέων «ξένων» θεοτήτων.

Οι μέχρι τώρα ανασκαφικές έρευνες δεν μας έχουν δώσει πολλά στοιχεία για τη λατρεία ανατολικών θεοτήτων στη Θάσο. Ωστόσο βρέθηκαν αρκετά αναθήματα προς τιμήν της *Κυβέλης, Μητέρα των Θεών*⁴⁸³, καθώς και επιγραφικές μαρτυρίες για μία ιέρεια της Κυβέλης, που σημαίνει ότι ίσως κάπου υπήρχε ιερό της. Ενώ Τα ονόματα του *Σάραπις* και της *Ίσιδος* βρέθηκαν σε επιγραφή στο ιερό των Διοσκύρων στην Αλυκή.

Σημαντική βοήθεια στη μελέτη και στην εξήγηση των λατρειών στη Θάσο έπαιξαν και τα αναθήματα. Το πλούσιο αναθηματικό υλικό αποτελεί θεμελιώδη πηγή για τη κατανόηση θρησκευτικών πρακτικών μιας αρχαίας πόλης που οφείλει τον εξαιρετικό της χαρακτήρα στην ποικιλία και την πολλαπλότητα των λατρειών και των ιερών. Μέσα από αυτά μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα το προφίλ των θεοτήτων και της λατρεία τους μέσα στη Θάσο, μα συγχρόνως και έξω από αυτή. Συνήθως ήταν πήλινα ή ακόμη και μαρμάρινα αναθήματα που απεικόνιζαν διάφορες μορφές ζώων αλλά και μελών του ανθρώπινου σώματος. Αποκαλύφθηκαν επίσης ειδώλια αλλά και αγγεία οικιακής χρήσεως, ήρθαν στο φως επιγραφές

---

⁴⁸¹ Γ.Α.Σ. Οδηγός της Θάσου, 47.

⁴⁸² Γ.Α.Σ. Οδηγός της Θάσου, 52.

⁴⁸³ Λαζαρίδης 1958, 66.

και νομίσματα, αλλά και κοσμήματα που ήταν μάρτυρες λατρείας των πιστών στην αγαπημένη τους θεότητα.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα που ανέδειξαν οι ανασκαφές των ιερών που εξετάσαμε, δείχνουν την ποικιλία και τον πλούτο των μαρτυριών αυτού του τόπου και καθιστούν την Θάσο μετά από ένα αιώνα αρχαιολογικής έρευνας, μια από τις πιο πολύ γνωστές πόλεις-κράτη του αρχαιοελληνικού κόσμου. Πολύ γρήγορα η Θάσος αναπτύχθηκε σε πλούσιο ναυτικό και εμπορικό κράτος με δύο λιμάνια, τα οποία της έδιναν ασφάλεια στα πλοία που αγκυροβολούσαν εδώ, ενώ με την οχυρή ακρόπολή της ασκούσε τον έλεγχο της γύρω θάλασσας και της απέναντι παραλίας. Ο αποικισμός στις αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ., θα σφραγίσει για πάντα τον πολιτιστικό και φυλετικό χαρακτήρα του νησιού. Η Θάσος θα αποτελέσει ένα σημαντικό πολιτιστικό κέντρο στο Β. Αιγαίο, που αντιπροσωπεύεται με ένα πλήθος από έργα αρχιτεκτονικής, αγγειογραφίας και γλυπτικής, που εκτίθενται στο Μουσείο της Θάσου, αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά Μουσεία.

Επιχειρώντας μία σύγκριση ανάμεσα στα ιερά, ο Jean Pouilloux έβλεπε στα ιερά της περιφέρειας και των υψωμάτων (Πύθιο, Αθήναιο, Θεσμοφόριο και Δήλιον), τα καθαρώς ελληνικά ιερά, και σε αυτά της πεδιάδας (Αρτεμίσιο, Ηράκλειο, Ποσειδώνιο), τα «μικτά ιερά», που συνδύαζαν την ελληνική λατρεία με ιδιαίτερες τελετουργίες, μη ελληνικές⁴⁸⁴. Πράγματι, μόνο το ιερό του Ηρακλή παρουσιάζει -ενδεχομένως και μόνο στις γραπτές πηγές όπως αναφέραμε προηγουμένως-μη ελληνικά χαρακτηριστικά.

Γύρω από τον πυρήνα του Αρτεμίσιου συγκεντρώθηκαν οι οικονομικές δραστηριότητες της πόλης, με το λιμάνι και την μεταλλουργική παραγωγή και μία νεκρόπολη, ίσως η συνέχεια της νεκρόπολης των εγχώριων κατοίκων, όπου ο Γλαύκος, ο σύντροφος του Αρχίλοχου, είχε το κενοτάφιό του. Ο οικισμός αυτός γνωστός από τα τέλη του 7^{ου} αι. π.Χ., προστατεύθηκε από ένα ισχυρό τείχος του πρώτου μισού του 6^{ου} αι..Ο οικισμός του Ηρακλείου, γνωστός από τα τέλη 7^{ου} αι. π.Χ., επίσης, έμεινε έξω από την προστατευτική περίμετρο του τείχους⁴⁸⁵. Η εξήγηση αυτής της άνισης μεταχείρισης, ανάγεται πλήρως στη σφαίρα της υπόθεσης.

Από την αρχή του αποικισμού της Θάσου, οι λατρευτικές συνήθειες της μητρόπολης μεταφέρθηκαν ολοκληρωτικά στη θρησκευτική ζωή του νησιού. Όπως είδαμε, ορισμένες λατρευτικές τελετές, μας επιτρέπουν να εξηγήσουμε καλύτερα την θρησκευτική μεταφορά που αφορά τις κηδεμονικές και πατρογονικές λατρείες, με σκοπό τη διατήρηση του δεσμού με την

---

⁴⁸⁴ Pouilloux 1954,29.

⁴⁸⁵ Blonde, Muller, Mulliez 2003, 258-259,260.

προγονική εστία. Η σημασία αυτών των λατρευτικών συνηθειών φαίνεται καθαρά κατά την πρώτη περίοδο του αποικισμού του νησιού στην περίπτωση της λατρείας της Δήμητρας που είναι η κύρια θεά της Πάρου στην αρχαϊκή εποχή. Αποτελούν τη βάση για να κατανεμηθούν οι γαίες αλλά και για να οργανωθεί το σώμα των πολιτών. Τη σημασία, αλλά και τη θέση που κατέχουν οι λατρείες των ομάδων στη Θάσο, τη παρατηρούμε και σε κάποιες άλλες αποικίες στη Σικελία ή την Μεγάλη Ελλάδα⁴⁸⁶. Η αναλογία μεταξύ του λατρευτικού συστήματος της Πάρου και της Θάσου, είναι αναμενόμενη και δεδομένη, και μας δείχνει πώς το μητροπολιτικό πάνθεον προσαρμόστηκε στις συνθήκες που υπήρχαν εκεί πριν από την άφιξη των αποίκων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Ηρακλής που έχει σχέση με την Πάρο, στο πάνθεον της Θάσου έχει μια εξέχουσα θέση, σε βαθμό που τον καθιστά ισχυρό στοιχείο της θρησκευτικής ταυτότητας της αποικίας.

Δύσκολο να ξεφύγει ο σημερινός περιηγητής του νησιού από την ιστορία. Σπαράγματα από τον ιστό της αρχαιότητας μπλέκονται στα βήματά του και τον παγιδεύουν για λίγο μέσα στα έργα των ανθρώπων ενός παρελθόντος που ενώ μοιάζει μακρινό, δεν είναι. Έχει κανείς την αίσθηση ότι εδώ, στο βόρειο όριο του Αιγαίου, από την εποχή των πρώτων, προϊστορικών εγκαταστάσεων, και σε όλη την μακρά περίοδο που σφραγίστηκε από την ανάπτυξη μιας κραταιάς Ελληνικής πόλης, συνειδητοποιείται ο ρόλος των ιερών. Ένας ρόλος που βοηθάει τον μελετητή να κατανοήσει τη λειτουργία του ιερού χώρου, μέσα στο οποίο οι πιστοί εναπόθεταν την ελπίδα για την αποθεραπεία των προβλημάτων τους.

Σαν επιτάφιο επίγραμμα αντηχούν σήμερα οι στίχοι που είχε απευθύνει ο Αρχίλοχος στο συμπολεμιστή του Γλαύκο, στίχοι που συνάμα εκφράζουν την ανασφάλεια και την αγωνία των ανθρώπων σε έναν κόσμο μεταβαλλόμενο και ρευστό.

Οι διαθέσεις των ανθρώπων,

Γλαύκε, γιε του Λεπτίνη,

πηγαίνουν όπου τις πηγαίνει ο Δίας.

Όσο για τις σκέψεις τους

εξαρτάται

τι θα συναντήσουν στο δρόμο⁴⁸⁷.

⁴⁸⁶ Trippe 2015, 328, υποσημ.45.

⁴⁸⁷ Αρχίλοχος, Ίαμβοι, 75[Ed.70].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κλασικοί Συγγραφείς

Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, . Επιμ. Θ. Μαυρόπουλος. Αθήνα: Κάκτος (1998).

Απολλόδωρος, London: *Άπαντα* 2 τ. Loeb Classical Library, 1961.

Απολλώνιος Ρόδιος, *Αργοναυτικά*, βιβλία 4, έμμετρος μετάφρ. σχόλια, σημειώσεις Αντ. Κανάκη, Χίος 1935.

Αρειανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, βιβλία 7, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Ν. Γρηγοριάδη, έκδ. Ι. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα 1993

Αρχίλοχος, *Αρχαία Λυρική Ποίηση*, Νο 4, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Δ. Δρακόπουλος, Χ. Ρώμας, έκδ. Επικαιρότητα Αθήνα 1997.

Αρχίλοχος, *Ποιήματα και Θρύψαλα*, μετάφραση Γιώργος Μπλάνας, Άνω Σύρος 1999- Αθήνα 2001.

Διόδωρος Σικελ., *Βιβλιοθήκη Ιστορική*. B.G. Teubneri, vol. V, Lipsiae 1888-1906.

Δίωνος Χρυσόστομου, *Λόγοι*. edidit Ludovicus Dindorfius, Vol. II, B.G. Teubneri, Lipsiae 1857.

Ευστάθιος, *Σχόλια εις την Ιλιάδα*, tomus IV, Lipsiae 1830.

Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, Μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος (1992)

Ησίοδος, *Θεογονία, Έργα, Αποσπάματα*., Reensuit Aloisius Rzach, Lipsiae 190

Θεόκριτος, *Ειδύλλια*, μετάφραση Ν. Σφυρόερα, έκδοση Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα (χ.χ.).

Θησέας κεφ. 27.3.

Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος (1992)

Καλλίμαχος, *Υμνοι – Επιγράμματα*, εκδ. Harvard University Press, London 1960.

Κλήμης Αλεξανδρείας, *Άπαντα τ. VII, VIII*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1965.

Κλήμης Αλεξανδρεύς, *Προτρεπτικός II*, 17,1.

Λουκιανός, *Opera*. Ex Recognitione Caroli Iacobitz, Vol. III, B.G. Teubneri, Lipsiae 1873, 1878, 1913.

Ξενοφών, *Συμπόσιο*, κείμεν., εισαγ. μετάφρ. σημειώσ. Αδ. Η. Διαμαντόπουλος, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, 1975.

Ξενοφών, *Ελληνικά*, Βιβλίο Α΄ Κεφ. Ζ΄, στίχο 8

Ομηρικοί Ύμνοι, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Δ.Π. Παπαδίτσα, Ε. Λαδιά, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1985.

Όμηρος, *Ιλιάδα*. editio Gyilielmus Dindorf, B.G. Teubneri, Pars I, Lipsiae 1865.

Όμηρος, *Οδύσσεια*. editio Guilielmus Dindorf, B.G. Teubneri, Pars II, Lipsiae 1892.

Ορφικοί Ύμνοι, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Δ. Παπαδίτσα, Ε. Λαδιά, εκδόσεις Imago, σειρά/Δ, κείμενα/2, Αθήνα 1984

Πανσανίας, *Ελλάδος Περιηγήσεις*, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Ν. Παπαχατζή, έκδ. Ν. Παπαχατζή Μεσσηνιακά – Ηλιακά (1965), Αχαϊκά-Αρκαδικά (1967), Βοιωτικά – Φωκικά (1969), έκδ. Αθηνών Αττικά (1974), Κορινθιακά – Λακωνικά (1976), Μεσσηνιακά – Ηλιακά (1982).

Πίνδαρος, *Επίνικοι*, Recognovit W. Christ., B.G. Teubneri, Lipsiae 1879.

Πλάτων. *Διάλογοι*. Recognovit Martinus Wohlrab vol. VI, B.G. Teubneri, Lipsiae 1907, 1915.

Πλάτων *Νόμοι*. Μετάφραση Α. Πετρίδου. Θεσ/νίκη: Ζήτρος (2017).

Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, C. Sintenis, Leipzig 1852-55, 5τ.

Πλούταρχος, *Ηθικά*. Loeb Classical Library, 1949 .

Πλούταρχος, *Περί Ίσιδος – Οσίριδος - Περί του Ε΄ του εν Δελφοις* Νο 352 Έλληνες, Κάκτος, Αθήνα 1972.

Στράβωνας, *Γεωγραφικά*. Κοραή Α. (επιμ.), Παρίσι 1817.

Ελληνόγλωσση

Αγγελούδη- Ζαρκάδα, Σ. 1999. «Εξόρυξη και χρήση του σχιστόλιθου και του γνευσίου στη Θάσο» Στο: «Θάσος, πρώτες ύλες και Τεχνολογία από τους προϊστορικούς χρόνους ως σήμερα».

Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, επιμ. Koukouli ,Muller,Paradopoulos, 26-29 Σεπτέμβρη, Θάσος 91-100.

Βαλαβάνη Π.1996. «Αθλα, Αθλητές και έπαθλα», Αθήνα: Ερευνητές 1996.

Γιαλούρης Ν. 1996. «Αρχαία Ηλίσ: το λίκνο των Ολυμπιακών αγώνων». Αθήνα.

Γιματζίδης, Σ.2002. «Ο αποικισμός της Θάσου, Η επανεξέταση της Κεραμικής Πρώιμων φάσεων της αρχαίας πόλης». *ΑΕΜΘ* 16, 73-81.

Δήμιτσας Γ. 1988. «Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζόμενης», Τόμος Ι, Τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη: *Ίδρυμα μελετών χερσονήσου του Αίμου*.

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού. 1997. «Μακεδονία», Αθήνα: *Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ*.

Ευαγγελίδης Β. 2010. «Η αγορά των πόλεων της Ελλάδας από τη ρωμαϊκή κατάκτηση μέχρι τον 3^ο αι. μ.Χ.» Αθήνα:University Studio Press.

Ευστρατίου, Κ. (1987). «Πληροφορίες για την εκπαίδευση των νέων στην Αθήνα την κλασική εποχή». *Αρχαιολογία*, 25, 24-25.

Κατσωνοπούλου, Πετρόπουλος & Κατσαρού 2008: Ν. Κατσωνοπούλου, Ι. Πετρόπουλος & Σ. Κατσαρού (επιμ.), *PAROS II*. «Ο Αρχίλοχος και η εποχή του». *Πρακτικά Β΄ διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου αρχαιολογίας Πάρου και Κυκλάδων, Παροικιά Πάρου, 7-9 Οκτωβρίου 2005*, Αθήνα.

Κατσωνοπούλου 2018 Ν. Κατσωνοπούλου (επιμ.), *PAROS IV*. «*Η Πάρος και οι αποικίες της*». *Πρακτικά Δ΄ επιστημονικού συνεδρίου αρχαιολογίας Πάρου και Κυκλάδων, Παροικιά Πάρου, 11-14 Ιουνίου 2015*, Αθήνα.

Κοντολέων, Ν. 1952. «Νέαι επιγραφαί περί του Αρχιλόχου εκ Πάρου.» *ΑΕ*:32-95.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χ., 1987. «οικόπεδο Ε. Βογιατζή. οικόπεδο Γ. Στίγγα», *ΑΔ* 34:325-326.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1980 Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, «Οι αποικίες της Θάσου στο Β. Αιγαίο. Νεότερα ευρήματα», στο Η Καβάλα και η περιοχή της. Α΄ Τοπικό Συμπόσιο. *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη, 309-325.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1982: Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, «Παραλία Κάρυανης», *ΑΔ* 37, *Χρονικά Β2*, 325-326.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1990 «Τα “μέταλλα” της θασιακής περαίας», στο *X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη & O. Picard (επιμ.), Μνήμη Δ.Λαζαρίδη, Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά αρχαιολογικού συνεδρίου, Καβάλα, 9-11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη, 493-531.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη X., «Οικισμός της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στη Σκάλα Σωτήρος». *ΑΕΜΘ* 4 (1990) [1993], 531-545.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη X. 1992. «Πρωτοϊστορική Θάσος» 1992, 674-684.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη X., Weisgerber G. 1993.«Προϊστορικά ορυχεία ώχρας στη Θάσο» *ΑΕΜΘ* 7 (1993) [1997], 541-588.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη X. 2007. «Παραγωγή και κυκλοφορία οίνου στη Θασιακή Περαιά». *Επιστημονικό συνέδριο Οίνου ιστορώ VII. Στα οινόπεδα του Παγγαίου, Κτήμα Βιβλία Χώρα, 2007*.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη, X. 2009. «Απόλλων Κωμαίος στους Φιλίππους.» Στο *Κερμάτια Φιλίας, Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Τουράτσογλου*, Στ. Δρούγου, Δ. Ευγενίδου, Χ. Κριτζάς (επιμ.), 481-503. Αθήνα.

Κουράκου-Δραγώνα Σ. 2013. «Ο νόμος της Θάσου. Άμπελος και οίνος στον αρχαίο Ελληνικό κόσμο». Αθήνα: Εκδόσεις του Φοίνικα.

Κουράκου-Δραγώνα Σ. 2013 «Οινογευσίας σάτιρα. Άμπελος και οίνος στον αρχαίο Ελληνικό κόσμο» Αθήνα: Εκδόσεις του Φοίνικα.

Λαζαρίδη, Δ.Ι. 1958. «Η Θάσος». Θεσσαλονίκη 1958: Ν. Νικολαΐδης.

Λαζαρίδης, Δ. 1971, «Ο Αθλητισμός στην αρχαία Ελλάδα», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τόμος 2^{ος}, Εκδόσεις Αθηνών.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ. 1996. «Το Θεσμοφόριο της Πέλλας», Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων.

Λεβέντη, Ι. – Χ. Μητσοπούλου, επιμ. 2010. «Ιερά και Λατρείες της Δήμητρας στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο». *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, 4-5 Ιουνίου 2005*.

Λογοθέτης, Β. Χ. 1975, Συμβολή της αμπέλου και του οίνου εις τον πολιτισμόν της Ελλάδος και της Ανατολικής Μεσογείου, Θεσσαλονίκη.

Λουκοπούλου, Λ.Δ., Ζουρνατζή, Α., Παρισάκη, Μ.Γ., Ψωμά, Σ. 2005. «Επιγραφές της Θράκης του Αιγαίου. Μεταξύ των ποταμών Νέστου και Έβρου (Νομοί Ξάνθης, Ροδόπης, και Έβρου)», *Ε.Ι.Ε. ΚΕΡΑ, ΥΠΠΟ, ΙΘ'ΕΠΚΑ, Αθήνα: Εθνικόν Ίδρυμα Ερευνών. Κέντρον Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας.*

Μαζαράκης Αινιάν, «Επιφανειακές αρχαιολογικές έρευνες στη Κύθνο (1990-1995)», *ΠΑΕ* 1995, 137-210.

Μαστραπάς, Α.Ν. 1999. «Μνημειακή τοπογραφία της αρχαίας Αθήνας», Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Μεγαλομάτης Κ.1989. «Ίσις», στο *Χριστόπουλος Γ. - Μπασιάς Ι. (εκδ. μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα1989.*

Μητσοπούλου Χ.2005. «Το ιερό της Δήμητρας στην Κύθνο και η μίσθωση του ελευσινιακού τεμένους», στο *Ι. Λεβέντη-Χ. Μητσοπούλου (επιμ.), Ιερά και λατρείες της Δήμητρας στον αρχαίο κόσμο. Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος, 4-5 Ιουνίου 2005, Βόλος 2010, 43-49.*

Μουρατίδης Ι.2000. «Ιστορία Φυσικής Αγωγής με στοιχεία φιλοσοφίας», 3η έκδοση. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Χριστοδουλίδη.

Μπαμπινιώτης, Γ., 2005, «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Κέντρο Λεξικολογίας, Β ανατύπωση, Αθήνα.

Μπόνιας Ζ. 1999. «Θάσος. Αρχαία πόλη, οικόπεδο Ι. Τσούπρα», *ΑΔ 49* (1994), Χρονικά Α2, Αθήνα 587-589.

Παπαδοπούλου Ζ. 1998, Αστερή Φιλόμολπος. «Η θέση της μουσικής και των χορών στους μύθους και τις λατρείες της Δήλου» (Διδ. διατρ., Ιόνιο Πανεπιστήμιο).

Παπαδόπουλος Σ., Μαλαμίδου Δ. 2000. « Οι πρώιμες φάσεις κατοίκησης του νεολιθικού οικισμού των Λιμεναρίων» *.ΑΕΜΘ 14* (2000) [2002], 25-32.

Παπαευαγγέλου Κ., 2000, «Η νομισματοκοπία της Νεαπόλεως», διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Παπαχατζή, Ν.1987. «Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα». Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Παπαχατζής, Ν.1980. «*Πανσανίου Ελλάδος, Περιήγησις*», τόμοι 5, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών (επανεκδοση – α' έκδοση 1980), 2002.

Παπαχατζή Ν.2006. «Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα», Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

- Περιστέρα Κ. 1990, «Ένα αρχαϊκό σπίτι στη Θάσο - Α΄ ανασκαφική περίοδος 1985», *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου*, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986, Ο. Picard και Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη (επιμ.), Θεσσαλονίκη: 393-403.
- Πινγιάτογλου Σ. 1999. «Η λατρεία της Δήμητρας στην αρχαία Μακεδονία», *Αρχαία Μακεδονία* 6, 2, 911-919.
- Ρακατσάνης, Κ. και Τζιαφάλιας. Α. 1997. «Λατρείες και Ιερά στην Αρχαία Θεσσαλία». Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Σαλωνίδης Θ. 1993. «Ελληνιστικό κτίριο στην αρχαία Θάσο», *ΑΕΜΘ* 7, (1993), Θεσσαλονίκη 1997, 573-584.
- Σαμίου Χ. 1987. «Οικόπεδο Τρικούπη», *ΑΔ42* (1987), Χρονικά Β², Αθήνα 1992, 438-439.
- Σπαθάρη, Ε. 2000. «Το Ολυμπιακό πνεύμα». Αθήνα: Εκδ. Αδάμ.
- Σταφυλάκης, Σ. Σ. 2009. «Ελληνική Μυθολογία, Πρόσωπα, Τόποι και Γεγονότα», Αθήνα.
- Τιβέριος, Μ. 2011. «Η θρησκεία στην αρχαία Άνδρο», στο *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών μελετών ΙΖ, 2000-2001, Πρακτικά Β΄ Κυκλαδολογικού Συνεδρίου*, Θήρα 31 Αυγούστου-9 Σεπτεμβρίου 1995, Α΄ Αθήνα 2011, 117-134.
- Τσουντα, Χ. 1983. «Μυκήναι και Μυκηναίος πολιτισμός». Αθήνα: Εστία.
- Blondé ,F.– A. Muller – D. Mulliez – F. Poplin, 2001. «Οστά και Ιεροτελεστίες: Μία Τρίττοια στη Θάσο ΒΑ παρυφές της Αγοράς – Τομή XXIX», *ΑΕΜΘ* 15 (2001)[2003] 67-73.
- Blondé ,F.– A. Muller – D. Mulliez. 2009. «Θάσος. Ανθρώπινοι και περιβαλλοντικοί παράμετροι της πολεοδομικής δυναμικής», *ΑΕΜΘ*, 20, 2009.
- Burkert, W. 1993. «Αρχαία ελληνική θρησκεία. Αρχαϊκή και κλασική εποχή» (Μετάφραση Ν.Π. Μπεζαντάκος, Α. Αβαγιανού), Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Camp, J.M. 2004. «Η αρχαία Αγορά της Αθήνας». (μτφρ. Μ. Κλεωπά). Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Camp, J.M. 2009. «Οι αρχαιότητες της Αθήνας και της Αττικής». Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Cartledge P. 2008, «Μία Σπαρτιατική εκπαίδευση». Στο: Α. Δίπλα (επιμ.), *Ανθολόγιο. Κείμενα από τη Σύγχρονη Βιβλιογραφία ΕΑΠ Πάτρα*.

- Decharme, P. 1996, Ελληνική Μυθολογία, Τόμος Ι, Ζαρούκας Κ. (μτφρ), εκδ. Μέρμηγκας, Αθήνα.
- Fraceliere, R. 1987. «Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων» . Αθήνα: Παπαδήμα.
- Fournier, J., Hamon P., Trippe, N. 2019. «Θάσος, δέκα αιώνες χαραγμένοι στο μάρμαρο». Επιτομή, Αθήνα: Γαλλική Σχολή Αθηνών.
- Gruben, G. 2000. «Ιερά και ναοί των αρχαίων Ελλήνων» (μτφρ. Δ. Ακτσελή). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Grandjean Y. & Sliat, F. 2012. «Οδηγός της Θάσου». Μετάφραση, Σανιδάς Γιώργος. Αθήνα: Γαλλική Σχολή Αθηνών.
- Harrison, J.-E. 1996. Αρχαίες ελληνικές γιορτές. Μτφ. Ε. Παπαδοπούλου. Αθήνα: Ιάμβλιχος.
- Holtzmann B. 1989. (επιμ.), «Οδηγός της Θάσου», μτφρ. Β. Ν. Χατζημιχάλη, Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, Αθήνα.
- Jacques Des Courtils 1984. «Ηράκλειο», ΑΔ 39 (1984), Χρονικά.
- Jean-Yves Marc 1993. «Η απίδα του Καρακάλλα στη Θάσο: Σύγχρονες έρευνες», ΑΕΜΘ 7, (1993) σελ.585-592.
- Kerenyi, C., 2006. «Η μυθολογία των Ελλήνων», μτφρ Δ. Σταθόπουλος, Αθήνα
- Klaffenbach, G., 1989. «Ελληνική επιγραφή». Μτφρ. Α. Αντωνίου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Kolobova, K. O. 2002. «Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα». Με 9 εικόνες εκτός κειμένου. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Larousse Britannica 1981. *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος*, Αθήνα: Πάπυρος.
- Lesky, A. 2006. «Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας», Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Müller, W. & Wiener, 1995. «Η αρχιτεκτονική στην αρχαία Ελλάδα». Αθήνα: University Studio Press.
- Muller, A. & Mulliez, D. 2012. «Εκατό χρόνια γαλλικές ανασκαφές στη Θάσο».

Muller, A. & Mulliez, D. 2008: «Από την Οδώνιδα στην Θάσο Θράκες και Έλληνες 8^{ος} – 6^{ος} αιώνας π.Χ.: Προσπάθεια απολογισμού». Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Έλληνες και Θράκες στην παράλια ζώνη και την ενδοχώρα της Θράκης στα χρόνια πριν και μετά τον μεγάλο αποικισμό*. Θάσος.

Muller A. 2014, «Ορυκτά, μάρμαρο και κρασί: οι πηγές της ευημερίας της Θάσου», *ΑΕΜΘ* 24 (2010), Θεσσαλονίκη: 507-514.

Parke, H.W. 2000. «Οι εορτές στην αρχαία Αθήνα». Μετάφραση Ορφανός Χ. Αθήνα: Δαίδαλος.

Prêtre Clarisse 2015. «Από την Πόρπη στο Φυλακτό: Η Αμφιθυμία της Αρτέμιδος της Θάσου μέσα από τα Αναθήματά της». *Η Πάρος και οι αποικίες της*, Πρακτικά Δ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Αρχαιολογίας Πάρου και Κυκλάδων, Παροικιά Πάρου, 11-14 Ιουνίου 2015.

Tripe N. 2015. «Θεοί και Επικλήσεις στην Αποικιακή Διαδικασία: Θρησκευτικές Μεταφορές μεταξύ Πάρου και Θάσου». *Η Πάρος και οι αποικίες της*, Πρακτικά Δ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Αρχαιολογίας Πάρου και Κυκλάδων, Παροικιά Πάρου, 11-14 Ιουνίου 2015.

Vernant J. P. 2000. «Μύθος και θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα», (μτφρ. Μ. Ι. Γιόση), Αθήνα: Σμίλη.

Walbank, F.W. 1999. «Ο ελληνιστικός κόσμος», 1999.

Woodhead, A. G. 2009. «Η μελέτη των ελληνικών επιγραφών». Μτφρ. Ε. Κουρίνου και Φ. Πίκουλα. Επιμ. Γ. Πίκουλας. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Zaidman, B.- Pantel, P. 2014. «Η θρησκεία στις Ελληνικές Πόλεις της Κλασικής Εποχής», μτφρ. Κ. Μπούρας, επιμ. Μ. Τριανταφύλλου. Αθήνα: Πατάκης.

Zarheirou, Ph. 1998. «Πάρος». Athens: Υππο/Ταπα.

Ξενόγλωσση

Baegel, W. 1913. «De Macedonum sacris». *Dissertationes philologicae Hallenses*, XXII 1, (Hallis Saxonum) Halle.

Bakalakis G. 1956-1958. «Zur thasischen Architecture – Ornamentik», *Ojh* 43 (1956-1958), 18-34.

Baker-Penoyre, J. 1909. «Thasos II, Topography», *JHS* 29 (1909), 215-218.

- Bergquist B.1973. «Herakles on Thasos». *The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for his Sanctuary, Status and Cult Reconsidered*, Greece: University of Uppsala
- Bernard, P. Salviat, Fr. 1959. «Nouvelles découvertes au Dionysion de Thasos », *BCH* 83 ,288-335.
- Bernard, P. Salviat, Fr.1962.“ Inscriptions de Thasos”, *BCH* 86, 609-611.
- Berranger, D. 1992. «Recherches sur l’histoire et la prosopographie de Paros à l’époque archaïque». France: Presses Univ Blaise Pascal.
- Boehringer, D. 2001. «Heroenkulte in Griechenland von der geometrischen bis zur klassischen Zeit, Attika, Argolis, Messenien» (Klio Beih. Neue Folge 3), Berlin: Walter de Gruyter.
- Blondé F.– A. Muller – D. Mulliez. 1999. «Thasos, de la ville d’Archiloque à la ville de Théagénès. Questions de topographie et d’urbanisme à l’époque archaïque», *AEMΘ* 13 (1999)[2001] 49-62.
- Blondé F. – A. Muller – D. Mulliez, 2000. «Thasos. 2. Les abords Nord-Est de l’agora (terrain Valma)», *BCH* 124 (2000) 516-521.
- Bremmer, J.N.1994. «Greek Religion» (*Greece and Rome New Surveys in the Classics* 24). Oxford: Oxford University Press.
- Burkert, W. 1997. «Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche». Stuttgart: Kohlhammer.
- Burkert, W.1979. «Structure and history in Greek mythology and ritual». California: University of California Press.
- Burkert, W., 1985. «Greek Religion: Archaic and Classical». Oxford: Oxford University Press.
- Burket, W. 1983. «Homo Necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth» (αγγλ. Μτρφ. P.Bing), Berkeley: University of California Press.
- Burkert, W. 1987. «Offerings in perspective: surrender, distribution, exchange». Στο: *Gifts to the Gods*. T. Linders & G. Nordquist (επιμ.), 43-50. Almqvist & Wiksell International.
- Burkert, W. 1996. «Greek Temple- builders: Who, Where and Why?». Στο: *The Role of Religion in the Early Greek Polis*. R. Hagg, (επιμ.), Stockholm: Åströms.

- Chamoux, F. 1948. «Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1948. Thasos», *BCH* 73 (1949) 538-547.
- Chamoux, F. 1959. «L'île de Thasos et son histoire», *RÉG* 72 (1959) 348- 369.
- Chamoux, F. 1979. «Le Monument de Théogénès. Autel ou statue?» *Thasiaca*, *BCH* Supplement V. Paris.
- Coulton, J.J. 1976. «The architectural development of the Greek Stoa», 1976.
- Cole, S.G. 1994. «Demeter in the Ancient Greek City and Its Countryside» Στο *Classical archaeology* by Alcock, S.E., and R. Osborne. 199-216. Cambridge University Press.
- Coulié, A. 2002. «La céramique thasienne à figures noires». Paris: EFA.
- Coulié, A. 2008. «Archiloque et la colonisaion de Thasos: l'apport de la céramique.» Στο *Paros II, Archilochos and his Age*, D. Katsonopoulou, I. Petropoulos και S. Katsarou (επιμ.), 427-49. Athens: The Insitute for the Archaeology of Paros and the Cyclades.
- Daux G, 1926. «Nouvelles inscriptions de Thasos», *BCH* 50 (1926), 213-249.
- Daux G. 1960 Thasos . «In Bulletin de correspondance hellénique». Volume 84, livraison 2, pp. 856-868.
- Daux G. 1962. «Chronique des fouilles 1962. Thasos. Sondages à l'intérieur de la ville antique». *BCH LXXXVII* (1963), 846-858.
- Daux G. 1962 «Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1961. Thasos, Alikí», *BCH* 86 (1962), 949-959.
- Daux G. 1963, «Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1962» *BCH* 87: 689-878.
- Daux G. 1968. «Guide de Thasos» Paris: Boccard.
- Davenport, G. 1995. «An Introduction to Archilochus.». Στο: *7 Greeks*. New York: New Directions.
- Davies, J.K. 1997. «The Moral Dimension of Pythian Apollo». Στο: *What is a God?: studies in the nature of Greek divinity* A.B. Lloyd, W. Burkert (επιμ.), 43-64. London: Classical Press of Wales.

- Davies, J.K., 2007 «Pythios and Pythion: The Spread of a Cult Title», *Mediterranean History Review* Vol. 22, 57-69.
- Devambez, P. 1968. «piliers hermaïques et stèles», *RA I* 1968.
- Devambez, P. 1976. «La “grotte de Pan” à Thasos», *Mélanges d’histoire ancienne et d’archéologie offerts à Paul Collart, Lausanne, Cahiers d’archéologie romande* 5, 117 – 12.
- Dillon, M. 2002. *Girls and Women in Classical Greek Religion*. London and New York: Routledge.
- Δήμιτσα, Μ.1980. «*Συλλογή Inscriptionum Graecarum et Latinarum Macedoniae*», τόμος II, Chicago.
- Dunant, C., Pouilloux, J.1958. «Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos» *EtThas V* Paris: De Boccard.
- Dull, S. 1977. «Die Gotterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit». *Eine kultische und typologische, numismatische und archaologische Denkmäler*, München: Münchener archaologische Studien 7.
- Ekroth, G. 2007. «Heroes and Hero-Cults». Στο *A Companion to Greek Religion*, D. Ogden (ed.), 100-114. Oxford: Malden.
- Ellinger, P. 2009. «Artémis, déesse de tous les dangers » . Paris: Larousse.
- Farnell, L.R. 1896. «The Cults of the Greek States»,II. Oxford: Clarendon Press.
- Farnell L.R., « The Cults of the Greek States», Oxford, III, 1907.
- Farnell, L.R. 1909. «The cults of the Greek states», V . Oxford: Clarendon Press.
- Fontenrose, J. 1968. «The hero as athlete», *CSCA I* , 73-104.
- Garlan, Y.1988. «Vin amphores de Thasos», *Sit Mon* 5, Paris.
- Garlan, Y.1999. «Les Timbres amphoriques de Thasos I». *Et Thas* 19, 59.
- Guettel Cole, S. 2000. «Landscapes of Artemis» *CW* 93.5:471-81.
- Grace V., 1949. «Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World», *Hesperia Suppl.* 8, 175-189 + 455-456.
- Graham, A.J. 1978. «The Foundation of Thasos», *BSA* 73 (1978), 86-98.

- Graham,A.J.2001. «i Thasian Controversies: Precolonial and coloniali» στο *Collected Papers on Greek Colonisation*. Univ. di Salerno.
- Graham,A.J.2000. «The Topography of the Ancient City» *ABSA* 95.
- Grandjean, J., Salviat,F.2006. «Reglements du Delion de Thasos», *BCH* 130,293-327.
- Garlan Y. 1979. «Koukos Donnees nouveles pour une nouvelle interpretation des timbes amphoriques thasiens», στο *Thasiaka* 1979.
- Garlan, Y. 1986. «Quelques nouveaux ateliers amphoriques a Thasow», *BCH Suppl* 13,Paris 1986, 201-276.
- Garlan, Y. 1988. « Vin et amphores de Thasow» ,*Sitmon* 5, Paris, 1988.
- Graham, A. J. «The Foundation of Thasos», *ABSA* 73 (1978), 61-98.
- Grandjean Y.– F. Salviat. 2002. «Guide de Thasos: 3 (*Sites et monuments*)», Athènes: Ecole Francaise d'Athenes.
- Grandjean, Y. και F. Salviat 2006. «Travaux de l'Efa en 2003-2004 : Thasos, C. Le rempart: 2. Le nouveau sanctuaire à proximité d'Évraiocastro.» *BCH* 128-129:765-73.
- Grandjean, Y. και F. Salviat. 2006. «Règlements du Délion de Thasos.» *BCH* 130:293-327, 2006.
- Grandjean, Y. και F. Salviat 2012-2013. «Hippocrate et le sanctuaire de la Délienne à Thasos.» *BCH* 136-137:215-23, 2012-2013.
- Hansen MH, Nielsen TH. 2004. «An inventory of archaic and classical poleis». *OUP* Oxford.
- Heuzey, L., Daumet, H. 1876. «Mission archéologique de Macédoine». *Par Léon Heuzey et H. Daumet. Texte*. Paris: Librairie de Firmin-Didot et C.ie.
- Hölscher, T., 1998. «Öffentliche Räume in frühen griechischen Städten» Στο *Ktèma: civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques*, N°23, 1998. Public et privé en Grèce ancienne lieux, conduites, pratiques. pp. 159-170. Heidelberg.
- Holtzmann B. 1977. «Thasos, Sondage K. Galanis», *BCH* 101 (1977), 692-695.
- Holtzmann, B.1994. «La sculpture de Thasos». *Corpus des reliefs I. Reliefs à thème divin, Études Thasiennes XV*, Paris 1994.

- Ions Veronica 1968. «Egyptian Mythology». London: Newnes Books.
- Jameson, M. H, D. R Jordan και R. D. Kotansky. «A Lex Sacra from Selinous». Durham: Duke University.
- Kozelj T. 1983. «Une voie d accès a l'acropole de Thasos», *BCH 107* (1983), 714-744.
- Lang, P. 2012. «Medicine and Society in Ptolemaic» *Egypt*. Leiden: Brill.
- Launey, M. 1944. «Le Sanctuaire et le culte d' Héraclès à Thasos». Paris: Études thasiennes I.
- Leypold Chr. 2008. «Bankettgebäude in griechischen Heiligtümern». Wiesbaden: Reichert Verlag.
- LIGT, DE L., NEEVE, DE P. 1988. «Ancient Periodic Markets: Festivals and Fairs», *Athenaeum* 66.
- Martin, R. 1951. «Recherches sur l' Agora Grecque», Études d'histoire et d'architecture urbaines. In: *Revue belge de philologie et d'histoire*, tome 31, fasc. 2-3, 1953. pp. 703-705.
- Martin, R. 1974. «L'urbanisme dans la Grèce antique». Paris: Picard & Cie.
- Martin, R. 1978. «Thasos. Quelques problèmes de structure urbaine», *CRAI*, 1978, 182-195.
- Millett, P. 1998. «Encounters in the Agora», στο *Kosmos: Essays in order, conflict and community in classical Athens*, by P. Cartledge- P. Millet-S. von Reden. London: Cambridge University Press.
- Morizot Y. 2013. «Artémis périurbaine» Στο: *Proasteion. Recherches sur le périurbain dans le monde grec, Travaux de la MAE 17*, P. Darque, R. Éienne και A.-M. Guimier-Sorbets (επιμ.), 95-123. Paris: de Boccar.
- Müller, M. 1995. «Grabmal und Politick in der Archaic». Στο: *Die griechische Polis. Architektur und Politik*, W. Hoepfner – G. Zimmer (Hrsg.), Tübingen 1993, 58-75.
- Muller, A. 1979. «Sur les mines de Thasos, voir les Recherches» *BCH Suppl.* V1979, 315-344.
- Muller, A. 2010. «D'Odonis à Thasos. Thraces et Grecs, viiie – vie s. av. J.-C.: essai de bilan.» Στο *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noire. Actes des rencontres du réseau Ramses2 (2006-2008)*, *Bibliothèque d'archéologie méditerranéenne et africaine* 3, H. Treziny (επιμ.), 212-24. Paris: Errance, 2010.
- Muller A. 2012. «Cent ans de fouilles françaises à Thasos» *1911-2011* Αθήνα: Γαλλική Σχολή Αθηνών.

- Muller, A., 2017. «Thasos. L'installaion du panthéon d'une cité coloniale.» Στο: *Quand naissent les dieux. Fondaions des sanctuaires aniques : moivaions, agents, lieux, CÉFR 534*, S. Agusta-Boularot, S. Huber και W. Van Andringa (επιμ.), 69-82. Rome: École française de Rome & Athens: École française d'Athènes.
- Otto, W. 1954, *The Homeric Gods : The spiritual significance of greek religion*, Thames and Hudson, London.
- Owens, E.J. 1992. «The city in the Greek and Roman world». London and New York: Routledge.
- Owen, S.2000. «New Light on Thracian Thasos: A Reinterpretation of the 'Cave of Pan», *JHS 120*, 2000, 139 – 143.
- Parke, H. W. 1977. «Festivals of Attica An Archaeological Commentary». London: University of Wisconsin Press.
- Pedley, J. 2005. *Sanctuaries and the Sacred in the Ancient Greek World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perdrizet P., 1894. «Voyage dans la Macédoine première». *BCH Bulletin de correspondance hellénique*. Volume 18, 1894. pp. 416-445.
- Perrot G. 1864. «Mémoire sur l' île de Thasos». Paris: Imprimerie Impériale.
- Picard, Ch. 1913. «A propos de deux inscriptions de Thasos», *RÉA* 15 (1913) 31-37.
- Picard,Ch. 1921. «Fouilles de Thasos (1914 et 1920)», *BCH* 45 (1921) 86- 173.
- Picard, Ch.1957. «Brundisium. Notes de topographie et d'histoire», *RÉL* 35 (1957) 285-303.
- Picard, O. 1982. «Thasos et la Monnayage thasien du ve S. av. J.-C.» , *CRAI* 1982, 412-424.
- Podlecki, J. 1974. «Archilochus and Apollo.» *Studies Presented to Mary E. White on the Occasion of Her Sixty-Fifth Birthday. Phoenix*, 28:1-17, 1974.
- Pouilloux J.1954. «Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos.» De la foundation de la cite a 196 avant J.-C., *Etudes Thasiennes III*, Παρίσι 1954.
- Pouilloux., J., 1954. «*Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*» I. *De la fondation de la cité à 196 av. J.-C. EtThas III*. Paris: De Boccard
- Pouilloux, J. 1955. «Glaucos, fills de Leptine, Parien», *BCH* 79, 1955.

- Pouilloux, J. 1955. «Thasos. Cultural Crossroads.» *Archaeology* 8:198-204, 1955.
- Pouilloux, J. 1958. «*C Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*». Paris.
- Pouilloux, J. 1963. «Archiloque et Thasos: histoire et poésie». *Archiloque, Entretiens t. X*, Fondation Hardt, 1962. In: D'Archiloque à Plutarque. Littérature et réalité. Choix d'articles de Jean Pouilloux. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, 1986. pp. 43-76. (*Collection de la Maison de l'Orient méditerranéen. Série épigraphique*, 16).
- Pouilloux, J. 1974. «L' Heracles thasien», *REA* 76, 1974, 305-316.
- Pouilloux, J. 1994. «Theogenes de Thasos...quarante ans apres», *BCH* 118, 1994, 199-206.
- Polignac, F. 1995. «Cults, Territory, and the Origins of the Greek City State» (μτφρ. J. J. Lloyd, με νέο πρόλογο του Cl. Mosse), Chicago- London 1995.
- Rolley C.-Salviat F. 1963. «Une statue d'Hadrien sur l'Agora de Thasos», *BCH* 87 (1963), 552.
- Rolley, C. 1965. «Le sanctuaire des dieux patrioi et le Thesmothorion de Thasos», *BCH*, 89, 441-483 (Θεσμοφόριο, πάτριαι της Θάσου, οικογενειακές λατρείες), 1965.
- Roller, L. 1981. «Funeral fames in Greek art», *AJA* 85 (1981) 107-108.
- Roux, G. 1950. Leneque, P., *BCH* 74 (1950).
- Rubensohn, O. 1962. «Das Delion von Paros». Wiesbaden: F. Steiner *The Journal of Hellenic Studies*, Cambridge University Press, 85, pp. 235-235.
- Salviat, F. 1956. «Le monument de Théogénès sur l'agora de Thasos.» *BCH* 80:147-60.
- Salviat, F. 1958. «Une nouvelle loi thasienne : institutions judiciaires et fêtes religieuses à la fin du IVe siècle av. J.-C.» *BCH* 82, 1958.
- Salviat, F. 1959. «Décrets pour Epie fille de Dionysios. Deesses et sanctuaires thasiens», *BCH* 83 (1959).
- Salviat, F. 1986. «Le vin de Thasos. Amphores, vin et sources écrites», στο J. Y. Empereur και Y. Garlan (εκδ.), *Recherches sur les amphores grecques*, *BCH Suppl. XIII*, (1986).
- Salviat, F. 1979. «Demeter Eleysine Patrie», *Thasiaca*, *BCH Suppl. V* 1979, 407-410.
- Salviat, F. 1979. «Les colonnes initiales du Catalogue des theores et les institutions thasiennes archaïques », *Thasiaca*, *BCH Suppl. V* (1979), 107-127.

Salviat, F. 2017. «Archiloque hoplite et général – À Thasos avec Glaucos – Retour à Paros.» Στο *Thasos. Métropole et colonies/Θάσος. Μητρόπολις και αποικίες, Recherches franco-helléniques 4*, D. Mulliez και Z. Bonias (επιμ.), 65-112. Athènes: École française d'Athènes.

Schachter, A. 1992. «Policy, cult and the placing of Greek Sanctuaries» Στο: *Le sanctuaire grec: huit exposés suivis de discussions (Entretiens sur l'antiquité classique 37)*, A. Schachter – J. Bingen (éds), Genève.

Servais J. 1980. «Aliko I. Les deux Sanctuaires», *EtThas IX* Paris: De Boccard.

Seyrig H. 1927. «Quatre cultes de Thasos.» *BCH* 51(1927), p.178-233.

Seyrig H.1927. «Le sanctuaire de Poseidon a Thasos», *BCH* 53(1929), p.317-350.

Sinn U.2004. «Hestiatorion», *ThesCRA IV* (2004) 18-46.

Sokolowski , F. 1956. «Heracles Thasios.» *HThR* 49:153-58. 1956.

Sokolowski , F. 1969. «*Lois sacrees des cités grecques*». Paris: De Boccard, 1969.

Tiverios Michalis, 2008, «Greek Colonisation of the Northern Aegean», *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*, Vol. 2, εκδ. Tsetschkladze G. R, 1-154.

Tomlinson R. A.1981. Review of J. Servais, «Les deux sanctuaires», *JHS* 101 (1981) 201-211.

Vidal-Naquet, P.1986. *The Black Hunter: Forms of Thought and Forms of Society in the Greek World*, [μετ. A. Szegedy-Maszak]. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Viviers D. 1999. «Thassos», in *La citta greca antica. Istituzioni, societa e forme urbane*, Creko, E. (ed.), 234-238. Donzelli.

Δικτυογραφία

Καραδήμα Χ., «Το κρασί της Θάσου στην αρχαιότητα.», Στο:<http://www.thassos-island.gr/el/ιστορία/item/545-το-κρασί-της-θάσου-στην-αρχαιότητα.html>

<https://www.theogonia.gr/latreia/pinakes/delta/diasia.htm>

http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3331 (2/10/2023)

<http://www.mikrosapoplous.gr/> (20/10/23)

<http://www.eie.gr/nhrf/institutes/igra/links-gr.html>

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ-ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Αφροδίτη πάνω σε δελφίни.

Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ1

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

- α Χάρτης. Η Θάσος και το Βόρειο Αιγαίο.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,18,εικ.1
- β Χάρτης της Θάσου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,64,εικ.20

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

- α Χάρτης. Αποικίες της Θάσου.
<https://www.google.com/Ιστορία-Visit> Kavala
- β Ερείπια αρχαίου λατομείου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

- α Νόμος για το κρασί και το ξίδι.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,224,εικ.133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ2

- β Ενεπίγραφή στήλη- ορόσημο, Εβραιόκαστρο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- γ Ενεπίγραφή στήλη- ορόσημο, Εβραιόκαστρο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

- α Ιερός νόμος, Ηράκλειο.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,281,εικ.173
- β Θασιακά Νομίσματα με παράσταση Ηρακλή.
Προγόνων γη, αρχείο πολιτισμού
- γ Βραχογραφία Ηρακλή, λατομείο Σαλιάρα.
Προγόνων γη, αρχείο πολιτισμού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ3

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

- α Χάρτης, αρχαία Θάσος με τα ιερά της.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,70,εικ.22
- α-β Α΄&Β΄ οικοδομική φάση Ηρακλείου.
Bergquist (1973) εικ.1,4

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

- α Γ΄ οικοδομική φάση Ηρακλείου.
Bergquist (1973) εικ.5,2
- β Πήλινα ακροκέραμα από Ηράκλειο.

- Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- γ Πήλινη και λίθινη σίμη από Ηράκλειο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 7* α Το Ηράκλειο σήμερα.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- β Κάτοψη Ποσειδωνίου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,124, εικ.62
- ΠΙΝΑΚΑΣ 8* α-β Αναθηματικά ανάγλυφα Ποσειδώνα & Αμφιτρίτης. Ποσειδώνιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- γ Επιγραφή προς την Επιλιμένα Ήρα. Ποσειδώνιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- δ Ψήφισμα Ποσειδωνιαστών. Ποσειδώνιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 9* α Κάτοψη Αρτεμίσιο Θάσου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,109, εικ.47
- β Πρότυλο. Αξονική αποκατάσταση Αρτεμισίου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,117,εικ.53
- ΠΙΝΑΚΑΣ 10* α-γ Μικροευρήματα από Αρτεμίσιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 11* α-β Γυναικεία & ζωόμορφα ειδώλια από Αρτεμίσιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- γ Κεραμική από Αρτεμίσιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 12* α Κάτοψη από το ιερό του Διός Αγοραίου Θασίου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου ,98,εικ.41
- β Πεσσός από το ιερό του Διός Αγοραίου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 13* α-β Ενεπίγραφες βάσεις από το ιερό του Διός Αγοραίου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- γ Κάτοψη από το Διονύσιο Θάσου..
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,120, εικ.55
- δ Αποκατάσταση ανωδομής Διονύσιο Θάσου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,121, εικ.57

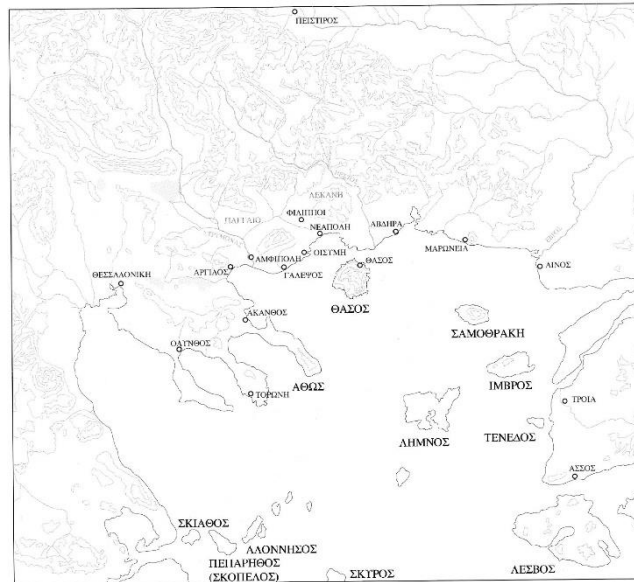
- ΠΙΝΑΚΑΣ 14* α-δ Ευρήματα από το Διονύσιο Θάσου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
ε Το Διονύσιο σήμερα.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 15* α Κάτοψη από το Δήλιον της Θάσου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,132 εικ.68
β Αποκατάσταση κάτοψης ,από το ιερό του Πυθίου Απόλλωνα.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,140, εικ.74
- ΠΙΝΑΚΑΣ 16* α Κριοφόρος κούρος.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία.
β Επιγραφή από το ιερό του Πυθίου Απόλλωνα.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία.
γ-δ Εκμαγεία από το ιερό του Πυθίου Απόλλωνα.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,142, εικ.76^α
- ΠΙΝΑΚΑΣ 17* α Αποκατάσταση κάτοψης Αθηνάς Πολιούχου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,145, εικ.78
β Βαθμιδωτό βάθρο από ιερό Αθηνάς Πολιούχου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 18* α Όστρακα με εγχάρακτη επιγραφή, ιερό Αθηνάς Πολιούχου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
β Κεραμική από ιερό Αθηνάς Πολιούχου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
γ Κεφάλι γυναικείου ειδωλίου, Αθήναιο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 19* α Κάτοψη του ιερού του Πάνα.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,149, εικ.81
β Το ιερό του Πανός στην Ακρόπολη της Θάσου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 20* α-β Στήλες με αναθηματική επιγραφή των φρουρών του Πάνα.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
γ Βωμός αυτοκρατορικών χρόνων με παράσταση του Πανός
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

- ΠΙΝΑΚΑΣ 21*
- α Αποκατάσταση κάτοψης Θεσμοφορίου, μαζί με τη Βασιλική.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,132, εικ.68
  - β-γ Ειδώλια δεόμενων γυναικών από το Θεσμοφόριο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
  - δ Κέρνος από το Θεσμοφόριο.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 22*
- α Σημερινή κατάσταση του ιερού του Θεσμοφορίου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
  - β Αποκατάσταση κάτοψης ιερό Αλυκής.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,197, εικ.120
- ΠΙΝΑΚΑΣ 23*
- α Το Νότιο κτίσμα από το ιερό της Αλυκής.
Leyrold 2008, πιν.111b
  - β «Εσχάρα» στο Νότιο κτίριο.
Leyrold 2008, πιν.112a
  - γ «Εσχάρα» στο Νότιο κτίριο.
Leyrold 2008, πιν.112b
  - δ Κούρος από την Αλυκή Θάσου.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,288,εικ.174
  - ε Το ιερό των Διόσκουρων στην Αλυκή.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΚΕΦΑΛΑΙΟ4**
- ΠΙΝΑΚΑΣ 24*
- α Κάτοψη αρχαίας Αγοράς Θάσου, με τα ιερά της.
Grandjean-Salviat 2012, Οδηγός της Θάσου,85, εικ.31
  - β Το Μνήμα του Γλαύκου, Αγορά Θάσου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
  - γ Επιγραφή από το μνήμα του Γλαύκου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
- ΠΙΝΑΚΑΣ 25*
- α Το ιερό του Θεαγένη, Αγορά Θάσου.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
  - β Ο «θησαυρός» του Θεαγένη.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
  - γ Μαρμάρινα τμήματα που φέρουν τις νίκες του Θεαγένη.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

- ΠΙΝΑΚΑΣ 26*   α   Ενεπίγραφη στήλη ενός στρατιώτη στον Θεαγένη.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
β   Γραφική παράσταση αγάλματος Θεαγένη.
F. Chamoux, BCH Suppl V (1979) 145,εικ.3

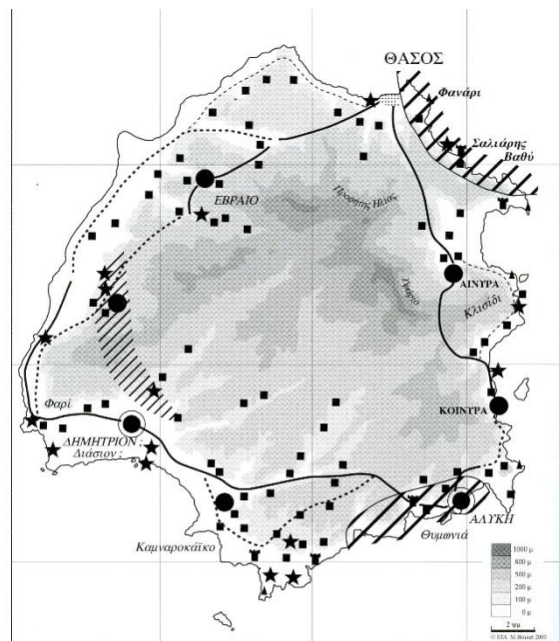
ΚΕΦΑΛΑΙΟ5

- ΠΙΝΑΚΑΣ 27*   α   Κάτοψη οικοπέδου Τσούπρα στη Θάσο.
Rouilloux 1954, Πιν. XXXV, εικ.1
β   Άποψη της ανασκαφής του οικοπέδου Τσούπρα στη Θάσο.
Σαλωνίδης 1997, σελ.575, σχ.1
γ   Αναθηματικές επιγραφές στον Ασκληπιό. Από τη Θάσο.
Δήμιτσας 1988, 875, αρ.1185.
- ΠΙΝΑΚΑΣ 28*   α   Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Επιστασία. Αγορά Θάσου.
Et. Th. III (1954) 233 αρ. 24, πιν. XIX. 4
β   Ενεπίγραφη τράπεζα προς το θεό Ερμή.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία
γ-δ   Σάραπισ. & Ναϊσκος ένθρονης Κυβέλης.
Φωτογραφική λήψη, Παπαλαζάρου Βασιλεία

εικ. 1. Η Θάσος και το Βόρειο Αιγαίο
 1: 3 000 000
 © ΕΓΑ Μ.Υ.Κ. 2000

α. Η Θάσος και το Βόρειο Αιγαίο.

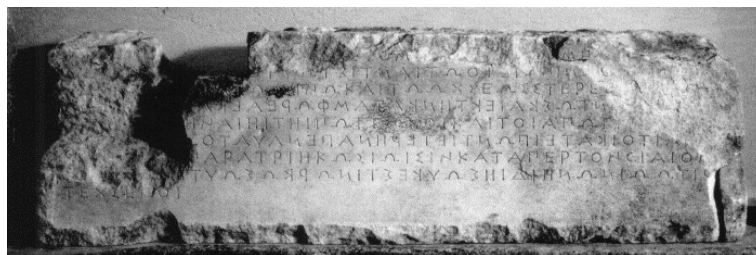

● οικισμός	▲ φάρος	— οδικός άξονας
● οικισμός και ιερό	ζώνη λατομείων	..... υποθετική διαδρομή
■ αγροκία	ζώνη μεταλλείων	ΚΟΙΝΤΡΑ αρχαίο τοπωνύμιο
★ εργαστήριο		ΑΛΙΚΗ θημωνιά
⌋ φρούριο		

β. Χάρτης της Θάσου.

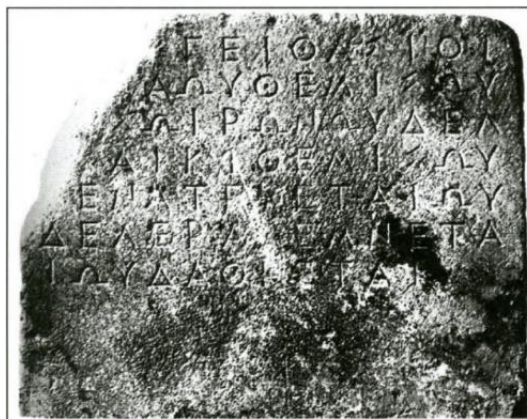
α. Νόμος για το κρασί και το ξίδι. Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

β. Ενεπίγραφη στήλη-όρος. Εβραϊόκαστρο Θάσου.

γ. Ενεπίγραφη στήλη-όρος. Εβραϊόκαστρο Θάσου

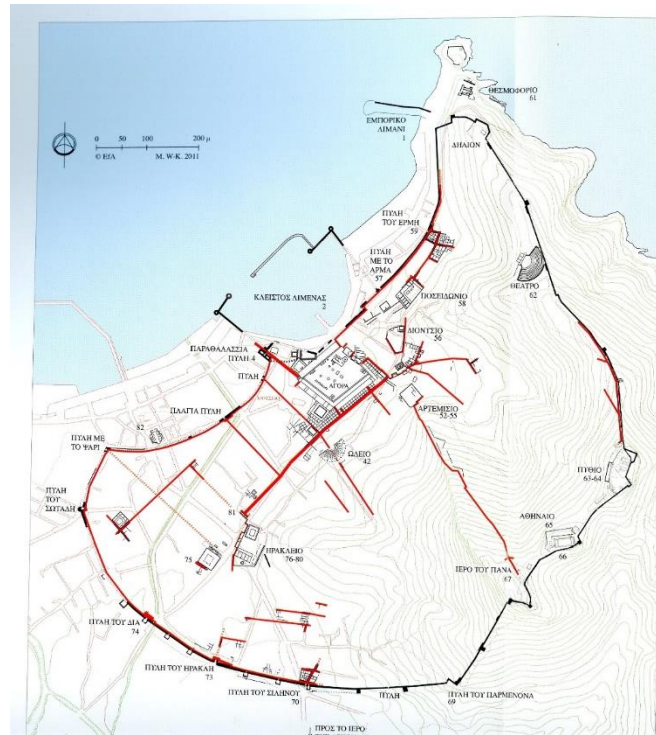
α. Ιερός νόμος Ηρακλή. Ηράκλειο Θάσου.

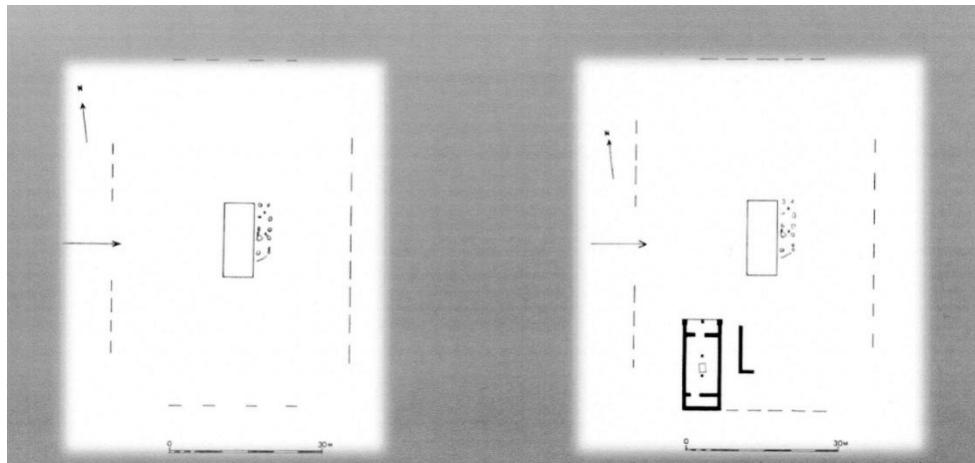
Νομίσματα Θάσου με παράσταση Ηρακλή.

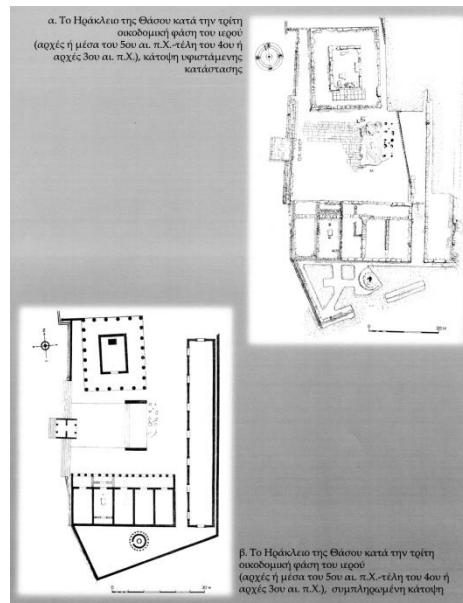
γ. Αναπαράσταση Ηρακλή, από βραχογραφία σε λατομείο. Σαλιάρα Θάσου.

α: Κάτοψη της αρχαίας Θάσου με τις θέσεις των ιερών της.

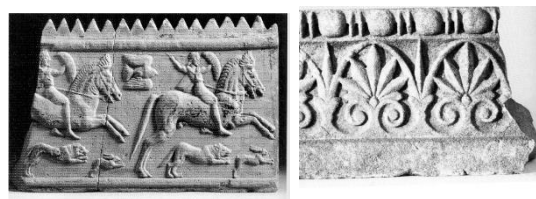
β. Πρώτη & δεύτερη οικοδομική φάση Ηρακλείου.

α, Τρίτη οικοδομική φάση Ηρακλείου Θάσου.

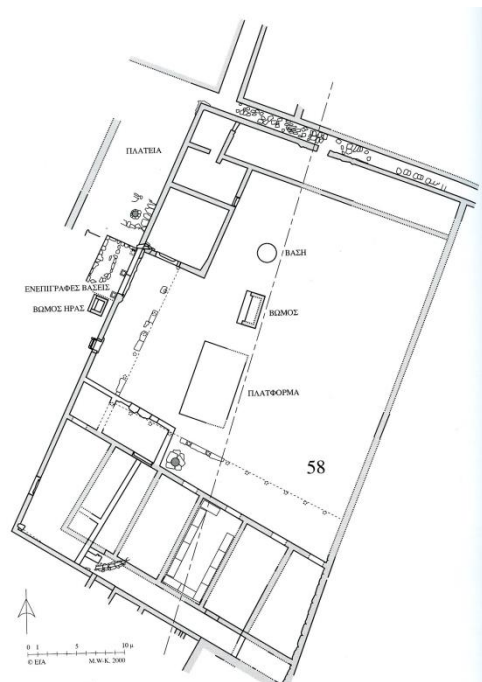
β. Πήλινα ακροκέραμα από Ηράκλειο Θάσου.

γ. Πήλινη και λίθινη σίμη αντίστοιχα από Ηράκλειο Θάσου.

α. Το Ηράκλειο της Θάσου, σήμερα.

β. Ποσειδώνιο Θάσου, αποκατάσταση κάτοψης.

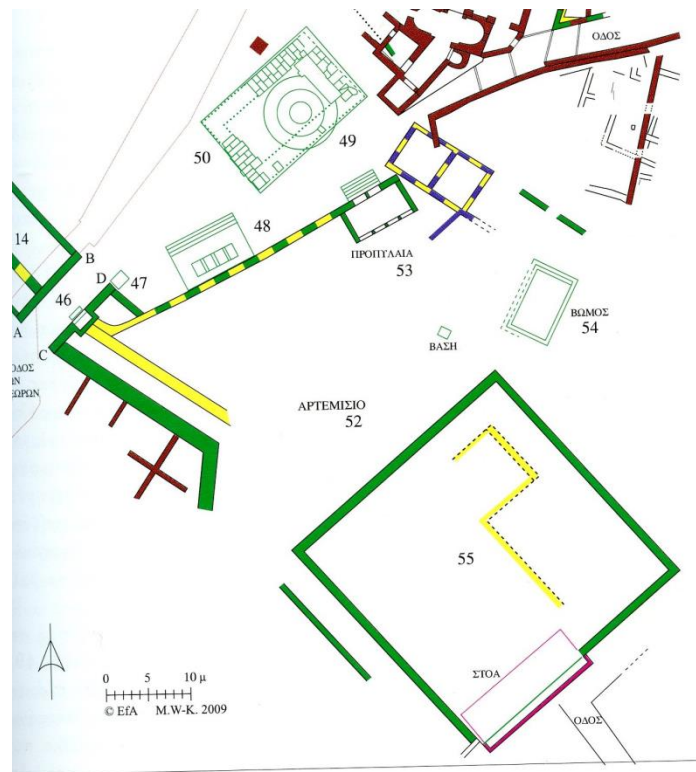
α.,β. Αναθηματικά ανάγλυφα Ποσειδώνα και Αμφιτρίτης, Ποσειδώνιο Θάσου.

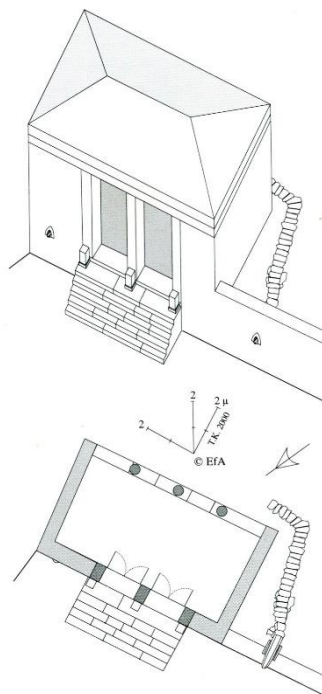
γ. Επιγραφή προς την Επιλιμένα Ήρα. Ποσειδώνιο Θάσου

δ. Ψήφισμα Ποσειδωνιαστών. Ποσειδώνιο Θάσου.

α. Αποκατάσταση κάτοψης Αρτεμισίου Θάσου.

β. Πρόπυλο Αρτεμισίου Θάσου, σχηματική αξονομετρική αποκατάσταση

α. Μικροεύρηματα από το Αρτεμίσιο της Θάσου.

β. πήλινα ακροκέραμα από Αρτεμίσιο Θάσου.

γ. Κομβία και κουδουνάκια από το Αρτεμίσιο της Θάσου.

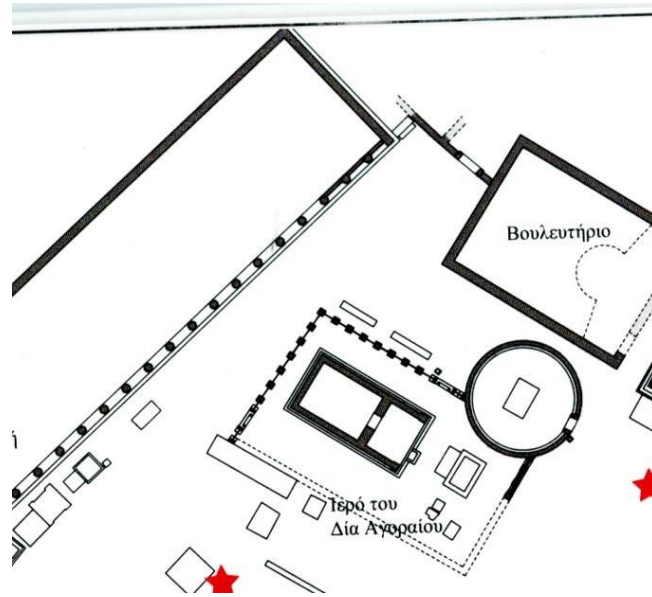
α. Γυναικεία ειδώλια από Αρτεμίσιο Θάσου.

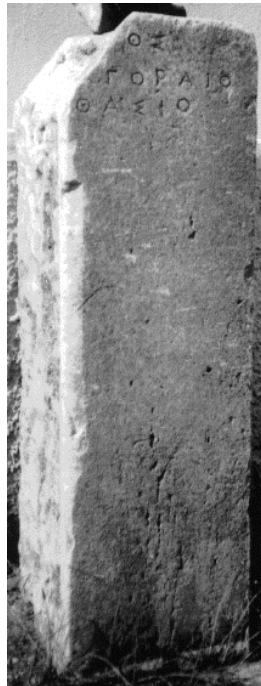
β. Ζωόμορφα ειδώλια από Αρτεμίσιο Θάσου.

γ. Πινάκιο, Αρύβαλλοι και λεκανίδα από Αρτεμίσιο Θάσου.

α. Κάτοψη από το ιερό του Δία στην αγορά της Θάσου

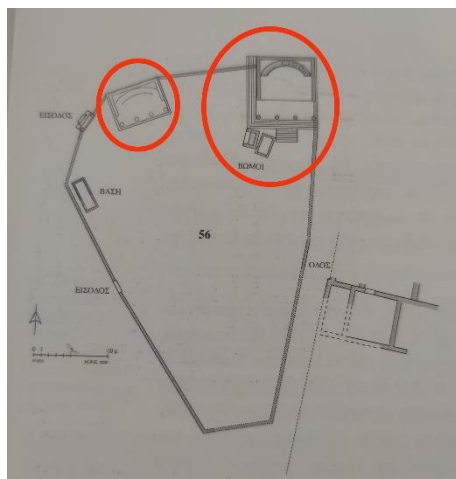
β. Πεσσός του Δία Αγοραίου, Θάσος

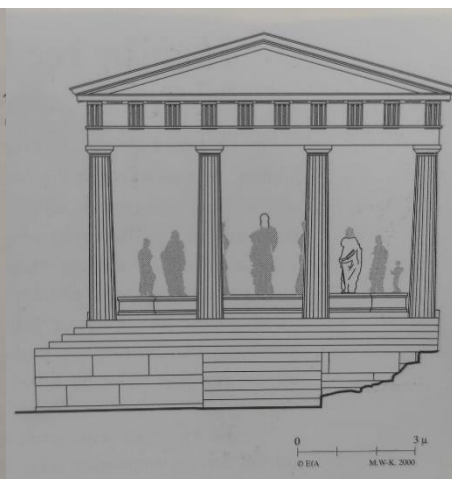
α. Ενεπίγραφη βάση από το ιερό του Δία Αγοραίου.

β. Ενεπίγραφη βάση από το ιερό του Δία Αγοραίου.

γ. Κάτοψη Διονυσίου Θάσου.

δ. Αποκατάσταση ανωδομής, Ιερό Διονύσου.

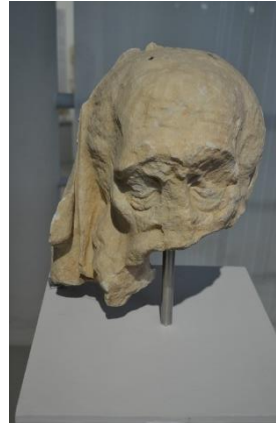
α. Άγαλμα Διονύσου και Μούσας.

β. Άγαλμα Κωμωδίας και βάση Νυκτερινού, Αρχαιολογικό Μ. Θάσου.

γ. Κεφαλή αγάλματος Διονύσου.

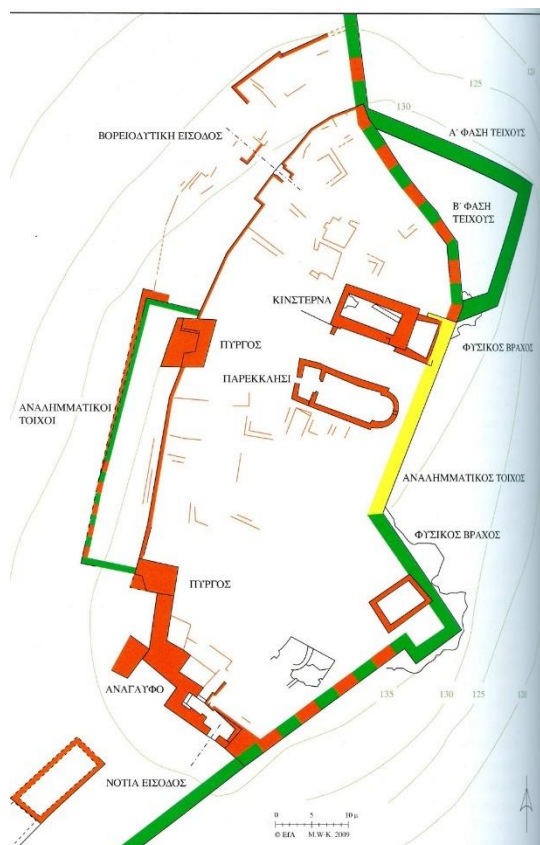
δ. Τραγικό προσωπείο. Μέσα 4^ο αι. π.Χ.

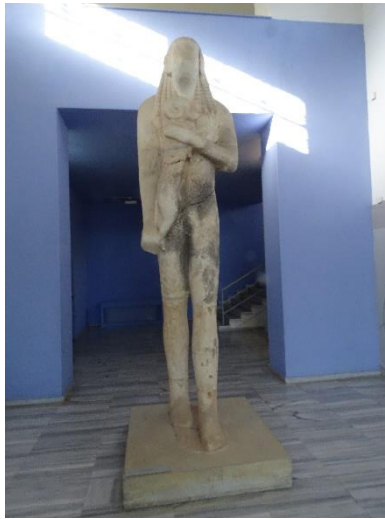
ε. Σημερινή άποψη Διονυσίου.

α. Κάτοψη από το Δήλιον της Θάσου.

β. Κάτοψη ιερού Απόλλωνα Πύθιου.

α. Κριοφόρος Κούρος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

[... ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΤΟΔΕ ΤΟ ΨΗΦΙΣ
ΜΑ ΑΝΑΓΡΑΨΑΙ [ΕΣ ΣΤΗΛΑΣ ΔΥΟ ΛΙ]
ΘΙΝΑΣ ΕΠΙ ΤΟ ΗΡΑ[ΚΛΕΙΟΝ ΚΑΙ ΕΤ]
[ΕΡΑΝ] ΕΠΙ ΤΟ ΠΥΘΙΟΝ [ΟΣ Δ ΑΝ ΕΠΕΛ]
ΘΗ ΚΑΤΑ ΤΑΥΤΑ Η ΠΙΨ[ΗΦΙΣ] Η ΤΑ]
ΛΛΗΝ ΤΟΝ ΟΦΕΛΕΝ ΑΥΤΟΝ [ΙΡΟΝ ΤΩ]
[ΗΡΑ]ΚΛΕΙ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ [ΤΩ ΑΠΟΛΛ]
[ΩΝΙ] ΤΩ ΠΥΘΙΩ]

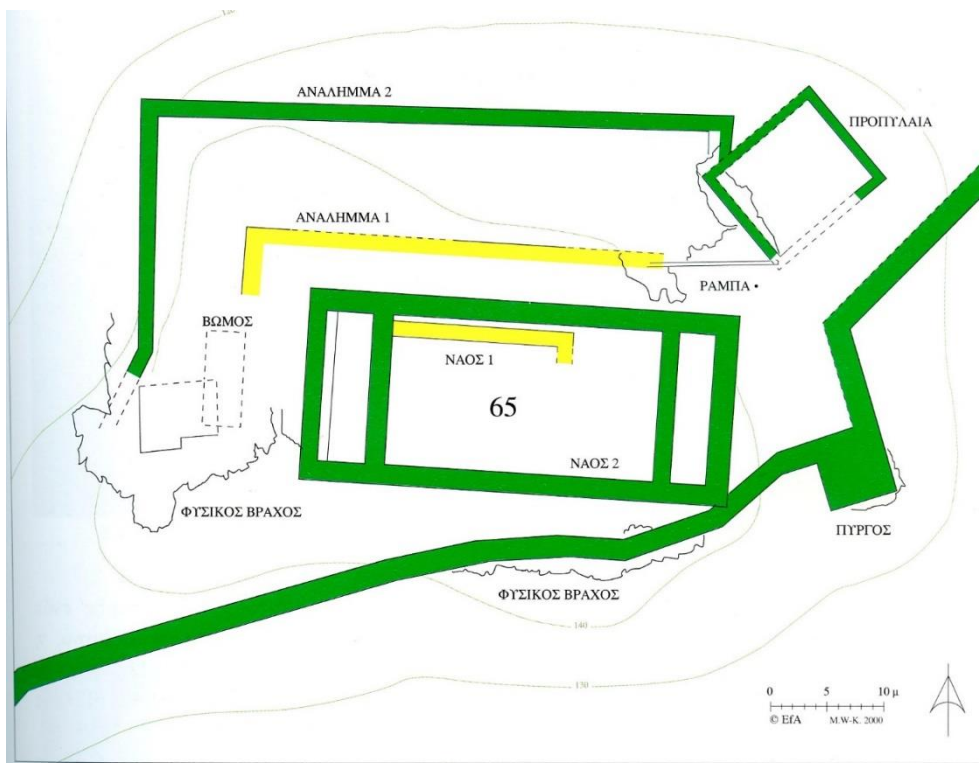
..... και αυτό το ψηφίσμα να αναγραφεί σε δύο
λίθινες στήλες, μία στο Ηράκλειο και μία στο Πύθιο.
Όποιος παραβεί ή καταψηφίσει αυτά, θα οφείλει ένα
τάλαντο στο ιερό του Ηρακλή και ένα τάλαντο στο
ιερό του Πυθίου Απόλλωνα.

..... and this decree should be written in two st
stelae, one at the sanctuary of Heracles and another at
Pythion. Whoever trespasses or votes against these has
to pay one talent to the sanctuary of Heracles and
another to the sanctuary of Apollo Pythios.

β. Επιγραφή του 4^{ου} αι. π.Χ., ιερό του Πυθίου Απόλλωνα.

γ. δ. Τα δύο ανατολίζοντα ανάγλυφα πάνθηρας και λέων, 640-630 π.Χ.
Ιερό Πυθίου Απόλλωνα. (εκμαγεία).

α. Αποκατάσταση κάτοψης ιερού Αθηνάς Πολιούχου.

β. Μαρμάρινο ενεπίγραφο διβαθμιδωτό βάθρο. Ιερό Αθηνάς Πολιούχου.

α. Όστρακα με εγχάρακτη επιγραφή.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

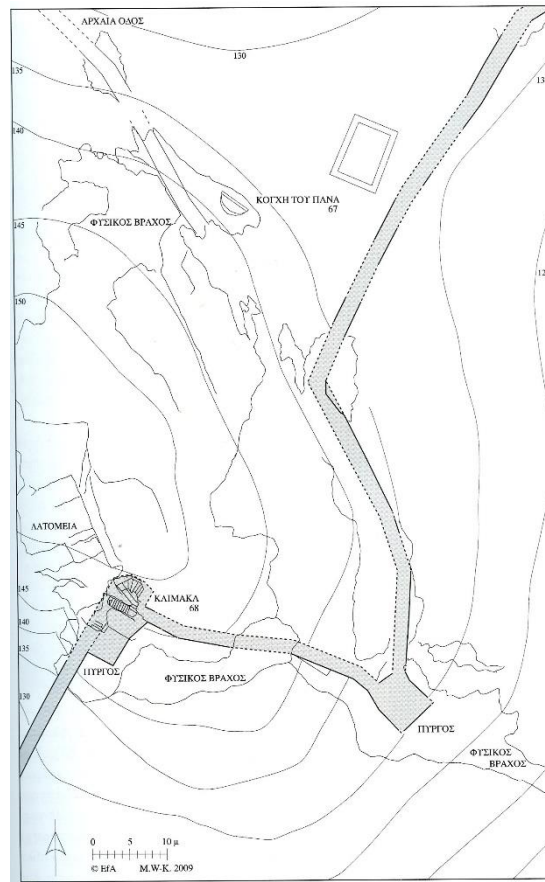

β. Πινάκιο Θασιακού εργαστηρίου .7^{ος} αι. π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

γ. Κεφάλι γυναικείου ειδωλίου, αρχαϊκών χρόνων.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

α. Κάτοψη του ιερού του Πάνα.

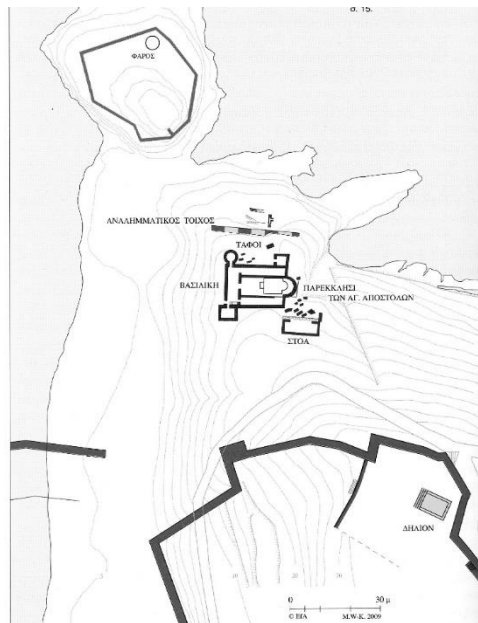
β. Το ιερό του Πανός στην Ακρόπολη της Θάσου.

α.,β. Στήλες με αναθηματική επιγραφή των φρουρών του Πάνα. 200 π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

γ. Βωμός αυτοκρατορικών χρόνων με παράσταση του Πανός.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

α. Αποκατάσταση κάτοψης Θεσμοφορίου, μαζί με τη Βασιλική.

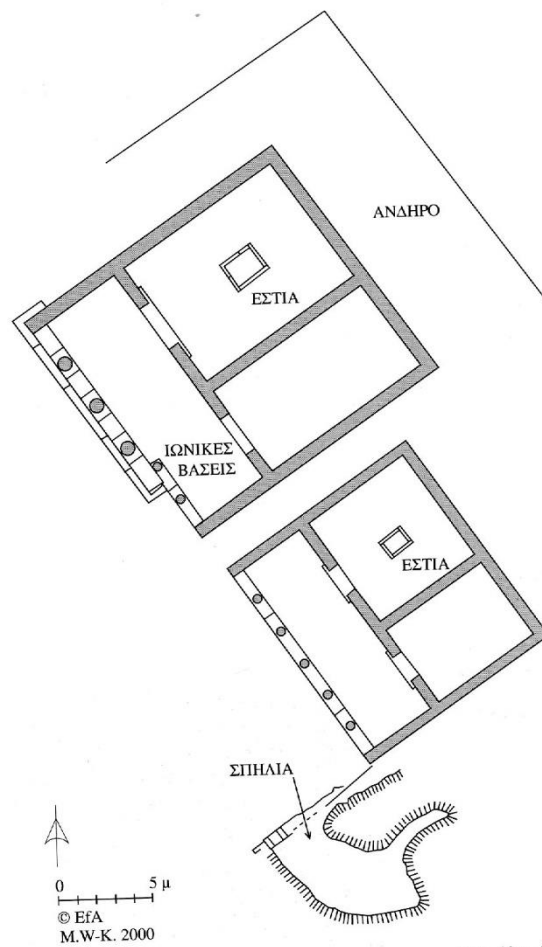
β-γ. Ειδώλια δεόμενων γυναικών από το Θεσμοφόριο.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

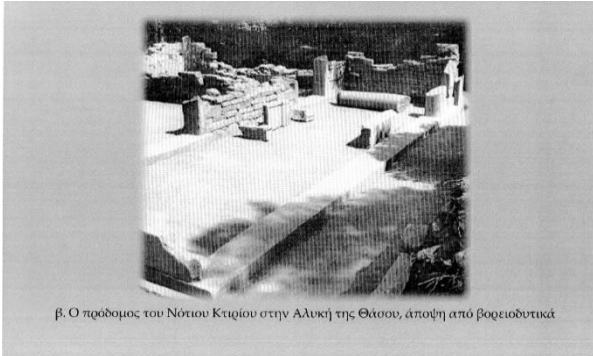
δ. Κέρνος από το Θεσμοφόριο.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

α. Σημερινή κατάσταση του ιερού του Θεσμοφορίου.

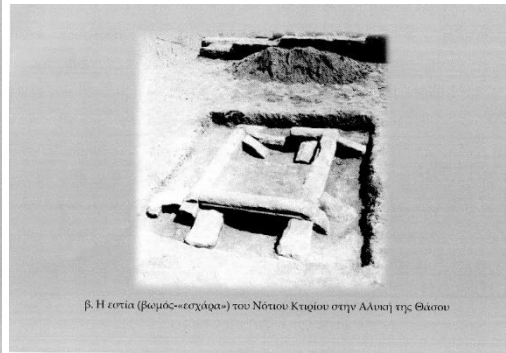

β. Αποκατάσταση κάτοψης ιερό Αλυκής.

β. Ο πρόδρομος του Νότιου Κτιρίου στην Αλυκή της Θάσου, άποψη από βορειοδυτικά

α. Το Νότιο κτίσμα από το ιερό της Αλυκής.

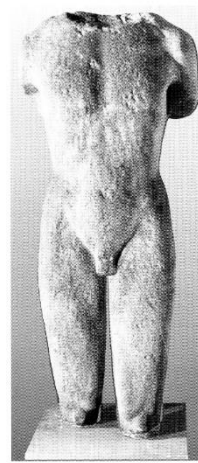
β. Η εστία (βωμός-«εσχάρα») του Νότιου Κτιρίου στην Αλυκή της Θάσου

β. «Εσχάρα» στο Νότιο κτίριο.

α. Η εστία (βωμός-«εσχάρα») του Βόρειου Κτιρίου στην Αλυκή της Θάσου

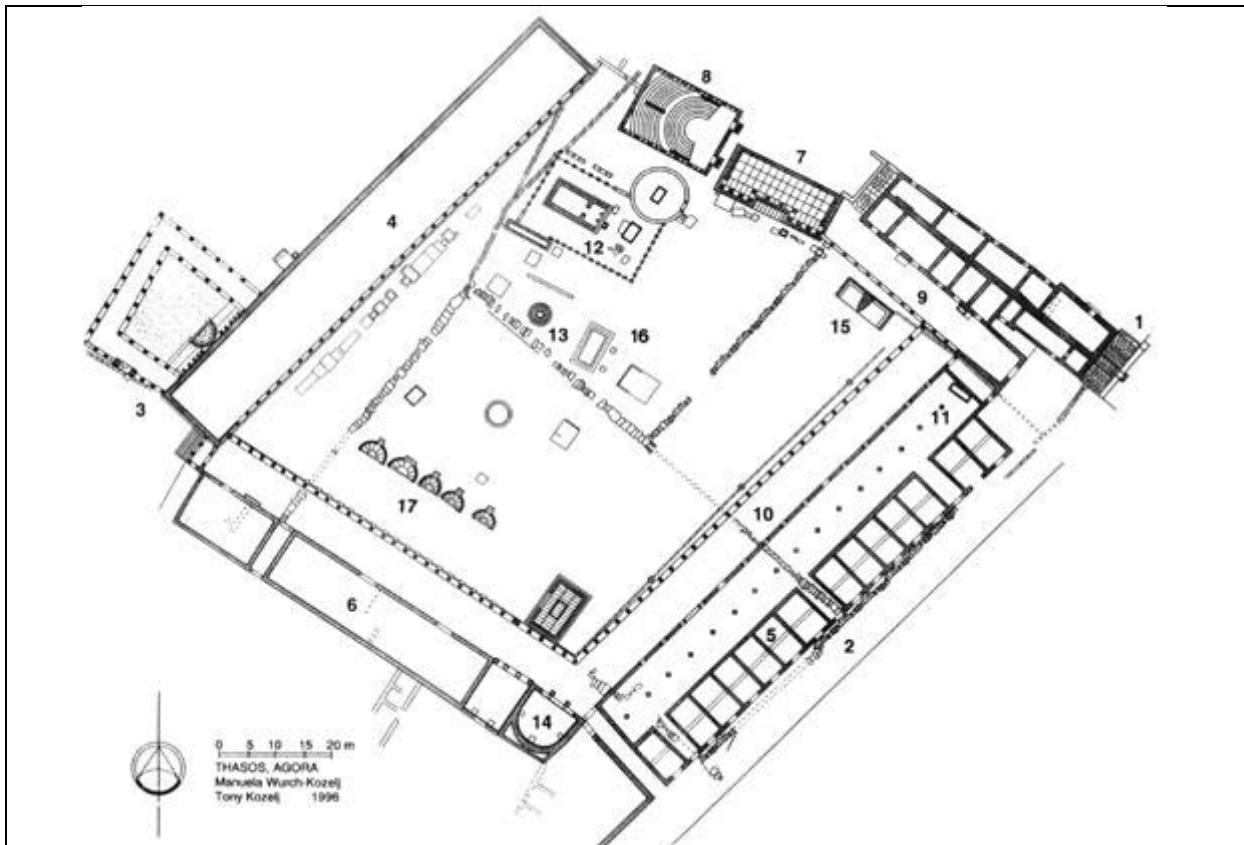
γ. «Εσχάρα» στο Βόρειο κτίριο.

δ. Κούρος από την Αλυκή Θάσου.
Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

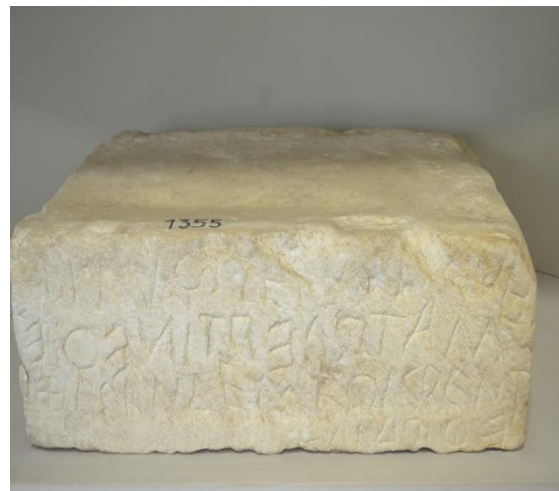
ε. Το ιερό των Διόσκουρων στην Αλυκή.

α. Κάτοψη αρχαίας Αγοράς Θάσου, με τα ιερά της.
11. Μνημείο του Γλαύκου. 13. Μνημείο Θεαγένη.

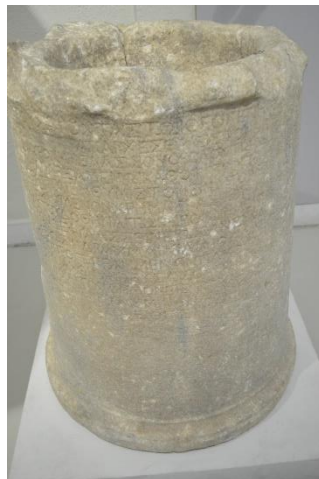
β. Το Μνήμα του Γλαύκου, Αγορά Θάσου

γ. Επιγραφή από το μνήμα του Γλαύκου.

α. Το ιερό του Θεαγένη, Αγορά Θάσου.

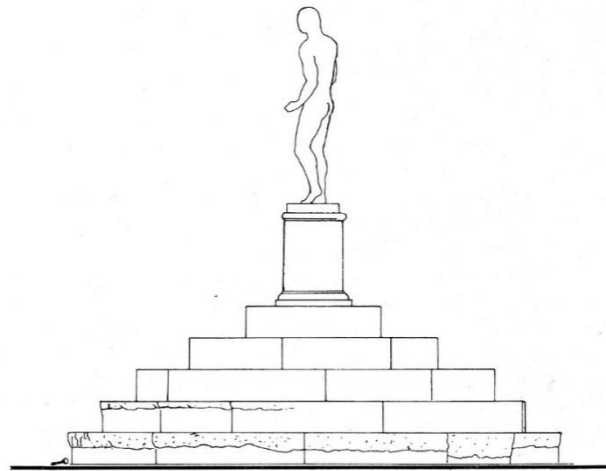
β. Ο «θησαυρός» του Θεαγένη. Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

γ. Μαρμάρινα τμήματα που φέρουν τις νίκες του Θεαγένη. 4^{ος} αι.π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου.

α. Ενεπίγραφη στήλη ενός στρατιώτη στον Θεαγένη.

β. Γραφική παράσταση αγάλματος Θεαγένη.

α. Κάτοψη οικοπέδου Τσούπρα στη Θάσο.

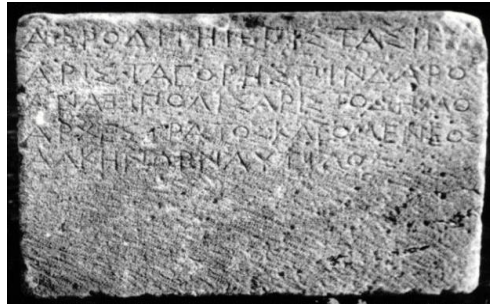

β. Αποψη της ανασκαφής του οικοπέδου Τσούπρα στη Θάσο.

α. Αναθηματική επιγραφή στον Ασκληπιό. Από τη Θάσο.

γ. Αναθηματικές επιγραφές στον Ασκληπιό. Από τη Θάσο.

α. Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Επιστασία. Αγορά Θάσου.

β. Τράπεζα ελέγχου μέτρων χωρητικότητας. Φέρει αναθηματική επιγραφή στον Ερμή.

γ. Σάραπισ.

δ. Ναϊσκος ένθρονης Κυβέλης.
Μουσείο θάσου